Володимир
Кривенко

Монгольськими шляхами

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Не можна двічі увійти в одну і ту саму річку. Ніхто вже не зможе побачити і відчути те, що побачив і відчув автор. Володимир Кривенко хоче поділитися не лише фактами, а й відчуттями.Пропонуємо вашій увазі кілька нарисів про дворічне відрядження письменника до Монголії (1983—1985 рр.). Звісно ріка часу змінює не лише береги, але й навколишній ландшафт. Нині там, як і у нас, все змінилось невпізнанно.Сподіваємося, вам буде цікаво порівняти те, що є нині, з тим, що було колись, з тим, що колись бачив і відчував Володимир Кривенко..

- Володимир Кривенко
  - Про автора
  - Вперше до Монголії
  - Зимова риболовля на Селензі
  - Ерденет – Улан-Батор
  - Політ Улан-Батор – Ерденет
  - Повернення
  - Дороги

Володимир Кривенко
Монгольськими шляхами

Про автора

Народився я в 1944 році на вже звільненій від тимчасово окупованої фашистами території, яка втім через 42 роки буде знову окупована – на цей раз «мирним атомом» і вже назавжди…

Моє навчання в першому класі відбувалося в Ірпінській школі – простій сільській хаті, де в одному приміщенні одна вчителька, Людмила Артурівна Мельгайл, викладала одразу учням трьох класів.

– Перший ряд парт – мій перший клас, середній ряд – другий клас, третій ряд – третій клас. Ми писали палички, клацаючи сталевими перами № 11 в фарфорові чорнильниці, безжально вкриваючи кляксами свої зошити. Середній ряд вже досить жваво і писав і читав, а третій, о-о-о, третій! – То, вже, взагалі були академіки! Вони і тримались від нас окремо.

Опалення у школі було пічне. За тепло, за наявність чорнила в чорнильницях-невиливайках і за порядок на перервах відповідав дід Степан. Кожен ранок для нас починався з вимірювання спеціальною паличкою, рівня чорнила в кожній чорнильниці і невдоволеного бурчання діда Степана:

– І куди ви те чорнило діваєте? П'єте його, чи що?

Подейкували, що те чорнило, якийсь час, він робив власноруч, добуваючи його з, назбираних восени кульок, що виростали на дубовому листі. А розливав чорнило по чорнильницях з фаянсового німецького кухлика-поїльника з довгим носиком, яким дуже дорожив.

«Вдобства» знаходились в двокамерній дощатій будівлі в дальньому кутку шкільного двору. Дорогу від школи до «вдобств», крізь снігові замети, доводилось прокладати теж дідові Степану…

Втім, ці, найяскравіші мої спогади про школу, стосуються лише мого першого року навчання. Країна швидко долала воєнне лихоліття, і для навчання в другому класі, нас вже перевели в нову, велику, двоповерхову будівлю, де я і навчався до переїзду батьків до Києва в 1955 році.

Скільки себе пам'ятаю, завжди не вистачало мені часу на те, до чого линула душа. Лише надія гріла:

– От закінчу школу, тоді… …А тоді був інститут…

– От закінчу інститут… От одержу диплом, а тоді… А тоді була робота. Жива, цікава, захоплююча, бо став я інженером-налагоджувальником засобів автоматизації.

…16 років безперервних відряджень і по Союзу і за межі… Об'їздив я пів Союзу, побував і в Польщі, і в Єгипті, і в Монголії.

Все, здавалося б, чудово! І вітер мандрів, і неабияке відчуття

власної, особистої корисності і для людей, і для країни…

А колектив! Ніде я не бачив більш дружнього, більш згуртованого колективу, ніж в наладці. То, багато років, була моя друга сім'я.

Але, але… Як виявилось, сидіти на двох стільцях одночасно – неможливо. І діти підростали без батька, і дружина, практично, мати-одиначка… Довелось переходити на «осідлу» роботу. На ній я і перетнув «омріяний рубіж» – пенсію.

Для когось, можливо, це період вільного часу і довгоочікуваної свободи, а для мене знову ремонтно-відновлювальні роботи, тепер, переважно, вже власного організму…

Втім, те, що було, нікуди не зникло. Воно назавжди зі мною. Прийшов час збирати розкидане каміння – підсумовувати минуле у вигляді мемуарів.

Вперше до Монголії

Для остановки нет причин —
Иду, скользя…
И в мире нет таких вершин,
Что взять нельзя!

Среди нехоженых путей
Один – пусть мой,
Среди невзятых рубежей
Один – за мной!

В. Высоцкий

Майже півтора десятка років прослужив я під звитяжними прапорами мого рідного «Оргхарчопрому», перехрестивши шляхами своїх відряджень значний шмат території Радянського Союзу. І, хоч вже звично стало жити «кілометрами, а не квадратними метрами», наближався час шукати умовно – «тиху гавань», але, перед тим, як кинути якір в тій «гавані», дуже хотілося прикрасити буремну частину своєї біографії «вишенькою» у вигляді закордонного відрядження.

В той час, для налагоджувальника, Захід існував лише у вигляді Польщі, Чехословаччини, Болгарії, та й то тільки для найбільш наближених до еліти осіб. Іншим, потенційним «нєвозвращєнцам», можна було розраховувати лише на Схід…

Я пройшов іспити на знання політичного і державного устрою і Бангладеш, і Кореї, а для можливого виїзду у В'єтнам, навіть, таку медкомісію подолав, порівняно з якою, медкомісія в ПДВ – дитячий садок… А потім з півроку годівля жданиками:

– «Ждітє», «ждітє», «ждітє»…

…Весна 1983 року була в розпалі. Наближалось літо, відпустка… Очікуючи тих «ждаників» і, майже, втративши надію на здійснення заповітної мрії, закінчив я курси судноводіїв маломірного флоту та придбав моторного човна.

Семиметровий красень з чотирма спальними місцями обіцяв мені незабутню відпустку на Дніпрі та Десні з сім'єю… Пройдені ходові випробовування, складені плани майбутньої подорожі… І раптом…

…І, раптом, пропозиція: – відрядження в Монголію… На збори чотири дні… Сім'я може виїхати за місяць, а ти – зараз. Не встигнеш – твої проблеми, чекай далі,бо в потилицю дихають

конкуренти…

– Встигнеш?

– Встигну! Встигну! Хай, хоч що!

Хай, хоч Монголія! Краще синиця в руці, ніж оте чекання…

В роки «розвинутого соціалізму» абсолютно всі питання тим чи іншим чином міцно зав'язувались через Москву. Закордонні відрядження не були виключенням. Якщо працівник установи в місті Іркутську одержував відрядження в будь яку країну (візьмемо для прикладу Монголію), він обов'язково мусив спочатку витратити 4 доби щоб дістатися до Москви, там за 2–3 дні оббігти силу силенну кабінетів, підписати купу паперів, пройти кілька установчих співбесід, здати свій і одержати закордонний паспорт, одержати, нарешті, трохи валюти, квиток, 30 карбованців, щоб не жебракувати під час зворотного шляху, і вже тільки тоді міг їхати повз свій рідний Іркутськ в Монголію… Приємного в тім було мало, але найнеприємніше чекало ту людину через рік на зворотному шляху.

Цей працівник не мав права завітати до своєї домівки, обійняти діток, жінку, батьків, після тривалої розлуки, бо зобов'язаний був, спочатку, виконати святий обов'язок: – Все, що робив рік тому зробити знову, але в зворотному напрямі…

Знову, спершу, завітати до Москви, знову здати закордонний, та одержати внутрішній паспорт, відзвітувати за відрядження, і т. д., і т. п., і тільки тоді вже повертатися до своєї домівки. Порушення цього правила вважалося за злочин. За це вже не засилали в концтабори, не розстрілювали, але можна було стати «невиїзним» назавжди…

Нам, київським налагоджувальникам, можна сказати, географічно поталанило. Наш шлях до Монголії, що в прямому, що в зворотному напрямі, все одно пролягав через Москву.

…Пройдені всі медкомісії, зібрані всі необхідні папери, що давали надію нашому шановному керівництву сподіватися, що серед нас немає потенційних «нєвозвращєнцев», упаковані в валізи та непідйомні рюкзаки власні речі, прилади та інструменти, придбані квитки до Москви, і от, нарешті, ми, в оточенні дружин, дітей, родичів та друзів, в якомусь жвавому отупінні, ще не зовсім усвідомлюючи реальність події, що невблаганно наближалась, стоїмо на пероні, очікуючи потяг в невідоме.

Вперше в житті везу у відрядження такий вантаж і тому змушений скористатися послугами носильника. – Вже несила було дістатися до вагону самотужки.

Носильник Анатолій був справжнім фахівцем, майстром своєї

справи.

– Номер потягу? Номер вагону? Швидко завантаживши візок, він бадьоро покотив його до переїзду через колії. Виїхавши на потрібний перон Анатолій на мить зупинився, примруживши око зміряв поглядом відстань і, сплюнувши недопалок на рейки, рішуче рушив вперед. За кілька десятків кроків він знову зупинився, ще раз змірив оком одному йому відомі орієнтири і остаточно впевнившись в правильності своїх дій, став знімати мої речі з візка.

– Може зачекаємо прибуття потяга, щоб я на стрибав зайчиком по перону з цими валізами?… нерішуче запропонував я. – За простій я заплачу! Анатолій скоса зиркнув на мене, в очах спалахнули веселі іскорки:

– Батько знають, що кобилі роблять… Нікуди ти не стрибатимеш, я ж бачу, що ти не Жаботинський і не Піддубний. Вагон зупиниться тут, і тамбур буде тут. Він двічі тицьнув товстелезним пальцем, вкритим рудим волоссям в рейки навпроти мого багажу.

Приємно мати справу з фахівцем: він так вдало розвантажив мої речі, наче вимірював відстань рулеткою…

Побратимам же моїм поталанило набагато менше. Їм довелось-таки перестрибувати через колії, з першої аж на дев'яту, та бігти вздовж потягу в пошуках потрібного вагону. Добре, що вони мали багато помічників і за 10 хвилин до відправлення потягу, ми вже розподілили все своє майно по полицям, не забувши при тому залишити найпотрібніше в дорозі на видноті.

Все, порядок, виходимо з вагону, розходимось, кожен в своє коло.

Я, в якомусь отупінні смалю цигарку за цигаркою, дружина все просить кинути палити, я щось відповідаю, запалюючи нову цигарку, даю якісь вказівки, вислуховую побажання. Все, як крізь вату… Якось не так уявляв я собі прощання на цілий рік.

Щось кричить провідниця… А-а-а! Ось – ось маємо рушати! Поспішні потиски рук, поспішні цілунки, біжимо в вагон, швидко відкриваємо вікна, висовуємо голови, руки. З вокзальних репродукторів лине марш «Прощання слов'янки», і тільки тут починає доходити…

Тепер все, що було, було в минулому. Валера стоїть з очима, повними сліз – з перону махає йому крихітним рученятком маленький синочок. Сашко лишає хвору маму, в очах туга, як там вона? Чи дочекається? З такої далі – сім тисяч кілометрів ні допомогти, ні, навіть, щось порадити…

Як це мені добре знайоме… Нещодавно і я, від'їжджаючи в чергове відрядження, прощався з батьком, не знаючи – чи не

назавжди… Серце постійно стискувала тривога. За життя батька мені про загранку і думка не спадала. Тепер йому моя допомога вже не потрібна…

Дивлюсь на Сашка і не розумію, це з його боку героїчний вчинок, чи фатальна помилка. А з мого боку це що?

На душі гидотно, мабуть тому, що відчуваю, як душа моя, звикаючи до постійних розлук-зустрічей поволі черствіє…

«Душе моя убогая!
Чому ти сумуєш?
Чому марно плачеш?
Хіба ти не чуєш,
Хіба ти не бачиш?»

…І чує і бачить… але якось не так, як хотілося б…

Радіє майбутнім пригодам, мабуть, лише один Вітя, він щиро радіє розлуці з своєю сварливою, гонористою жінкою. Аби не люди навкруги, він, здається, замість кволих, прощальних помахів руки, радісно тицяв би дулі на згадку своїй судженій…

Щоб якось розвіяти сумні думки Сашка та Валери, починаю розповідати про свою останню ніч перед від'їздом, яку ми провели з Оленою на запрошення Діми Клименко, полюючи біля мосту ім. Патона на сомів.

О-о-о! – То була ніч, повна пригод. Я ніколи раніше не ходив на сомів, навіть не уявляв, що таку екзотичну рибу можна зловити на гак розміром майже з долонь. З допомогою досвідчених рибалок нам з Оленою вдалось витягти двох чималих сомів, десь за півтора кілограма кожен. Результат, звичайно потішив, але головне було в іншому:

– Ніч на Дніпрі, багаття, товариство, напружене чекання дзвоника…

Дзвоник… Кидаюсь до спінінга. Вигуки:

– Не чіпай! Рано, він ще не взяв!.. А спінінг вигинається дугою і нема сил втерпіти…

– Не чіпай! Рано!

– Де там рано! Хапаю, смикаю, тягну… Пусто…

– Зараз зв'яжемо і в кущі закинемо, щоб рибалити не заважав!.. Це ж знову треба заряджати гак новою порцією черв'яків, сідати в гумовий човен і в повній темряві завозити той гак метрів за сімдесят, в яму, координати якої знає тільки Діма…

Завезли, чекаємо… За якийсь час вудлище знову гнеться дугою. Дзвоник аж на тому березі чути… Всі насторожено дивляться в мій бік. Мене аж тіпає, але тримаюсь… Вудлище поволі розгинається, дзвоник замовкає… Тиша…

– Все, дочекалися, – з гіркотою вимовляю я, але Діма застережливо піднімає вказівний палець…

– От, саме тепер, будь уважний! Тільки дзенькне – зразу тягни!!! Потяглись хвилини напруженого чекання, і коли я вже, майже, втратив надію, вудлище ледь-ледь здригнулося, навіть дзвоника не чутно було.

– Тягни!!! – вирвалось одночасно з кількох горлянок. Не сподіваючись на мою реакцію, Діма першим підскочив до спінінга, підсік, і тільки потім віддав мені його:

– Тягни, тільки обережно, дай сомику трохи погуляти, як схоче….

…Ніч, повна хвилювань та рибацького азарту, схід сонця на Дніпрі…

Дякую тобі, Дімо за ту незабутню ніч, за мій останній, в 1983 році схід сонця на Дніпрі, в Україні…

…Лиш тільки почало сутеніти, потяглися хлопці за клумаками з провізією. Валера запропонував:

– Давайте з'їмо спочатку мої яйця, бо вони напіврідкі і довго не стоятимуть! Сашко засміявся:

– Ніколи не чув щоб яйця стояли…

– Під загальний сміх компанії витяг свого сидора і я.

У мене був лише окраєць хліба і велетенська качка, нафарширована яблуками і засмажена Оленою власноручно.

Коли я поклав на столик і розгорнув це диво, хлопці мовчки перезирнулись, відсунули свої припаси і взялись за качку. Проковтнувши пару шматків Вітя задумливо промовив:

– І чого б це я їхав казна куди від такої дружини… Хлопці дружно підтримали Віктора, а Валера висловив загальну думку, що підводила риску: – Дурний мабуть… На тому й порішили… Зосереджене хрумтіння знову порушив Віктор, він зненацька різко поклав недоїдену ніжку на стіл і закричав:

– Покладіть, покладіть, кому кажу! Покладіть все на стіл і не чіпайте а ні крихти! Так же не можна!

– Вітьок, в тебе десь вавка відкрилася? Обережно запитав я.

– Сам ти вавка! – вигукнув Вітя, – якщо не розумієш, що це дичина і не проста дичина, а ВО-ДО-ПЛА-ВА-Ю-ЧА! А де ж їй, бідній, плавати, коли пива нема? – Ми зітхнули з полегкістю – Вітя в нормі, це добре, але ж пива таки нема… і всім нам раптом так страшенно закортіло пива, що ми без жалю відклали свої недоїдені шматки і стали чекати першої-ліпшої зупинки.

«Першою-ліпшою» зупинкою був Конотоп, де ми простоявши близько чотирьох годин, встигли комфортно розмістити «водоплаваючу» дичину в персональних басейнах з пивом і полягали спати.

Вранці з'ясувалося, що потяг, що йшов попереду нас, десь на перегоні зіткнувся з кількома вагонами товарняка, які відчепилися…

– Знаково подорож починається, – подумав я; – поки ми купали качку в пиві, десь тут, зовсім поблизу, можливо, гинули люди…

Москва… Ну, про неї і згадувати не хочеться. – Людський мурашник. Всі кудись біжать, удаючи страшенну зайнятість. Неможливо зупинити людину, щоб про щось запитати. А, навіть, коли це, якимось чудом і вдасться, одержиш, як правило, недбало кинуту через плече, неправдиву інформацію і ще будеш жалкувати, що мав необережність запитати…

Мені вже багато раз доводилось бувати в Москві проїздом в Ярославль, де працював більше року на новобудові, і я на власному досвіді знав, що зорієнтуватись в московських лабіринтах можна лише за допомогою міліції.

Я не шуткую. Не було жодного випадку, щоб міліціонер детально не пояснив як дістатися до потрібного місця. Московські міліціонери знали своє місто не гірше за таксистів.

У кожного з нас був подвійний контракт. Монтажний і налагоджувальний. Кожен – по півроку.

Річ в тім, що посилати людину на рік без сім'ї, на думку нашої законотворчої системи, негуманно і небезпечно – (тестерон краником не прикрутиш)… Але з сім'єю – не економічно… А от, відрядити на рік, але за двома контрактами – цілком нормально! Клерки харчового міністерства, таким чином обминули закон та заощадили на утриманні наших сімей. Отже, підтримуючи гасло «дарагого Лєоніда Ільіча»

– «Економіка должна бить економной», нам довелось добряче побігати між тими двома конторами і вислухати чотири нудні, стандартні лекції про те, що ворожі буржуазні служби тільки про те і мріють, як би видурити у нас будь-який документ з ГЕРБОВОЮ печаткою, як шантажем та підкупом бажають зробити з нас антирадянських агентів… Ну, словом, майже за Висоцьким: – як має себе поводити радянський інженер за кордоном…

Москва… Носильник, таксі, приймальник камери схову в Ярославському вокзалі, сановні, високоповажні клерки державних установ… Усі зазирають в наші кишені, усі чогось хочуть, але у нас там лише міцно складені дулі… Не на курорт їдемо…

Даруйте, з вашого дозволу, ці три дні столичних митарств я випущу з оповідання не тому, що їх не було, чи вони, за давністю літ забулись, а тому, що і вам не цікаво буде проте читати, і мені не дуже приємно згадувати ту бюрократичну тяганину по

десяткам кабінетів за автографами вищезгаданих сановних клерків, що були наділені владою «пущать-нє-пущать». До того ж, кожен з тих клерків вважав своїм святим обов'язком провести з нами (крім чотирьох офіційних, ще й свою, приватну) «установчу бесіду» про повальну епідемію туберкульозу і сифілісу в Монголії, про наркоманію і алкоголізм та крадіжки, які Радянська влада своїм громадянам не пробачить, а головне – про небезпеку «підлих проісків імперіалізму» що давно вже «одягнувши овечу шкуру», чекають на нас в засідках, мріючи перекупити за свої бридкі доларові срібняки честь і гідність РАДЯНСЬКОЇ ЛЮДИНИ…

З Києва до Москви нас приїхало четверо, в Союззакордонпоставці до нас приєдналось ще двоє; один з Тбілісі, один з Омську. Грузин Аліко, миттєво вирішив проблему камери схову на Казанському вокзалі, знайшовши там земляка. Оміч Степан був, на відміну від нас, з легенькою сумочкою, бо валізи до потягу йому мали піднести в Омську.

Степан виявився гарною, товариською людиною, а оскільки він не був обтяжений власним вантажем, то дуже активно допоміг кожному з нас впоратись з нашим. Отже розмістились, забивши рюкзаками-валізами майже весь простір в купе, включаючи прохід між лавками. Спустити ноги з полки було просто нікуди, а щоб вийти з купе доводилось йти по лавці, спираючись руками об верхню полицю.

Провідник намагався здерти з нас бакшиш «за перевищення дозволеного вантажу» але ми сказали йому, що вантаж не наш, і хай йому Закордонпоставка відшкодовує те перевищення… Провідник погодився не чіплятися до нас, якщо ми пообіцяємо нарубати в тайзі дров для титану… Ми здивувалися, але погодились.

Отже рушили. В дорогу ми взяли ящик сухого вина і ящик газировки «Тархун». Ми планували випити «Тархун» в дорозі,а вино, збирались зберегти на новосілля, але ж їхали ми п'ять діб і практика з теорією різко розійшлась…

Спека… Страшенна червнева спека і невимовна духота… Раз у раз змушені ми були вгамовувати спрагу «сухоньким», розбавляючи його «Тархуном»…

…В Монголію приїхали два ящики з порожніми вже пляшками…

Отже завантажились, їдемо!

Нікому з нас ще не доводилось перебувати в купе потягу більше доби, отже до деяких фізіологічних особливостей в далеких переїздах ми були зовсім не готові; – Помити окремі дрібні (порівняно з ходовою частиною) деталі організму, що

природою розташовані трохи нижче пояса не викликало великих проблем. Це нескладно було зробити в туалеті теплою водою навіть при швидкості потягу, що на Транссибірській Магістралі перевищувала 100 км/год., а от як привести до ладу пропітнілу, з ароматом старого оселедця, верхню частину того ж організму?

Вихід був знайдений наступної доби, коли вищеописаний аромат став вже їсти власні очі, і вже незручно було на обід до ресторану ходити, хоча і від інших відвідувачів ресторану теж не «Chanel № 19 Poudre» відгонило…

Нам дістався останній, вісімнадцятий вагон і тому, вся пилюка, піднята попередніми вагонами, була наша. З зачиненими вікнами – не було чим дихати, а свіжий вітрець був рудувато-сірого кольору… До того ж передні вагони слухняно котилися за тепловозом, а наш грайливо матлявся, як той хвіст собачий. Склянки з чаєм по столу, як живі, навперейми бігали, червнева спека змусила нас тримати вікна по обидві сторони вагону відчиненими… Постільну білизну в кінці рейсу ми вже називали не білизною, а ***сіризною***, а то й ***чорнизною***… І все ж попри ці всі недоліки, як виявилось, наш вагон мав незаперечну перевагу перед іншими вагонами!

Ми вжене сподівались на прихильність до нас захисника подорожуючих св. Миколая, але те, що ми помилково вважали неприхильністю, насправді виявилось турботою!

Наш, останній вагон потягу, на всіх станціях спинявся біля гідрантів, з яких подавали воду, поповнюючи вагонний запас.

На другу добу мандрівки наш провідник, на наше прохання, облив з того гідранту наше замурзане вікно і у нас, в усіх одночасно сяйнула думка: – якщо вікно можна, то чому б і нам не спробувати? Правда, вода крижана, навіть скло з нашого боку туманом вкрилося… Але ж ми налагоджувальники! Нам не звикати долати непереборні труднощі!

Ми створили щось подібне артилерійському розрахунку: під час тривалої зупинки ми, не поспішаючи, ніби гуляючи, обходили наш ешелон ззаду. Один, сторожко оглядаючись, йшов до гідранту, другий розкручував і тримав шланг, третій – мило, рушник і спортивну куртку четвертого, а четвертий мився під таким крижаним струменем, що аж дух перехоплювало… За кілька хвилин, (яких нам цілком вистачало) лунала триповерхова лайка станційного робітника, що загрозливо наближався… Кран миттєво закривався. Той, хто тримав шланг і той, хто тримав рушник і одяг, швидко витирали і одягали купальника і, поки станційний матюкальник добігав до гідранта, ми вже, оббігши ешелон, змішувались з синьо-спортивним натовпом пасажирів на пероні. Через кілька годин, під час наступної зупинки, ми

повторювали акцію, зміщуючись на один номер розрахунку: – той хто мився вже крутив гідрант, а той, хто тримав одяг і рушника – мився. І так далі, три дні поспіль, по колу…

Нам невимовно поталанило ще й в тому, що на вокзалах всіх великих міст, крім Ярославля, Новосибірська, Омська і Тайшета, наш ешелон, чомусь, заганяли на запасні колії, де ми могли «приймати ванну» майже безперешкодно.

А ще, перевага нашого, останнього вісімнадцятого, було в тому, що він був обладнаний «телевізором»– віконечком в задній двері тамбура. Це був і штаб, і клуб знайомств, і курильний салон. «Клуб» працював 24 години на добу. Кожен новий відвідувач, привітавшись, неодмінно питав:

– Ну, що там сьогодні показують? Відповідь, протягом п'яти діб була незмінною:

– Юрій Сенкевич – «Кіноподорожі»… Якщо питання задавалось вночі, до діалог продовжувався таким чином:

– А чому чорно-білий?

– Та, щось зіпсувався. Послали за майстром, обіцяв вранці прийти – справити… Вранці «картинка» вже була знову кольорова…

Була у нас ще одна втіха: – ранком другого дня мандрівки, нещільно зачинені двері купе рвучко розсунулись, і на порозі з'явився… Півторарічний Микита Сергійович Хрущов… Тобто точна його копія в масштабі 1:4.

Коротесенька стрижка, вишиваночка, заправлена в широченні, майже козацькі шароварчики, носик картопелькою, руки в боки, грізно насуплені брівки, навіть крихітна щілинка між передніми зубками…Обвів присутніх допитливим, суворим поглядом… Промовив, зневажливо скрививши губки, осудливо киваючи голівкою:

– Та-а-ак!.. І вийшов з купе. Заторохкотіли двері сусіднього купе и за хвильку почулося вже знайоме:

– Та-а-ак!..

Ми здивовано перезирнулись:

– Що це було???

– Що б це не було, – першим отямився Сашко, – а щось треба робити. – Хлопці, у кого цукерки є?

– Десь, у мене, – згадав я, нишпорячи по кишеням рюкзака, що займав ледь не третину моєї верхньої полиці. Дістав пакетик і простягнув Сашкові, що стояв на порозі в очікувальній позі.

«Микита Сергійович» вже зволили завершити ранковий обхід і неквапливо повертались до свого купе. Сашко зустрів його низьким поклоном і запропонував кілька цукерок, однак «Микита Сергійович», поблажливо посміхнувшись, рішуче відкинув

Сашкову пропозицію, заперечливо похитавши голівкою і, гордо обійшовши Сашка, попрямував своєю дорогою…

– Таможня мзду не бере, – розгублено констатував Сашко.

– Це тому, що йому, мабуть, за державу прикро, – висловив здогад я, – все ж це не абихто, а сам «Микита Сергійович», хоч і у вигляді інкарнації…

«Микита Сергійович» додав приємної турботи і нам, та й, майже всім мешканцям нашого тимчасового пересувного дому; на кожній станції, крім тих де ми були зайняті «душем Шарко» з гідранта, або, якщо дозволяв час і після «омовєнія», ми прискіпливо оглядали станційні кіоски в пошуках гарних цукерок, печива, або достойної уваги «Микити Сергійовича» іграшки.

Марні були всі наші зусилля, «Таможня» до кінця подорожі була непохитною і від «мзди» навідріз відмовлялась. Довелось шукати обхідні шляхи – познайомитися з мамою і старшим братиком «Микити Сергійовича» (не пропадати ж «мзді»)!

Майже все жіноцтво вагону, знічев'я наслідувало наш приклад і, коли ми прибули до Ерденету, коробка від Денисових чобіток (таке було дівоче ім'я «Микити Сергійовича»), не зважаючи на протести Денисової мами, була вщерть заповнена цукерками, а столик окупували машинки, солдатики, два пістолета з кулями-присосками і великою кедровою шишкою…

Про шишку треба розказати окремо; на третій день мандрівки, вранці, провідник, розносячи чай, завітав до нас і спитав, чи не забули ми свою московську обіцянку відробити безкоштовний провіз багажу ударною кількахвилинною працею на «лісоповалі»… Чесно кажучи, угода була такою дивною, що прийнявши її за жарт, ми таки забули про те… Провідник не жартував. Десь, близько обіду, ешелон мав зупинитися на п'ятнадцять хвилин серед тайги. Я вже не пам'ятаю дійсну причину тієї зупинки, але всі провідники вагонів вирішили використати її для економії вугілля в топках титанів. Провідник видав нам дві гостро наточені сокири і ножівку, попередивши, що після десятої хвилини машиніст дасть гудок, а після третього гудка – на п'ятнадцятій хвилині – рушить…

Сказав, що турбується так за нас, щоб ми не відстали, бо сокири втрачати шкода…

За півгодини до очікуваної зупинки, ми вшістьох зібралися в тамбурі з «телевізором», як група спецназу, що має звільнити заручників. Провідник витяг зі свого купе складну драбинку, відкрив двері, підняв і поріг. Тепловоз дав попереджувальний гудок, і потяг, через кілька хвилин, зупинився. Провідник опустів драбинку долі і ми позіскакували на насип, розмахуючи сокирами, як індейці томагавками, перебігли п’ятидесятиметрову

зону відчуження та почали енергійно вирубувати сухостій. Страх відстати від потягу примножив наші сили і ми встигли зрубати і принести до відчинених задніх дверей з «телевізором» два чималих сухих деревця і купу товстих гілляк ще до першого гудка.

Потяг вже рушив, а ми ще близько години втягували через задні розчинені двері і розпилювали деревця і гілляки на чурбачки. Наша здобич була оцінена в пів куба деревини. Провідник радів, мов дитя, і пообіцяв годувати нас чаєм з цукром і лимоном (!!!) аж до Ерденету.

– А як же шишка? – спитаєте ви…

– А що шишка? – Знайшли, помилувались і віддали в фонд «Микити Сергійовича»… Просто, аби не було тієї дивної і несподіваної зупинки в тайзі – не було б і шишки.

Вечоріло, потяг наближався до Іркутська – міста, де кілька років навчався і жив наш Віктор. З кожною годиною наш розсудливий і поміркований, від натури, Віктор, робився все більш знервованим і неврівноваженим. Кожні 10–15 хвилин він, долаючи барикаду з наших валіз, що громадились просто у проході, вискакував у коридор, біг до «телевізора», намагаючись побачити знайомі місця і нескінченно перепитував у провідника, чи не спізнюється, часом, потяг. Потім зігнав Сашка з верхньої полиці, щоб краще побачити рідний Іркутськ через відчинене вікно. Здавалось, він погодився на закордонне відрядження лише для того, щоб ще раз, хоч одним оком, хоч краєм ока, побачити місто своєї юності.

Доля виявила свою неприхильність до Віктора двічі;

По-перше, прибули ми до Іркутська вже в сутінках, а по-друге – обабіч нашого потягу стояли нескінченні ряди брудних товарних вагонів… Десь був підземний перехід у місто, але Віктор не зважився скористатись ним, аби не відстати. Вечір видався безхмарним, отже, навіть, заграви від вогнів міста ми не побачили.

Під час нашої мандрівки нам зустрілись десятки кинутих сел. Особливо багато було їх за Уралом. Перед тим в Союзі провадилась кампанія по тотальному знищенню «неперспективних сіл». Нас дивувало, як можна було вважати села, розташовані безпосередньо біля залізниці неперспективними? Ну, нехай десь в безлюдному степу, в глухій тайзі. Без доріг, світла, засобів зв'язку… Але, вздовж Транссибірської магістралі!.. А пункти по збору ягід, грибів, кедрових шишок? Турбази, нарешті! Хіба то не перспективно? Люди ж заснували ті поселення десятки, а то й сотні років тому, не зважаючи не те, що комусь в Кремлі вони згодом видадуться

«неперспективними«…Ну, звичайно, набагато легше щось зламати, або заборонити ніж збудувати чи організувати… На тому стояла і стояти вічно збиралась Радянська влада…

…Тому і не встояла…

Час від часу за вікном проносились добротні, вже почорнілі від часу дерев'яні зруби з хитромудро різьбленими фронтонами, зірваними дверима і вибитими вікнами…

– Ти не розстроюйся, Вітьок! Мабуть, коли тебе тут не було, і твій Іркутськ визнали безперспективним, або перенесли кудись ближче до цивілізації, – висловив припущення Валера.

– А, от, я вб'ю тебе зараз і на рейки викину, тоді в некролозі прочитаєш – на рейках вокзалу якого міста тебе знайшли – хмуро пообіцяв Віктор.

– Ой, не слід цього робити, Вітю, бо коли за присудом Іркутського народного суду ти відсидиш своє і вже старим дідуганом вийдеш на волю, то на поминках душі невинно убієнного раба Божого Валерія вдавишся солоним огірком, і тебе ніхто добрим словом не згадає…

– Годі тобі, Валера, – втрутився я. – Не гоже топтатися брудними чоботами по кришталевій мрії Віктора. Може він і в наладку нашу влаштувався, і пропрацював в ній більш ніж десять років, щоб проїздом в Монголію Іркутськ побачити! Мало того, що йому замість краєвиду рідного міста, чи, хоча б, його вокзалу, – брудні вагони показали, так тут ще й ти йому на мозок капаєш! Готуймося, краще, до зустрічі з Байкалом, та до закупівлі омуля до пива!

Ранок. Байкал… Залізнична колія прокладена так близько до води що, здається, аби потяг тут спинився, то рибу можна було б половити, не виходячи з вагону. На березі повно моторних човнів без моторів, на воді їх теж безліч і теж без моторів… Років з десять тому, на Ворсклі заборонили рух човнів під мотором, щоб запобігти забрудненню. Може й тут діє подібна акція? Може воно й так, але як же воно все у нас однобоко, на кшталт «неперспективних» сіл вирішується! Ну, написали «бомагу»– мотори заборонили, але збудували, просто на березі, паперовий комбінат і зняли про той злочин хвалебний двосерійний фільм «У озера»…

Прибережна вода вкрита щільним шаром кори, тріском та жовтою, тривкою, як пінопласт піною, а на обрії іржавою кудлатою кляксою на синьому небозводі бовваніє хмара диму від того «екологічно чистого» підприємства.

Колеса нашого потягу, відстукуючи останню сотню кілометрів радянської території, доставили нас, спочатку до Слюдянки, потім до Мисової. Вибігши на платформу з затиснутими в кулаках

крамольними червінцями, які суворо заборонено перевозити за кордон, бо на них написано, що держава гарантує їх викуп за золото, ми були вражені вбогістю привокзальних кіосків. Який там омуль! Іржава, з білою пліснявою ставридка, банки «ікри заморської», навіть не баклажанної, а кабачкової і хліб, як і ставридка – сумнівної якості…

Одним словом, як розстроїла Віктора зустріч з Іркутськом, так і нас – зустріч з Байкалом.

– Скоро треба буде з назві «Байкал» частку «бай» прибрати… – сумно констатував Сашко. Наша мовчазна згода була відповіддю.

Далі – Улан-Уде. Далі, вже в сутінках – Гусине Озеро, звідки Гусиноозерська ТЕС, як нам казали, постачала електроенергію майже всій північній Монголії, і от, нарешті, Наушки, – кордон!

Кожен день подорожі відбирав у нас годину. От і зараз, в Москві була лише шоста ранку, а у «нас», в Наушках, – вже година ночі.

– Нічого, втішив нас Сашко, – їхатимемо додому, все, до крихти, відберемо назад!

– А Іркутськ? – сумно запитав невтішний Віктор.

– Іркутськ – в першу чергу! – запевнив Сашко.

Наушки. Першими вагон відвідали прикордонники. Якоюсь ранковою свіжістю віяло від цих стрункіх, підтягнутих, доброзичливих хлопців. Зібравши паспорти і ідентифікувавши їх власників, прикордонники побажали нам щасливого путі й пішли оформлювати документи.

Митники, побачивши в першій же валізі непотріб у вигляді наборів гайкових ключів, викруток, паяльників, та інших інструментів, приладів, книжок, втратили до нас інтерес, а коли, на формальне запитання про наркотики Віктор відповів ствердно, але скрушно розвівши руки мовив, ніби визнаючи нашу провину:

– Вибачте хлопці, їхали ми довго, поділитися не зможемо, бо вже весь наркотик з цибулею та часником поїли…Митники пожвавішали.

– Дивіться, хлопці! – пригрозив, сміючись, старший, – наступного разу без наркотику на пропустимо!

22червня 1983 року… Дивний збіг обставин: – 42 роки тому, день в день, хвилина в хвилину Гітлер перетнув наш кордон на заході, а ми, сьогодні – на сході… Правда і озброєння і мета нас дещо різні…

За дві години нам повернули документи і, ще раз побажавши щасливої дороги, відпустили. Потяг рушив, за кілька сотень метрів знову зупинився і ми потрапили до рук монгольської прикордонної служби. Контраст був настільки серйозним, що,

навіть, Віктор не спромігся пошуткувати про наркотики…

М'ята, не на всі ґудзики застібнута форма, брудні чоботи на високих підборах, невиспані обличчя… Ну, словом, – ми за кордоном. Спасибі, що хоч документи наші не загубили спросоння…

Остаток ночі ми провели хоч і без сну, але не біля «телевізора», який на території Монголії «зіпсувався» остаточно. Останнє, що ми в ньому побачили, це яскраво освітлена арка прикордонного переходу, що повільно зникала за поворотом.

Все! А ні вогника на землі, а ні зірки на небі. Суцільний багатогодинний, первісний морок…

«Телевізор» запрацював лише вранці; – бурий степ, бурі сопки…

Дев'ята година за місцевим часом, потяг зупиняється, ми прилипаємо до віконного скла – Ерденет!

И пусть пройдёт немалый срок —
Мне не забыть,
Что здесь сомнения я смог
В себе убить.
В тот день шептала мне вода:
«Удач – всегда!..»
А день… какой был день тогда?
Ах да – среда!..

Так, то була саме середа, 22 червня 1983 року…

– Картина Рєпіна «Пріплилі» – виголошує Валера, і ми починаємо неквапливо упаковувати розкидані речі «першої необхідності». Поспішати нам нема куди; весь коридор вщерть забитий валізами, ящиками, рюкзаками та їх власниками. На пероні вирує море прибулих і зустрічаючих. Чекаємо, поки «розсосеться»… Не вистачало ще в цьому гармидері наші речі з чужими переплутати! П'ять діб терпіли, то й ще 15–20 хвилин потерпимо!

Терпіння не вистачило лише у нашому майбутнього керівникові. Переступаючи-перестрибуючи через клумаки-валізи, він пробився до нашого купе. Спортивної статури, з невеличкими залисинами, усміхненими блакитними очами, став він на порозі купе, спираючись однією рукою об одвірок, а другу тримаючи на поясі.

– Та-а-ак!..

– Купе вибухнуло нестримним реготом.

– Коли це ви встигли так підрости? – витираючи сльози, крізь сміх запитав я, чим викликав нову хвилю сміху.

– Спокійно, спокійно, – трохи розгублено мовив наш гість, простягаючи обидві руки долонями вперед, намагаючись заспокоїти нас. – Давайте, хоч познайомимось спочатку, – продовжив він перевертаючи кисті рук долонями догори, наче підносячи нам хліб-сіль.

– Ви з Києва? На харчокомбінат? А де ще двоє? В сусідньому купе? Ну добре, тоді я вже не піду ще й їх смішити, виведете їх на перон самі. Там, вже гуртом посміємось. Мене звуть Анатолій Іванович. Я керівник групи радянських спеціалістів за кордоном. Призначаю вас, – він ткнув пальцем мені в груди – старшим цього веселого підрозділу.

– О! Маємо свого ґруппенфюрера! – не стримався Валера.

– Чому ґруппенфюрера? – здивувався Анатолій Іванович.

– Ну, а як же? – вів своєї Валера. – Раз ми перетнули радянський кордон 22 червня о третій годині ночі, то ми – зондер-група, тобто група особливого призначення, а керівником зондер-групи має бути ґруппенфюрер.

– Да, я бачу – ви серйозна команда, – покрутив головою Анатолій Іванович. – Сподіваюсь, спрацюємося!

За час нашого знайомства, в коридорі вагону утворилась така щільна пробка, що Анатолій Іванович змушений був змінити свій попередній план – почекати нас на платформі.

– Добре, вийду разом з вами, – вирішив він. – Заодно вже й поможу речі ваші винести.

Перші кроки по монгольській землі – перші шокуючі зустрічі;

– старий монгол в велюровім капелюсі, в коричневому, потертому, вигорілому на сонці халаті-делі, сидів, склавши ноги по-турецьки під низенькою огорожею. Довга ріденька біла борода, такі ж ріденькі довгі білі вуса. А в беззубому роті… дитяча пустушка, яку він, час від часу виймав з рота, ретельно розглядав, наче бачив вперше, обтирав об дел, і встромляв на попереднє місце…Трохи згодом побачили юнака в такому ж, хіба що новішому, делі, підперезаним широкою барвистою стрічкою, що кудись поспішав, теж смокчучи дитячу пустушку… А далі, і зовсім страхітливе видовище: зграйка молоденьких, весело щебечучих дівчат в протигрипозних масках…

Спираючись на московський інструктаж, уява миттєво намалювала, приховані під масками спотворені обличчя, провалені сифілісом носи… Таку небезпеку і обходити слід було з навітряної сторони, на всяк випадок, не говорячи вже про щось інше…

За годину, вже в нашій квартирі, Анатолій Іванович, в обмін на пояснення нашої бурхливої реакції на його «Та-а-ак», в свою чергу розвіяв наше здивування і переляк, пояснивши феномен з

дитячою пустушкою надійним засобом в боротьбі з курінням, а маски на обличчях дівчат, – (ви помітили, що вони не з марлі, до того ж всі гаптовані монгольською національною символікою?) – це тут мода така молодіжна, щось на зразок модернізованої паранджі…

– То нічого страшного? – зрадів Вітя.

– Звичайно, нічого страшного, якщо занадто далеко не заходити… – лукаво примружився Анатолій Іванович.

…Старенький ПАЗик, козликом підстрибуючи на вибоїнах, весело домчав нас до нашого чергового причалу – трикімнатної квартири з лоджією на другому поверсі чотириповерхового житлового комплексу.

Центральне опалення, гарні ліжка, столи, шафи, електроплита і великий холодильник в досить просторій кухні, вода і холодна, і тепла, а найголовніше – ВАННА!!!

– Розбирайте, хлопці, ліжка за вподобанням, заносьте швиденько, туди свої речі, а далі – беріть свої документи, – відведу вас в Консульство на установчу бесіду, потім у відділ кадрів для оформлення на роботу.

– Анатоліє Івановичу! – ледь не хором взмолилися ми. – Ну так же не можна! Ми за п'ять діб зібрали всю пилюку Транссибірської магістралі, останню ніч – взагалі не спали! Що про Вас подумають в Консульстві, коли побачать, яким циганським табором Ви збираєтесь керувати!..

– Дійсно, в цьому щось є, – Анатолій Іванович замислено потер перенісся. – ви й справді, як ті троянці з «Енеїди» – «обсмалені, як гиря ланці»… Добре, щось придумаємо. Мийтесь, приходьте до тями, якщо у мене домовитись про переніс аудієнції не вийде, я зайду за вами о четвертій, а як вийде – тоді весь офіціоз перенесемо на завтрашній ранок.

Вже прямуючи до вихідних дверей, Анатолій Іванович, раптом, рвучко повернувся до нас:

– Добре, що згадав вчасно! Як наллєте в ванну воду, не перелякайтесь її кольору! Вона буде помітно ясно-блакитна, як слабенький купорос… бо Ерденет засновано саме на цьому місці завдяки наявності мідь-молібденових покладів.

– Ясно, одним словом, винищать нас тут, як ту тлю бордоською рідиною, – підсумував Степан.

– Е-е-е! Не валнуйса! Не успеют! – втрутився Аліко, – Сначала праізайдьот амєднєніє некоторих частей арганізма, чему лічно я толко абрадуюс! Мі, кагда разгружались у дома, я заметил целій гора бітих унитаз! Вах! Я тоже так хачу амєдніться!

– Ну й команда! – як і тоді, в вагоні, похитав головою Анатолій Іванович, зачиняючи за собою вхідні двері.

– Та-а-ак! Промовив я, взявшись руками в боки; – слухайте перший наказ від «группенфрера»: останнім буде митися той, хто останнім приймав «душ Шарко». (Наказ був прийнятий без заперечень, бо тим останнім був я.)…

Ще раз уважно оглянувши наше пристанище, я з подивом відмітив що в патронах нема жодної лампочки, а в двох кімнатах, навіть патрони були вирвані «з м'ясом». Розетки роздовбані і потребували ремонту, або заміни.

Побачене просто не вкладалось в голову; одержати комфортабельне помешкання, а при звільненні, по завершені контракту, вчинити такий акт вандалізму. Нащо??? Заради жлобської економії, щоб відвезти вкрадені лампочки-патрони в Союз?

– Мийтесь, хлопці, чепуріться, а я, поки що, місцеві магазини на наявність електротоварів та харчів перевірю, – сказав я, змотуючи «авоську» тугим клубком, щоб не дуже віддувала кишеню.

– О! І я з тобою, – зголосився Степан.

Неподалік нашого будинку знаходився «іх делгуур» – великий торгівельний комплекс. Купили ми там десяток лампочок іркутського виробництва по 0,8тг/шт. (22 коп), кілька патронів, розеток, вимикачів, а також – консерви, хліб, масло, пару кіло картоплі та лоток яєць… Передбачаючи велике прання, я хотів ще купити прищіпок, але Степан відмовив мене від зайвої витрати грошей, загадково пообіцявши принести з піввідра прищіпок, і цілком безкоштовно…

– То мені за відром збігати? – скептично запитав я.

– А ти не смійся, зараз повні кишені наберемо. Ми у відрядженнях, навіть в Союзі, завжди так робили…

– Ну, чаклуй, Хоттабиче!

– Йди за мною, зараз начаклуємо, – пообіцяв Степан, повертаючи у двір довгого чотириповерхового будинку.

На кутах майже всіх балконів від другого до четвертого поверху були приварені арматурні прути, між ними майоріла на натягнених мотузках, різнокольорова білизна…

– А от, тепер, уважно дивись під ноги – почнемо збирати врожай прищіпкопаду…

– Степане, та якось незручно… Два радянські спеціалісти, інженери…

– До чого тут «незручно»? Ти подивись на ті прищіпки! Вони ж тут не одну зиму пролежали, і нікому з тих ледарів, що з рук їх випустили, до них діла не було! А ми відмиємо, почистимо, відремонтуємо, нове життя їм дамо, то вони ще й не тільки нам добру службу послужать!

Їх же хтось зробив, вклав у них свою працю і сумління! Мусимо ж ми подавати приклад шанобливого ставлення до праці інших!

Не маючи, що заперечити, похитав я головою і підняв одну, а потім ще три підряд зовсім ще нові прищіпки…

З того походу принесли ми з Сашком три, а може й чотири десятка прищіпок.

В квартирі творився повний безлад. Хлопці, виявляється, ще не мились, але з кутків стелі було зметено чорне павутиння, підлога сяяла вологою чистотою. Віктор з Валерою домивали вікна. Відключені від мережі холодильник і електроплита були залишені для «спеціалістів з КВПтаА», – тобто для нас з Аліко.

– То ви ще не мились?

– Е-е-е, дарагой, – пояснив порушення наказу Аліко. – какой сміслм міться самому, адеват чістоє, чтобі в етім свінарнікє снова патерат человеческій облик? Да і как в темноте мітся? Можно нечаянно что-то второстепенноє два-трі раза помит, а самое главноє прапустит!

– Ну, припустимо, «саме головне» тобі не скоро знадобіться…

– Е-е-е! Не гаварі так! Пасмотрім, как карта ляжет!..

– Ну, добре! Мо-лод-ці! Хвалю за ініціативу! А тепер, Аліко, щоб не втратити твоїх професійних навичок гірського орла, ось тобі комплектуючі. Підключи патрони, де треба, і вкрути лампочки, це робота на висоті – якраз для тебе, а я розберусь з кухонною автоматикою і полагоджу розетки.

Не встигли ми ще приступити до робити, як в двері гучно і вимогливо постукали. Відкриваю двері – там наш Сашко з пачками постільної білизни, з-за якої його майже не було видно, – мусив ногами стукати.

– Там ще шість ковдр, кухонний посуд і приймач «ВЕФ», – промовив він, відсапуючись. – Треба, щоб ти, як группенфюрер, за все розписався.

– Ясно, веди. Тільки от, що. Треба позбутися цього фашистського сленгу. Ми, все ж, за кордоном…

– Тоді, може, «бугор» – запропонував Валера. – Тільки не по-блатному, а по-французьки – «Монтекюль»…

– А! – махнув я рукою – хоч горщиком звіть, лишень в піч не ставте…

До сьомої години вечора квартира наша сяяла чистотою і електричними вогнями. Розетки-вимикачі відремонтовані, лампочки вкручені, кухонний інвентар перемитий і готовий до використання. Особовий склад чисто вимитий і поголений. На пательні вже шкварчала картопля на салі з яєчнею, там керував процесом Сашко, а Степан, ретельно прибравши сміття з лоджії,

натягував мотузки-струни для білизни. На газетці підсихали відмиті і відреставровані прищіпки, готуючись до роботи за призначанням.

Нарешті Сашко покликав до столу, і ми, невимовно зголоднілі, зібрались на нашу першу трапезу, що об'єднувала в собі і обід і вечерю. Під стукотіння ложок і виделок пройшли і наші перші установчі збори, де був вирішений порядок чергувань «по камбузу», порядок закупівлі продуктів і інших, необхідних товариству речей.

Головним казначеєм був обраний, на його ж пропозицію, Степан, що тут же за столом зібрав з нас по 100 тугрів на харчі та інше.

Коли трапеза закінчилась чаюванням, посуд був вимитий і схований, а ми розсілись по своїх місцях, оформлюючи наші усні домовленості на папері, до нас знову завітав Анатолій Іванович. Традиційним вигуком:

– Та-а-ак!!! – зустріли ми нашого пізнього гостя. Анатолій Іванович, теж традиційно взявся руками в боки і промовив, здивовано хитаючи головою.

– Ну, хлопці! Ви на перестаєте мене вражати; он, ваші колеги, ще й постільну білизну і посуд не одержали, мабуть на голих матрацах ночуватимуть, а вже так новосілля відмітили, що, боюсь, лише по обіді до тями прийдуть… А ви за цей час цієї кошари лялечку зробили, а, от щось, жодної пляшки не бачу… А як же новосілля?

– Так у нас, Анатоліє Івановичу, така робота, що новосілля буває по два рази на місяць, – розвів руками я. – Втомилися, не встигаємо відмічати…

– А, крім того, – додав Віктор, – ми з України, у нас так заведено – перед усім побут налагоджувати, щоб з приємністю в домівку з роботи повертатись…

– І в Кавказє так, – не втримався Аліко, і мі в чістотє прівиклі..

– А я атавсюду панімножку, но тожє свінарнік нє виношу! – підтримав і Степан.

– Добре, хлопці, що ви такі однодумці! А я до вас з новиною і за вашою, можливою, згодою.

Як ви розумієте, ні монтажної, ні налагоджувальної роботи на харчокомбінаті зараз нема, бо й сам харчокомбінат ще не існує. Отже ви маєте повне право відпочивати, очікуючи фронт робіт. Ваш атестат у вас ніхто не відбере, гроші вам платитимуть у будь-якому разі.

Але, є пропозиція:

СУ Електромонтаж, який має виконувати свої роботи на

харчокомбінаті і куди ви відряджені по монтажному контракту, зараз веде монтаж на килимовій фабриці, і з радістю прийняв би вашу допомогу, як фахових спеціалістів. Повторюю: – ніхто вас не примушує, ваше рішення цілком добровільне.

– Ну, щодо мене, – сказав я, знизуючи плечима, я ж не в санаторій, – я працювати їхав, а килимове виробництво ще ніколи не бачив. Це ж цікаво! Я згоден!

– І я, і я, і я! – зголосилась уся наше команда.

– Знову по-хорошому дивуєте мене, хлопці! – в моїй команді, крім вас, 30 спеціалістів: – з Москви, Ленінграду, Прибалтики, Кубані… То з них лише троє згодились… З Прибалтики…

– Ну, хто на що вчився… – хмикнув Валера.

Обвівши нас довгим допитливим поглядом, Анатолій Іванович сказав:

– В СУЕМі, до атестату ще невеличкі преміальні виплачуватимуть, як і своїм кадровим монтажникам.

Ну, добре, потрудились ви сьогодні на славу, відпочивайте. Завтра о дев'ятій – я у вас. Повезу вас у відділ кадрів СУЕМу, оформлятись, а потім, вже з усіма «новоселами», що до того часу, сподіваюсь, отямляться – в Консульство на «установчу бесіду»…

Ранок без, вже звичного, стукоту коліс, без коливання ліжка… Ніяк не можемо зорієнтуватися в часі. Сонечко вже встало, але ж в Києві лише третя година ночі… Встаємо, вмиваємося, чистимо зуби «бордоською рідиною», в ній же і чай заварюємо… Спати хочеться страшенно – ледве край чашки губами знаходимо, бо несила очі розплющити…

Стукіт в двері… Невже вже дев'ята година?

– Ну молодці! Вже й вмилися, й поснідали! На вас що, навіть зміна часу не впливає?

– Ох, впливає, Анатолію Івановичу! Ще й як впливає, але ж є таке жорстке, як постріл, слово – «треба»…

Відвідини відділу кадрів в СУЕмі пройшли, як в тумані. Щось у нас питали, ми щось відповідали-підписували. В решті-решт, одержали ми якісь папірці чи то посвідчення, чи то перепустки і пішли на установочну бесіду до Консульства, де на нас чекав натовп з 27 опухлих «новоселів».

Ми ще незнайомі, але враження одержуємо таке міцне, стале і правдиве, яке не покинуло нас до кінця відрядження…

… Наше небажання ледарювати було сприйняте абсолютною більшістю байдикуватої групи, як виклик. Повертаючись з роботи, стомлені, замурзані, о, скільки ми одержували і в спину і в обличчя тупих образливих прозвисьок від самовдоволених нероб!

– Ги-ги-ги! Пасматрітє на етіх куркулєй! Всє дєньгі заработать хатят! Какіє жє ето інженєри? – Так, слєсарішкі трєтьєго разряда!..

За пару паршивих тугріков свой жє пуп партвут с удавольствієм!

Визнаю, нас невимовно дратувало це тупе нахабство, але, якось, після чергового «прогону крізь стрій з обливанням помиями», зібрались ми за вечерею і в дружній розмові виплило, що будь-який наш контр випад тільки розпалює «колег». Отже вирішили ми, або взагалі не відповідати на нетверезу дурню, або, у крайньому разі, обмежуватись фразою:

– «Чекайте, чекайте! Ще не вечір! В бою кожен покаже, на що здатний, хто інженер, а хто нахабна, ледача Моська!»…

Так воно і сталося… З першого жовтня, переведені на інженерний атестат, ми, вже в якості інженерів-налагоджувальників, вийшли на знайомі до останнього гвинтика об'єкти, як в рідну домівку, де, ще в процесі монтажу, левова частка налагоджувальних робіт була вже нами виконана.

А вони… – не важко уявити… Довелось їм «у сірка очі позичаючи», надокучуючи нам примітивними питаннями на кшталт «Що? Де? Чому?»…

Ну, то було ще попереду, але повернемось до Консульства.

Після коротких перемовин Анатолія Івановича з вахтером на «прохідній», проходимо в зал засідань, розміщуємося на кількох передніх рядах. На невисокому подіумі стоїть стіл під червоним сукном, поруч трибуна. Входить Генеральний Консул Кабалоєв з двома секретарями Консульства. Хмара сивушного перегару негайно огортає їх… Окинувши уважним поглядом одутлуваті пики «новоселів», Генконсул злегка потяг носом. Презирлива посмішка торкнулась його губ, але, опанувавши себе, Кабалоєв, з помітним кавказьким акцентом, промовив кілька вітальних слів, побажав міцного здоров'я та трудової звитяги, а потім, передавши слово помічникам, покинув зал засідань. Помічники, відчувши дух рідного середовища, години дві наввипередки, розливались солов'ями, переповідаючи нам вже в восьме, якщо не в десяте, московські страшилки, намагаючись перелякати нас, напівсонних, дивною, незворотною карою за, можливо, вчинені в майбутньому, провини:

– «ВИСИЛКОЮ НА БАТЬКІВЩИНУ ЗА 24 ГОДИНИ»…

Як в тюрму, чи концтабір…

Цікаво, вони, хоч самі, розуміли, чим лякають, і які викликають аналогії?

Нарешті закінчився і цей «цирк на дроті». Розбудивши деяких поснулих, мабуть з переляку, «новоселів», ми, з полегшенням, покинули Генконсульство.

– Ну, то що, вистава закінчилась, і що далі?

А далі на нас чекало ще одне міні шоу:

Наш майбутній парторг Василь, раптом дзиґою закрутився на

сходах Консульства і, кліпаючи очима в усі боки, широко розчипирівши руки, залементував:

– Де? Де?? Ну, де ж вони? Де???

– Хто, Василю? Кого ти звеш, кого шукаєш?

– Ну, тих шукаю, хто хоче мене купити!

Гальо! Буржуї! Я тут! Недорого віддамся!..

Налітай! Першим-скидка!

…Так, до кінця відрядження нас ніхто і не купив…Навіть спроб не було… А московські клерки з таким захватом, з таким знанням справи розповідали, наче заздріли нашим потенційним можливостям пірнути в заморське доларове болото…

А наостанок не можу не висловити кілька слів вдячності за наданий мені урок мудрості Генеральним Консулом Кабалоєвим Биларом Емазаєвичем.

Це сталось вже пізньої осені в самий пік налагоджувальних робіт на харчокомбінаті. Я тоді вже був обраний профоргом групи і мені доводилось вирішувати-узгоджувати силу-силенну суперечок, як між членами нашої групи, так і між нашою групою і групою експлуатації, керівництво якої, чомусь щиро вважало нас своїми наймитами, і акти здачі в експлуатацію не припиняли їх намагання перекласти свої обов'язки на наші плечі. Дійшло до анекдотичної ситуації, коли двох наших налагоджувальників, звинуативши їх в аварії, що сталась з-за недбалості оператора, замкнули на ніч в цеху з вимогою ліквідувати аварію… На той час, Анатолій Іванович був у відрядженні в Улан Баторі, отже проблему довелося вирішувати мені. Перемовини з керівництвом експлуатації результатів не мали, отже, «під тиском громадськості» довелось мені звернутися до нашої верховної влади – Генконсула Кабалоєва Билара Емазаєвича.

Билар Емазаєвич уважно вислухав мене і, погортавши записничок справ, запросив мене і двох моїх підзахисних до себе для вирішення питання «на завтра о 12.43»… Я радо подякував, хоч і був здивований незвичайним часом призначення: – не 12.00, не 12.30, навіть, не 12.40, а саме 12.43!!!

До хлопців я біг, як на крилах летів – повідомити про майже вирішену проблему наших стосунків.

– Завтра усі разом, о 12.43, йдемо до Кабалоєва, ви ще раз розкажете про наші стосунки з групою експлуатації і останню вашу пригоду. Моє повідомлення у підзахисних ентузіазму не викликало:

– Ми для чого тебе профоргом вибирали? Щоб за тебе всю твою роботу робити? Ти не зміг Кабалоєву усе до ладу пояснити, а тепер нас підставляєш? Підеш завтра сам, та й все і поясниш

йому ще раз! І не треба нас за лохів тримати…

Мені просто забракло повітря, я стояв, наче під крижаною водою з брандспойта… Кого я взявся захищати? Боягузів-слимаків?

Не йти до Кабалоєва – не можна. Йти треба, але з чим? Що сказати? В тяжких роздумах пройшла ніч. Побратими мої радили сказати «все, як є», але ж це мало б вигляд самохизування: – он, мовляв, який я сміливий та правдолюбивий, а мушу захищати хробаків безхребетних, нездатних самотужки захистити свою честь і гідність…

Так нічого й на вирішивши, о 12.43 відкрив я двері кабінету Кабалаєва. Привітався. Билар Емазаєвич підвівся зі свого місця, відповів на привітання і, ковзнувши поглядом по закритим дверям за моєю спиною, запитав:

– А гдє жє тє обіжєнниє товаріщі, которих ви защіщаєтє?

– Понімаєтє, БиларЕмазаєвич, оні… – і я замовк, не маючи сил продовжити… В очах Консула блиснула лукава посмішка:

– Я пАнимаю! А ви, товаріщ Крівенко, пАнимаєтє?

Наче свіжим вітерцем овіяло мене і, мимоволі, прийнявши стійку «струнко», я випалив:

– Так точно, Билар Емазаєвич, – понімаю! Уже понімаю!

Билар Емазаєвич вийшов з-за столу, потиснув мені руку.

– Харашьо, что пАнимаетє! Жєлаю вам, таваріщ профорг, успєхов в НАШЄМ нєлёгком трудє!..

…Жодного приниження, докору за марно витрачений час! Короткий, стислий, по-батьківські доброзичливий натяк, який я запам'ятав на все життя.

На наступних зборах, вже в присутності Анатолія Івановича, я взяв слово, побіжно змалював подію і заявив, що віднині жодної скарги не буду розглядати, якщо вона не буде подана мені в письмовому вигляді, з підписами, у двох екземплярах…

«Новосели» гнівно зашуміли, але Анатолій Іванович підтримав мене, сказавши, що і він, також, буде розглядати скарги лише в письмовому вигляді.

До кінця відрядження конфлікти були, різні порушення, навіть, бійки були, але скарг – жодної!

А щодо наших стосунків з групою експлуатації, то вони, дивним чином, змінились в кращу сторону.

Певен, Билар Емазаєвич, все ж, виділив кілька хвилин свого часу і для наших опонентів…

Зимова риболовля на Селензі

МНР. Ерденет 1983 р.

Зима давно вже вступила в свої права і по-хазяйські, як і кожна пора року, прикрасила підвладне їй царство на свій смак.

Навесні, влітку та восени сопки тричі на місяць міняли свій колір. Яскраво-зелений весняний наряд змінювався на жовто-блакитний від мільйонів квіток блакитного та жовтого сну, який поступово-непомітно перетікав в чисто блакитний від незабудок, жовтогарячий від кульбабок, фіолетовий від іван-чаю і так, перебравши всі кольори веселки, в решті-решт, перетворювався в сірувато-бурий.

А, от, зараз, сопки засинають. Тільки вітру не до сну. І вдень і вночі він дбайливо розчісує бурі спини стомлених сопок, готуючи їх до примірки нового зимового наряду.

І ось, нарешті, одного ранку свіжий і пухкий перший сніг вкриває сопки розкішною королівською мантією, з якої горностаєвими хвостиками стирчать деінде самотні вічнозелені ялини. Стародавні сопки неначе молодіють, втішаючись новим зимовим нарядом. Сніг виблискує мільйонами коштовних самоцвітів. Він не білий, як у нас. Він весь насичений мерехтливим райдужним сяйвом. Краса невимовна, а особливо

казкова вона на кризі річки. На перекатах річка промерзає до дна. Течія ріки спиняється, але «Той, Хто Греблі Рве» власну свободу цінить понад усе, з гуркотом гарматного пострілу розриває він льодові пута і вода з хмарою пари виривається зовні. Пара дивним чином осідає на кригу, утворюючи химерні рослини заввишки з пів валянка. Можна розглядіти і стебла, і мережене листя, і бутони і, навіть, крижані квіти, схожі на троянди. Все це мерехтить веселковим різнобарв'ям. Мерехтить веселковими іскорками і саме повітря. Треба йти, але, якось, ніяково топтати ногами таку красу. Аж душа болить, а йти треба…

А який феєричний вечеровий захід, а які світанки!!!

Уявіть глибоке густо-синє небо з золотим місяцем. Зелено-брунаті, з сніговою сивиною на скронях скелі, а з ними, палахкотіючий в півнеба схід сонця. Лимонно-жовті, смарагдово-зелені, помаранчеві, вишнево-червоні, кольори, невловимо переливаються з одного в одне. І музика… ледве відчутна, але могутня і всеосяжна, що камертоном відлунюється в душі. І спілий хруст свіжого снігу під ногами, і мерзлякувате тремтіння ковили і чорні силуети оголених самотніх дерев на фоні феєрії кольорів розквітаючого нового дня…

Якщо чесно, то і на риболовлю, вдаючи з себе завзятого рибалку, їздив я не стільки за здобиччю, скільки за тією первісною красою.

І все ж, як то кажуть, – кесарю кесареве, але і про риболовлю слід щось сказати, бо як з пісні викинути куплет – не та вже пісня буде…

Ерденет розташовано вдалині від небагатьох водних артерій Монголії, і тому, щоб потрапити на риболовлю, треба одержати «бічиг» – дозвіл на таку поїздку за межі нашого містечка. «Бічиг» – теж не з дерева падає… Його треба ще заслужити звитяжною працею і зразковою поведінкою… Зразковою поведінкою похвалитись я не міг, бо наладка привчила мене, що найвище моє начальство – то моє власне сумління, отже регулярні суперечки з безпосереднім начальством, давали мені мало надій на його прихильність… І все ж, світ не без добрих людей. Часом, друзі-монголи, запрошували мене на риболовлю і без всяких там «бічигів», а часом, траплялись інші нагоди. Дещо про це я вже розповідав в нарисі «Дороги».

А зараз розкажу про мою першу зимову поїздку на Селенгу в складі бригади монтажників СУ Електромонтаж.

Зібрались ми, зо два десятки відчайдухів, вранці, в центрі містечка, біля пам'ятника першозасновникам Ерденета. Мороз під -30 °С, але, завдяки мізерній вологості повітря, переноситься досить легко. Втім, легко-не-легко, а одягнуті ми «колобками». Всі

озброєні бурами, лише у мене саморобна, гостро заточена плішня-долото з автомобільної ресори. У кожного наживка – десяток-півтора хвостиків хека.

Мене здивувало і розсмішило те, що, коли ми всією командою купляли ті хвости в магазині, за нами стояв у черзі гурт жінок, ще більший за наш, щоб купити «обезхвощену» нами рибу… Заробляють вдвічі-втричі більше ніж в Союзі, а на хвостах економлять…

Отже стоїмо, чекаємо. Нам, згори, добре видно всю трасу аж до СУЕМівського гаража, але, час від часу, хлопці, в нетерплячці піднімаються навшпиньки, наче це може прискорити плин часу.

Нарешті з'являється наш засіб переміщення в просторі – бортовий жовто-зелений КАМАЗ з фанерною, наскрізь продуваємою, будкою на кузові.

Якби нам подали комфортабельний «Ікарус», ми б отетеріли від несподіванки, а так, привчені з дитинства до вагонів-телятників, ми сприйняли це спокійно, як звичну норму життя. Нормальним було сприйнято й те, що в кабінці, в теплі, розташувався начальник нашого СМУ Кирил Гаврилович з «ординарцем», а нам випадало провести півтори-дві години на «свіжому» (-30 ˚С) повітрі, з вітерцем, до того ж…

Злегка прочинивши дверцята – бо ж мороз «на вулиці», Кирил-гаврил, як, між собою, звали його монтажники, покивав кілька раз великим пальцем правої руки в сторону будки:

– Залазьте по-бистрому! Риба – не дєвка! Ждать нє будєт!

Ну, нас підганяти не треба, і так довгенько на морозі натупалися, та всіма байками рибацькими поділилися. Ми з'юрмилися біля заднього борту, утворивши подобу черги. Перші двоє, що видерлись на борт, заглянули в будку і відсахнувшись, з матюками сплигнули на землю:

– Совісті у вас нема! За свиней нас маєте? Зараз консулу поскаржимось!

Почувши про консула, Кирил-гаврил змушений був покинути тепле гніздечко і знехотя виліз з кабіни.

– Што за гармидер? Кто тут, такой умний, єхать передумал?

– А ви, Кириле Гавриловичу, бачили, яку машину нам пригнали? Потрудіться, підніміться в кузов, самі подивіться! Ану, хлопці, взяли! Допоможемо Кирилу Гавриловичу! – Не чекаючи дозволу, дужі руки монтажників підхопили Кирил-гаврила і за мить він був вже в кузові.

Видовище було страхітливе; мабуть, ще з літа машиною не користувались, якийсь непотріб, густо пересипаний дорожньою пилюкою, лежав на підлозі, дошках-лавках, павутиння брудними пасмами гойдалося по стінам, звішувалося зі стелі…

– Ну і чаво? – вимовив Кирил-гаврил. – Нє в тєатр жє єдетє!!! Всьо одно вимазанниє, как трубочісти возвращаєтєсь, і на работє нє в фраках с манішкой ходітє, а тут баришень кісєйних із сєбя строітє!

– Так ми, Кирил Гаврилович, з вами, хоч в преісподнюю! – знайшовся найкмітливіший з нас – українець з Іркутська – Артеменко. – Вибирайте найкращу лавочку, сідайте з нами, та вже й поїдемо! Ви ж як нас вчили: – «ми ж одна сім'я»!

Така пропозиція, чомусь, не прийшлась до смаку Кирил-гаврилу і він почав незграбно сповзати з заднього борту машини, бормочучи:

– Шчас я штой-то придумаю… Ті ж міцні руки монтажників підхопили його, відірвали від борта і обережно, як той кошик з яйцями, поставили на землю.

– Ну, от, – сумно промовив Кирил-гаврил, намагаючись обтріпати забруднену бортом куртку.

– Я тепер такой, как і ви…

– Так це ж, Кириле Гавриловичу, просто чудово! – знову знайшовся Артеменко, – так і має бути! Ми ж одна сім'я!

– Ну, хорошо, родственнічкі хрєнови, тагда ждітє!

КАМАЗ, розвернувшись, знову поїхав до гаража. На диво, чекати довго нам не довелось. Десь, хвилин за 15–20 наш КАМАЗ під наші радісні вигуки викотився с воріт гаражу і, хвацько розвернувшись, помчав до нас.

Але що це? За КАМАЗом тягнувся довгий шлейф, швидко танучого в повітрі білого диму…

– Горить, чи що?

– Якби горів, то дим чорний був би, а це, наче пилюка, або пара…

– Пилюка не тане, а розсіюється…

– А пара звідки?

Здогад, що одночасна сяйнув в багатьох головах був настільки безглуздим, що ніхто на наважився його озвучити. Тільки Артеменко, обвівши нас стурбовано-запитливим поглядом, якось невпевнено проказав:

– Невже Кирил-гаврил додумався… – І замовк, наче злякався своїх слів.

КАМАЗ, між тим, під'їхав і зупинився. Біла хмара миттєво огорнула його, осідаючи химерним мереживом на фанері будки та металі машини…

– Таки додумався! – розпачливим зойком вирвалось у Артеменка.

– А йо!.. йо!.. йо!.. – похитуючи головами, відповіла наша команда…

Кирил-гаврил виконав «волю народу», наказавши помити машину гарячою водою…

Машина стала не менш брудною, але ще й слизькою від ожеледі… Що було робити? Ми й справді, не «кисейні баришні», та й «фраки» наші далеко не першої свіжості… Бурмочучи під ніс триповерхові словосполучення «великої подяки» мудрому і турботливому керівнику, ліземо в будку. Розміщуємося на обмерзлих лавах, акуратно складаємо рюкзаки та бури і, нарешті, рушаємо.

Кілька хвилин, поки їхали містом, ми невдоволено лаючись, совались, як кісточки рахівниці, від борту до борту вздовж своїх крижаних сідал, але справжній «цирк на дроті» розпочався відразу за містом, коли почалося, звичне для Монголії бездоріжжя, а весь «сеанс» тривав близько двох годин…

Всупереч нашим зусиллям, дошки-лавки повилітали зі своїх гнізд, і ми, після багатьох намагань повернути їх на місце, кинули цю безнадійну справу. Люди, рюкзаки, льодобури, лавки злиплись в єдиний ком, що з гарчанням і матюками сіпався від борту до борту, нездатний протидіяти силі земного тяжіння та Коріолісовому прискоренню… Здавалось, наша поїздка триватиме вічність, але, слава Богу, все має як початок, так в кінець, скінчилась і та наша «вічність».

Ну, приїхали нарешті, десантуємось! І ми, як спілі груші з дерева, посипались з відкинутого заднього борта КАМАЗа. Ті, хто вистрибнули першими, зустрічали дружним реготом нових прибульців, дивлячись на їх невимовно перемазані різнокольоровою грязюкою обличчя та одяг.

– На себе подивіться, а потім смійтесь, – бурмотів черговий «десантник», та за мить і він приєднувався до гурту регочучи та тицяючи пальцями в тих, хто стрибав слідом.

Я, чомусь, очікував побачити на березі Селенги якийсь барак, або, хоч вагончик, з буржуйкою звісно, подібний до тих, в яких квартирували наші бригади на будівництві. Але дарма я роздивлявся в усі боки – жодного натяку не будь-яке укриття від крижаного нічного холоду. Може в будці КАМАЗу ночуватимемо? Все ж, хоч якийсь захист від вітру…

Червоне сонце поволі наближалось до хвилястої від далеких сопок лінії небокраю. Відчутно холоднішало.

– Мабуть вночі і за -40 °С перевалить, – спрогнозував Артеменко, витягаючи з загальної купи скинутих речей свій рюкзак.

Будка КАМАЗу спорожніла. Останнім поважно покинув теплу кабіну і Кирил-гаврил з ординарцем. Подивився на нас, напевне хотів теж посміятись, але згадавши про свій власний вигляд,

пригасив посмішку і, тицьнувши пальцем в наш натовп, проказав:

– Ти і ти – зі мною! – повертаючись йти до Селенги.

– Дякую, Кириле Гавриловичу! – зненацька радісно закричав Артеменко, хоч «вказующий перст» Кирил-гаврила зовсім на нього і не вказував, – це велика честь для мене, що ви, нарешті, мене вибрали!!!

Кирил-гаврил, зупинився, озирнувся і, здивовано глянувши на Артеменка, мовив, знизавши плечима:

– А я вовсе тебя і нє вибірал! С чего ти взял?

– Так я ж і кажу, Кириле Гавриловичу – дякую, що ви мене НЕ вибрали!!! – під загальний регіт відповів Артеменко.

– Вот, баламут! – махнув рукою Кирил-гаврил і рушив далі у супроводі трьох «ординарців» на «своє» улюблене місце біля невисокої кам'янистої заводі під скелею.

Ззаду заторохтів двигун. КАМАЗ неквапливо розвернувся і за хвилину зник в кущах верболозу…

– Куди це він? – ошелешено спитав я у Артеменка.

– Як «куди» – в Ерденет, звісно, завтра ввечері, як оце зараз, по нас приїде…

– А ми ж як? Де ночувати будемо?

– Ночувати? Ти чого сюди приїхав? Рибу ловити чи ночувати?

– Та яка ж риболовля вночі, та ще й при -40 °С?

– Так, от, саме вночі – головна риболовля. А вдень так, дитячі іграшки. Чебачка-харіуса по відерцю насмикаємо, а вночі – налим! А, якщо дуже пощастить, то й тайменя. Тоді й додому, в Союз, не соромно буде повертатись!

– А до чого тут «додому».

– А тобі що, в «курятнику» нічого не пояснили?

Тут я маю зробити невеличкий відступ-пояснення.

– Прибув я Ерденет для проведення налагоджувальних робіт по автоматизації, але московські клерки щось наплутали і завод, де я мав налагоджувати системи автоматичного керування постав переді мною у вигляді свай з перекриттям на чотирьох поверхах. Стінні панелі тільки почали навішувати… Отже було нам запропоновано на вибір: або вештатись без діла по навколишнім сопкам в очікуванні фронту робіт, або влитися в монтажні бригади в ролі монтажників. Я, не роздумуючи – «влився». Все одно, потім довелось би перевіряти та перероблювати монтаж, то краще вже зразу, в процесі монтажу, частину налагоджувальної роботи виконати.

Приходжу вранці в вагончик, де забрались на «п'ятихвилинку» всі три бригади. Представляюсь, знайомлюсь з бригадирами:

– Орлов…

– Воронов…

– Воробйов…

Здивований таким дивним орнітологічним збігом прізвищ, не знаходжу нічого розумнішого, ніж ляпнути:

– Оце в КУРЯТНИК попав…

Колеги мої майбутні мали добре почуття гумору і не тільки не побили мене, але посміявшись, навіть, не образились…

Так, чи то з моєї легкої руки, чи то з дурної голови до електромонтажних бригад приліпилась узагальнююча я назва – «КУРЯТНИК»… Артеменко, почувши цю новину, запропонував нашому електротовариству свої послуги – намалювати герб на фронтоні вагончика – три квочки на яйцях… Це вже було занадто і йому не дозволили…

– Женя! – покликав Артеменко мого бригадира Орлова. – Ти чому не розповів своєму підлеглому про ті три умови, за яких можна вважати, що закордонзавдання успішно виконано і можна додому повертатись?

– Рано йому ще все знати! От, нехай спочатку першого тайменя зловить, тоді і про інші умови довідається… – посміхаючись, відповів Женя.

– Ну, от мені ще, знайшлись макаренки-сухомлинські! – покрутив головою Артеменко, – які ви нудні з вашою педагогікою! Пішли рибалити, бо сонечко, он, сідає! Сонце, й справді, вже поволі занурювалось в завмерлі хвилі далеких сопок, фарбуючи густим багряним кольором і сніг, і кригу, і без того червоні, обличчя друзів.

– На мороз! – знову констатував Артеменко.

– Та, тут взимку, яке завгодно сонце – на мороз, – не погодився я.

– А червоне сонце – на лютий мороз. – Підтримав Артеменка Орлов.

Вранці милувався я дивовижною красою дерев порослих обабіч невеличкого струмка – єдиної «водної артерії» в околицях нашого містечка. Мороз, опушуючи кожну непоказну гіллячку крижаними веселковими діамантами, перетворював їх на коштовні вироби мистецтва, дбайливо вкладаючи їх в оксамит блакитно-смарагдового неба.

А зараз, в прощальному промінні зникаючого сонця, по-дівочому чиста, ранково-денна паморозь почала зловісно виблискувати краплинами крові…

Дивне поєднання теплого червоного кольору з крижаним холодом збивало з пантелику, – якось не вірилось що червоне може бути таким холодним…

Лід Селенги виблискував кривавими сполохами, між якими, наче по розпеченій вулканічній лаві, поступово віддаляючись,

йшла кирил-гаврилівська четвірка.

– Ну, чого чекаємо? – запитав Артеменко. – Як вчив нас наш мудрий вождь і вчитель Кирил-гаврил: – «риба не дівка, чекати не буде!» І ткнувши, по-кирил-гаврилівськи, пальцем в мене, Орлова і «звєньєвого» Мишка Бурлакова, наказав:

– Ти, ти і ти! – і заклично змахнув рукою. – За мною!

– Отак народжуються тирани-диктатори! – пробурмотів Мишко і ми ланцюжком рушили на лід. Глянувши під ноги я з жахом побачив крізь кришталево прозорий лід, як швидка течія тріпоче донну траву…

– Мабуть з-за швидкої течії, незважаючи на лютий мороз, тут багато промоїн. Недовго і під лід шубовснути, а течія миттю «додому», без віз і митного огляду, в Байкал доставить… – Потрібна мені така риболовля? – подумав я, – краще якось підстрахуватись! – і повернув до берега.

Берег Селенги, наче той лісосклад, був окреслений мало не метровим валом принесених весняно-осінніми повенями чагарників та цілих стовбурів дерев. Вибравши дебелу чотириметрову жердину і поклавши її на плечі, я вже сміливо пішов навздогін нашій групі..

Хлопці, обережно ступаючи по слизькому, йшли за Артеменком. Мишко, озирнувшись, побачив мене з додатковим вантажем і замахав руками:

– Та кинь ти свою дровиняку! Тут кругом палива досхочу, а ти ще з собою тягнеш!

– Та я ж не для багаття, відповів я, он, лід який тонесенький, весь в промоїнах, навіть камінці і травку добре видно… Мишко розреготався, аж за парою обличчя зникло.

– Тонесенький??? Ой, не можу! Хлопці, ви чули? Та під тобою ж метр, як не більше, льоду! Тут найважчий танк вільно проїде!

– Десь, може, й метр, – пробелькотав я, а от, в промоїнах…

– Яких ще промоїнах? То вода тут така «первозданна»! Чистіша за гірський кришталь! Кинь, кажу, свою дровиняку! Будеш бити лунку – сам впевнишся.

– От впевнюсь, тоді і кину – з недовірою відповів я. – Дуже, якось, під льодом до Байкалу плисти не хочеться…

– Та, хай несе, – підтримав мене Орлов, – потім буде що згадати, з чого посміятися…

Пройшовши кілька сотень метрів туди, де Селенга круто вигиналась, трохи сповільнюючи свій біг, Артеменко зупинився і сказав:

– Минулого разу ми тут славно порибалили, сподіваюсь, не все виловили, щось мало залишитися. Крутіть, хлопці, лунки, а потім, он там, на пісочку табір з вогнищем влаштуємо. Ми

розбрелись поперек русла, я витяг з чохла свою, зроблену з автомобільної ресори плішню і заходився «впевнюватись» в танкобезпечній товщині криги.

В Києві мені не раз доводилось брати участь в зимовій риболовлі і я вважав себе більш-менш досвідченим рибалкою, але тут все було інакше. Мій Київський досвід тут явно не годився. На Дніпрі, перед тим, як пробити 15 сантиметрову товщу льоду доводилось кілька раз вигрібати ківшиком льодяну крупу з лунки. Тут же – навпаки, 40° мороз вніс суттєві корективи не лише в товщину криги, але і в її якість; від кожного удару крижані уламки, наче скло, вилітали з лунки на значну відстань і лунка довго була вільна від крижаного крошева, хоч глибина її сягала вже більш, як півметра…

Вже сутеніло, глибина лунки в «промоїні» ховала в собі більшу частину плішні, а водою «і не пахло»… Моя «ватяна дублянка» з шапкою-ушанкою давно вже лежала на кризі поруч з непотрібною вже жердиною, піт застеляв очі, пара валила з мене, як той дим з колісного пароплава… Ледве встиг я подумати: «нема диму без вогню», як з'явився і вогонь; від чергового удару в лунці щось скреготнуло, и з-під жала плішні блиснув снопик іскор…

– О mamma mia! Puerto Carambassimo!! Rasperehromel-copel tvoju termoparu!!! (специфічні словосполучення, що не перекладаються.) – Заголосив я.

– Земля!!! – радісним криком, наче матрос з щогли колумбової каравели, відізвався Артеменко.

– Дно… – глухо погодився я, відчуваючи, як навалюється мороз і втома. Вочевидь, не мій день сьогодні. На копання другого такого шурфу сил вже явно не вистачить, та й темно вже.

– Не журись, козаче! – знову подав голос Артеменко. Поки ти там «самовпенювався» в промоїнах, я тобі, ось тут, буром прокрутив лунку. Так, що настроюй свою донку, та й пішли вже на берег багаття «для сугреву» робити.

Отакі вони, мої колеги; їх життя премудростям життєвим вчило і вони, не насміхаючись, по-доброму, новачків життям життю вчать, передаючи свій досвід…

Ми перегородили русло Селенги своїми лунками, зарядили донки хвостами від хека, прикрили лунки шматками пінопласту від морозу лютого, та й пішли на берег влаштовуватись на ніч.

Як я вже казав, Селенга тут робила крутий поворот, отже палива для нашого багаття було набагато більше, ніж в місці нашої висадки. Я запропонував, було, не морочитись з вирубуванням гілляк для багаття, а просто підпалити найбільший залом, але хлопці рішуче відкинули мою пропозицію з двох

причин: по-перше – минь, або налим, – дуже сторожка риба і, якщо побачить, не те, що відблиск багаття, а, навіть, спалах сірника – все! – Прощавай риболовля… А по-друге, – що залишимо іншим, або й самим собі, на наступний раз? Головешки та попіл?

Важко було не погодитись, и ми, з Мишком, при світлі карбідного ліхтаря, озброєні сокирами, розпочали заготівлю дров, а Артеменко з Орловим, знайшовши западину на березі, звідки світло від багаття на лід не попадало, взялися влаштовувати кострище. Мороз виявився таким лютим наглядачем і розпорядником робіт, що хвилин за 15 наших зусиль, вогнище запалало, і ми вже змогли трохи відігріти задубілі, навіть в теплих рукавицях, руки. Добряче відігрівшись, ми наносили ще палива, щоб на всю ніч вистачило і, всівшись на, завбачливо припасені Мишком, шматки пінопласту, взялися за вечерю. Спочатку їсти не хотілося, але аромат розкритих, та підігрітих на багатті консервів розбудив вовчий апетит. Був у нас і спирт, але пити його не стали, бо на такому морозі це небезпечно, а от чаю на воді з розтопленої криги напилися досхочу і, нарешті, розслабились, очікуючи часу ночі, коли можна було вперше навідатись до наших лунок.

Недовго тривало наше розслаблення, бо непосидючому Артеменку закортіло перевірити, як влаштувались інші, і він запропонував кинути жереб, щоб хтось лишився біля речей та багаття, а інші мали змогу «прогулятись» з ним. Жереб кидати не довелось, бо Женя з Мишком відмовились, вважаючи таку «інспекцію» безтактною, а я, вже стовідсотково впевнений в міцності криги, з радістю погодився.

Вийшли на лід. Після яскравого полум'я очі довго не могли призвичаїтись до огорнувшого нас морока. Якийсь час йшли майже навпомацки, тримаючи курс не ледь помітний червонуватий відблиск багаття на далеких скелях.

– Здається, то ставка нашого ясновельможного хана Кирила, – висловив припущення Артеменко.

– То що? Обійдемо, не будемо його величність турбувати? – запитав я.

– Та ти що! Це ж самий смак, начальство на відпочинку турбувати!

– Та мені то що? – пересмикнув я плечима, – Я йому не підлеглий, як ти, та Женя з Мишком. Тобі і вирішувати!

– А, пусте, у нього контракт раніше мого закінчується, до того ж, ми не бити його збираємося! Може рибу їсти поможемо, як вони вже щось зловили…

– А зачекай-но! – попросив я Артеменка. – Йдемо, про якийсь

дріб'язок мову ведемо, а такої краси і не помічаємо!

Ми зупинилися і тиша огорнула нас. Космічна тиша в космічному просторі. Небаченої яскравості та розмірів зорі, оточували нас. Важко було зрозуміти, де небо, а де дзеркальна поверхня Селенги. Ми, зненацька опинившись в безмежному зоряному просторі, почали відчувати рух Всесвіту та надзвичайну легкість в тілі. Зорі над головою, зорі під ногами…

– Здається, я вже лечу кудись, – намагаючись не порушити тишу і те дивне відчуття польоту, прошепотів Артеменко.

– І я, – так само пошепки відповів я.

Не знаю, скільки б, не зважаючи не холод, ми так простояли, але чарівну тишу, зненацька, розірвав страшенний гуркіт, наче десь неподалік, попереду, дала залп артилерійська батарея. Я аж присів з несподіванки.

– Той Хто Греблі Рве – прокинувся – чари розвіяв, – спокійно пояснив Артеменко, добре знайомий з цим явищем. Звичайно, я чув про це явище, але до такого могутнього гуркоту не був готовий.

– Тепер розумієш чому я вам усім валянки клеєм «БФ» обмазав? – вів далі Артеменко, – той вибух може лише підняти кригу, а може й водичку по льоду пустити. А промочити валянки – то біда! Можна ноги втратити! А валянки просочені клеєм «БФ» замість калош, дають надію зберегти наші ноги неушкодженими. Ну, ходімо на вогник, може то нижче ханської ставки рвонуло – тоді без проблем!

Нам пощастило. Лід був сухий, хоч і постійно лякав нас своїм дзеркальним блиском, дуже схожим на воду. Невдовзі ми опинились під скелею з широким зручним майданчиком-напівпечерою на висоті півтора – два метри від льодового покрову річки… Там горіло багаття, відкидаючи на стіну химерні рухливі тіні присутніх.

– Доброго здоров'я печерним мешканцям! – голосно виголосив Артеменко. – Прийміть подорожніх до гурту, бо так замерзли, що, сил нема, як свіженької рибки захотілось!

Тіні сполохано засмикались.

– Каму ето там нє спіцца? – почувся голос Кирил-гаврила. А, ето апять ти, Артьоменко? Снова ти здєсь? Нікак нє успакоішся! Ти мнє єще в Ерденетє надоєл!

– Що робити, Кирил Гаврилович, така ваша доля. Маєте нам усім і за тата і за маму бути одночасно! А не сплю, бо ви мене збудили. Такий гуркіт… Я перелякався, подумав – може у вас щось зі шлунком…

На диво, Кирил Гаврилович на розсердився, а щиро розсміявся:

– Ну, ти і баламут! С табою нє саскучишься! Залазьте в нашу пєщєру, погрєйтєсь нємного!

Двічі запрошувати нас не довелось, бо мороз, і справді, добряче дошкуляв, і ми миттю скористались запрошенням. В «печері» – заглибині в скелі, що напівкільцем оточувала майданчик, було набагато тепліше, ніж «на дворі», бо тепло багаття не розсіювалось навколо, а відбиваючись від стін, зігрівали присутніх дужче ніж нас на нашому «пляжі», хоча і тут, як у нас, доводилось крутитись, як той шашлик на шампурі, почергово підставляючи то спину, то груди, то боки під животворне тепло багаття…

– От, нам би таке «приміщення», заздрісно зітхнув я.

– Не розстроюйся! – заспокоїв мене Артеменко. Повернемося «додому» – видовбаємо ще краще!

– Нє надо нічево видовбивать, Андрєй, – заперечно змахнув рукою Кирил. – Мой контракт скоро заканчівается – занімай! – Кирил-гаврил щедрим жестом, наче боярську шубу з власного плеча, дарував Андрієві своє лігво.

– Дякую, Кирил Гаврилович, але нащо нам вона, ваша печера, влітку? – схитрував Андрій, намагаючись вивідати точну дату зміни керівництва…

– Да нєт, Андрюша, – по-батьківські і, якось сумно, промовив Кирил Гаврилович. – Сколько можно? Домой хочется. Послє нового года и попрощаємся…

Солдатський казанок, що висів над багаттям на саморобній тринозі нарешті закипів. Хлопці стали розливати буру рідину, що складалася з плиткового монгольського чаю і попелу багаття.

– І нє стидно вам такую бурду піть, да еще і гостей такім свінячьім пойлом угощать? Вот, смотрітє, как надо, – Кирил-гаврил витяг з свого рюкзака дволітровий китайський термос, відкрутив пластмасову кришку, поставив її на коліно, витяг пробку, налив в кришку духмяно паруючого гарячого напою, закрив термос пробкою і, ставлячи його кудись в темряву позад себе, промовив:

– Ето мнє жєна за сутки до виезда приготовила; там шіповник, разние трави… Жєна знаєт моі вкуси, старається. А ви жьон распустілі, не воспитали іх, вот и пєйте ето сві…

На цих словах, мова його урвалася, рот болісно скривився, а знизу донісся брязкіт розбитого скла… Кирил Гаврилович смикнувся в ту сторону, пластикова кришка термоса звалившись з коліна і зашкварчала, в багатті…

– Кириле Гавриловичу! Не переймайтесь! – втішив Артеменко, простягаючи Кирил-гаврилу свою кружку з «свинячим пойлом» – Так має бути, бо ж ми одна сім'я, а ви наш батько!

Будемо користуватись тим, що Бог послав і не будемо жалкувати за тим, що відібрав з милості своєї…

Селенгою знову пронісся потужний гуркіт.

– О! – урочисто підняв вказівний палець вгору Андрій. – Правду я кажу! Той Хто Греблі Рве – не дасть збрехати! Дякуємо за теплий прийом, за гостину, мусимо швидше до себе, поки дорогу водою не залило. Ні хвоста, ні луски вам!

– А йдіть ви… – майже хором пролунало нам вслід.

«Додому» ми дістались швидше ніж з «дому» до «печери» може тому, що йшли впевненіше, а може тому, що мороз підганяв нещадно. Світла нашого багаття ми не помітили, і легко могли б проскочити, аби нас не зупинили Женя з Мишком, що вже поралися біля лунок.

– Прогулюєтесь? Променад влаштували! А нам за вас в крижаній воді бовтатись? Беззлобно дорікнув нам Женя. – забирайте своїх налимів, а через пару годин за нас сходите – побовтаєтесь, як оце ми за вас зараз!

– Ой, хлопці, коли ви почуєте, яку новину ми для вас добули, то ви не тільки всю ніч будете за нас рибку ловити, а ще на пінопласт нас вкладете і перевертати будете з боку на бік, щоб ми, бува, не замерзли…

– Що ж то за новина така?

– А ходімо до багаття, подивимось на улов, потім ви посідаєте, щоб не попадали, і ми все розкажемо.

Перший мій налим, якого витяг для мене Мишко, був, просто красень! Сомів вже не раз бачив, а налима – вперше, втім і три інших були, як на підбір, майже однакові.

– Бідні рибки, – пожалів я їх: – отак, з +4 ˚С на -40 ˚С, та ще й голяком… 44 ˚С перепад температур…

– Ти ба, який жалісливий! Дома відігрієш на пательні до +120 ˚С! Тоді він все тобі і пробачить. – Порадив Женя.

– Це єдине, що мене втішає, – відповів я, підсовуючись ближче до багаття.

– Ну, то ми вже повсідались, що за новини? – запитав Женя.

– На мій погляд, як на мене, – сказав я, непомітно підморгуючи Андрієві, – головне це те, що Кирил-гаврил, бажаючи похизуватись перед нами своєю вишуканістю, розбив свій знаменитий термос!

– Це, звичайно, приємна і вельми цінна новина, – здивовано вимовив Женя, але, чи варта вона тих благ, які ви собі за неї вимагаєте?

– Так це ж ще не все! – підключився до мого повідомлення Артеменко, і бісики заграли в його очах. Кирил-гаврил вимагає, щоб бригадир, який послав нас до нього, тобто ти, Женя,

відшкодував йому його збитки…

– Я? А я тут яким боком?

– Ну, як то, яким боком? Ти ж у нас начальник, – смиренно схиливши голову, з невимовним жалем відповів Андрій. А Кирил-гаврил, ти ж його знаєш, він сказав, що то все через нас, але, каже, що з вас взяти, ви люди підневільні, «взіщу», каже, з вашого начальника…

– Ми вже казали-казали, пояснювали йому, пояснювали, а він… Ти ж знаєш Кирил-гаврила… – підтримав я Артеменка.

Женя був, як кажуть, «тертий калач», на такий немудрий розіграш не піддався, сказав:

– добре, беру вас в долю. Зберіть з кожного тугрів – на пів термоса, а я вже віддам Кирил-гаврилу, як не забуду…

– Ага, Женя, не забудь, будь ласка, бо з нового року вже нікому віддавати буде…

– О! Нарешті! – Картина Рєпіна «Пріплилі». Колись, Андрію, втоплю я тебе, як Тарас Бульба, не дочекавшись кінця твоїх «розвідданних».

– Тарас свого Андрія пристрелив…

– А я, спочатку, втоплю!

– Може до літа почекаєш, бо холодно зараз!

– А-а-а! Холоду боїшся!!!!

– Та нє, я за тебе переживаю! Поки для мене підходящу лунку роздовбаєш… Поки мене зловиш та до неї притягнеш – втомишся!.. Давай, вже до літа відкладемо, а я тобі головну новину розкажу. Тільки давай умовимося; з вдячними поцілунками не лізь – не люблю я цього – краще за налимчиками ще раз збігай. Домовились? – Так от, пообіцяв Кирил-гаврил, якщо ти не компенсуєш йому втрату термоса – покине він нас зразу після Нового року. Назавжди!!!

– Серйозно? То, може – по 15 крапель розведеного, за гладеньку доріжку Кирилу?

– Та, можна і по 30, нам з Вовою, якщо, звичайно, по налими ви з Мишком підете….

Над Селенгою знову прокотився гуркіт.

– О! Чуєте? «Той, Хто Греблі Рве» – погоджується!

Я лежав горілиць, вдивляючись в космічний малюнок нічного небі. Химерний танець іскор між зірками зачаровував своєю непередбаченістю траекторій польоту, навіюючи фантастичні думки. Іскри здавались міжпланетними кораблями, що мчали від зірки до зірки безмежними просторами Космосу… Знову нірвана… Знову відчуття польоту…

Раптом Артеменко захвилювався, стривожено потяг носом і вигукнув:

– Хлопці! Перевірте бушлати! Хтось горить! Тут і я відчув різкий запах горілої ганчірки. Чари розвіялись. Ми посхоплювались на ноги, оглядаючи самі себе і один одного.

Горів я… Якийсь з «космічних кораблів» вибрав для посадки передпліччі моєї правої руки… На поверхні була лише цяточка, трохи більше за сірникову голівку, звідки піднімалась тоненька сизувата цівка диму.

– Знімай швидше, – підскочив до мене Мишко. – там же вата! Як розгориться – буде горіти, поки все не вигорить!

– Так мороз же! Може не знімаючи, погасимо?

– Мороз? Не знімеш, зараз тобі дуже тепло буде! – запевнив Мишко, здираючи з мене «ватну дублянку».

– Вчасно, ще вглиб не пішло, – констатував Женя, запихаючи в дірку теплу мокру заварку з казанка.

– Ну от і все, вдягайся, але тепер до ранку стеж, принюхуйся, бо воно і через годину і дві розгорітися може. Був випадок, що, вже вдома в ванні остаточно загасили… Правда, потім все одно бушлат викинули, бо пів спини згоріло…

От і все. Закінчились мої польоти-нірвани. Тепер мені весь час вважався запах горілої ганчірки. Раз-по-раз я принюхувався та виколупував замерзлу заварку з рани моєї «дублянки». Було вже не до космосу…

Як ви розумієте, угода щодо перевірки лунок за нас, підкріплена гуркотом «Того, Хто Греблі Рве» – була жартом, як була жартом і вимога Жені відробити наш «прогул-променад». За півтори – дві години ми, підкинувши дров в багаття, всі разом пішли перевіряти лунки. Женя сказав, що моя плішня виявилась дуже доречним інструментом, бо вирубати намерзлий лід в лунці сокирою дуже небезпечно, разом з льодом можна було в темряві ненароком перерубати і волосінь, а плішнею це робиться ювелірно…

Пінопласт над моєю лункою добряче примерз, довелось обережно підрізати його плішнею. Не зважаючи на утеплення пінопластом, лунка виявилась «запечатаною». Знявши рукавицю з лівої руки, обережно намацую волосінь, а правою, тримаючи плішню за метал, що відчувається, навіть, через рукавицю, починаю обрубувати лід по краю лунки. Нарешті крижана шайба, нанизана на волосінь, завтовшки з півтора сантиметра у мене в руках, але йде вільно… Пусто!.. Хлопці, що стовбичать коло мене, чекаючи плішню для «розпечатування» своїх лунок, починають втішати, але, раптом, волосінь сіпається з несподіваною силою. Аби крижана шайба не зачепилась за валянок – втратив би і здобич і снасть. Неслухняними, задубілими на морозі пальцями намагаюсь пружно вибирати волосінь, а налим, а, може, навіть,

сам таймень, тягне з такою силою, що здається не я його, а він мене зловив і от-от затягне в своє підводне крижане царство. Волосінь ріже задубілу руку в кров, але я не відчуваю болі, та й руки – теж. Волосінь, раптом легко подалась, шалений опір припинився і лише слабка дрож свідчила, що риба не зірвалась, а ввійшла в канал лунки і була позбавлена можливості маневру. Ось-ось суперник мій з'явиться на поверхні. Але, що це? Волосінь знову різко загальмувала. Немає вже ні ривків, ні ударів… Просто не йде, та й все! Мишко першим зрозумів причину затримки. Рвучко схопивши плішню, закричав так, що, мабуть, і сусіди в «печері» почули:

– Не тягни! Тримай волосінь по центру і вертикально! І почав обрубувати кригу по колу, намагаючись зрубати крижане звуження, що утворилось по кромці води.

Темрява. Один невірний рух заточеної до стамесочної гостроти плішні і все – реалізація сюжету «Старий і море» в монгольських реаліях…

– Пробуй!

– Не йде!

– Ну, ще трошки! – за кілька секунд знову – пробуй!

– Не йде!

– Ну, ще трішечки! – за кілька секунд – пробуй!

– Йде! Пішо-о-о-о-в! – дружне – о-о-о-о-о! – розляглось в нічній тиші.

Хоч Артеменко і висловив припущення, що я ненароком зачепив монгольського підводного човна, налим, якого, за словами того ж Артеменка, я витягнув, з лунки, як корок з пляшки «з чмоком», здивував нас своїми розмірами. Це був справжній велетень.

– Хто б міг подумати, що тут такі гіпопотами зустрічаються! – захоплено вимовив Артеменко. – Доведеться трохи збільшити діаметр бура, про всяк випадок…

Все б добре, але рук своїх я вже, майже, не відчував…

– Швидше – руки в лунку, потримай щоб відігрілися та помий їх, а потім сховай під пахви і біжи до багаття, а ми тут вже самі впораємося! – стурбовано наказав Женя, помітивши, як я, ледве ворушачи пальцями, змотую волосінь з руки. На диво, крижана вода здалася мені майже гарячою…

Порада Жені врятувала мені руки. На пам'ять про той випадок лишилося лише кілька шрамів від порізів волосінню. На лід мене більше не пустили, але, до ранку, витягли моєю снастю ще двох, трохи менших, красенів.

Як на сміх, «моя» здобич – 4 налими. У хлопців – по одному… Ну, звісно, від трьох «моїх» налимів, яких для мене і без моєї

участі, зловили на мою снасть, я відмовився, залишивши собі лише «гіпопотама».

Залишок ночі я був на посаді «опалювача атмосфери». Хлопці раз за разом йшли на лід і, повертаючись, повідомляли про «мою» чергову здобич, а я, тим часом, рубав хмиз носив и складав біля вогнища. Під час чергового перепочинку сяйнула думка: – а чому це ми маємо дзиґою крутитись перед одним багаттям? Чому б не зробити два и не круглих, а довгих? Сказано-зроблено. Розтяг я головешки «працюючого» багаття в одну лінію метра на три, підкинув свіжих дров і заходився вкладати і розпалювати другу лінію багаття, паралельно першій, на відстані 3–3,5 метрів.

Хлопцям ідея сподобалась і ми, загальними зусиллями, принесли з берега два, обточені водою і камінням стовбури, вклавши їх поверх обох вогнищ. Стовбури горіли аж до повернення КАМАЗу, і ми, час від часу, відігріваючись між двома тепловими завісами, вже не потерпали від холоду, який під ранок, «на вулиці» став просто нестерпним.

Звісно, два багаття замість одного – небезпека загоряння бушлатів – вдвічі більша, але ж і тепла більше, як не вчетверо! Доводилось вибирати… Втім, від хмизу іскор було набагато більше. Колоди ж горіли рівно, з невеликим полум'ям, і тепло віддавали рівномірно, і, як висловився Артеменко, – «без фанатизму».

Сонечко, наче відчуваючи свою провину в тому, що кинуло нас напризволяще в лютому холоді, довго не наважувалось з'явитись з-за обрію. Потім зваживши на те, що, все ж попередило нас ввечері про жорстокий, безжальний нічний мороз, пофарбувало краєчок чорного, холодного небосхилу трепетним рожевим сяйвом. Поволі рожеве перетворювалось на помаранцеве, а чорне на темно-синє. Потьмяніли зірки на небі. Земля все ще лишалась тривожно-темною, хоча східний край неба вже полум'янів теплими веселковими барвами, що віщували скору і остаточну перемогу тепла і світла над холодом і темрявою. Ми сиділи в своєму «домі з теплими стінами», випадково зорієнтованого «дверима» на схід, і напружено чекали. Схід розгорявся, багаття не згасало, але мороз дедалі міцнішав… Хоч колоди все ще добре горіли, але легкий ранковий вітрець значно підсилював відчуття холоду. Стали добавляти хмизу в «теплові стіни», а коли впорались, і багаття обабіч нашої схованки добре розгорілось, Артеменко з жалем промовив:

– Проґавили! – і вийшов «на двір». Вийшли і ми. Сонце, ще не сліпуче, поволі підіймалось у височінь, спираючись на тонкі цівки диму від кількох багать наших колег.

Протягом всієї ночі я, час від часу, вдивлявся а кущі

верболозу. В невірних сполохах багаття, на краю нашого «пляжу», мені вважався кінь, але його непорушний силует і у мене і у моїх товаришів викликав впевненість, що то є дивний витвір природи з корча зламаного дерева. Вранці я витяг з рюкзака фотоапарат і вирішив підійти ближче, щоб відобразити на пам'ять цей феномен.

При моєму наближенні «феномен» підняв понуро опущену, запорошену густою памороззю голову, невдоволено глянув на мене блискучим сизим оком, повагом розвернувся і поки я, отетерівший з несподіванки, розчохлював фотоапарат, зник у верболозі…

Простояти непорушно всю ніч при лютому морозі за – 40 °С, без шкоди для себе, міг би, хіба що, пам'ятник!.. А ще – монгольській кінь!.. А втім, монгольська звірина витривала. Я не раз бачив, як корови «паслись» по снігу, вискубуючи жорсткі, мов дріт, стебла трави, запиваючи те «сіно» крижаною водою… Те, що це все ж не дикі, а таки, свійські тварини, було видно по «ліфчикам», зшитих зі старих тілогрійок, які змушені носити взимку монгольські корівки.

Всезнаючий Артеменко стверджував, що коли хазяї знімають з корівок ті ліфчики перед доїнням, цнотливі корівки густо червоніють…

– Ну, що, хлопці, промовив, звертаючись до нас, Женя. – Рибку ми всю ніч підгодовували, то, може, й нам пора трохи перекусити, та й до роботи, бо там і чебак і харіус коло лунок вже чергу створили! Пропозиція була прийнята без заперечень. Вода в казанку, що з ночі стояв на вугіллі, була гарячою, а відкрити і розігріти консерви – справа кількох хвилин. Швиденько поснідали, швиденько подоставали вудилища для підлідного лову, та дорогоцінну наживку – наловленого ще в Ерденетському струмку мотиля. Подзвонюючи бурами, поспішили до річки і, вражені, зупинились на березі, не маючи сили ступити на кригу.

«Той, Хто Греблі Рве» підготував для нас сюрприз – готував він його всю ніч, а ми в темряві й не помітили… Де й подівся вчорашній прозорий та блискучий одяг Селенги! Мабуть пожалілась вона Тому Хто Греблі Рве, що дуже незручно їй було, бо застали ми її зненацька в прозорому, домашньому одязі… Розмалював він Селенгу химерними крижаними малюнками. За одну ніч прикрасив одяг Селенги мільйонами крижаних квітів, що пухким килимом вкрили всю її поверхню.

В ласкавих животворних променях ранкового сонця налились квіти веселковим різнобарв'ям життя, заіскрилось весільною фатою і саме повітря.

Ой, хлопці, скажіть рибі, хай почекає! – аж застогнав я. –

побіжу за фотоапаратом! Не сфотографую – все життя жаліти буду!

– Зачекай, – зупинив мене Женя. – як сфотографуєш – ще більше жаліти будеш, бо тільки марно плівку переведеш. Ми вже стільки плівки на цю красу витратили… І все даремно! Ну, не бачить фотоапарат те, що бачить око! Краще дивись, запам'ятовуй, розкажеш дома, а, може, напишеш…

Не послухався я тоді свого бригадира і старшого, більш досвідченого товариша; фотографував і з повного зросту, і з коліна, і лежачи… Хлопці співчутливо посміювались, «Фомою невіруючим» називали, нагадували мені, влаштований мною «цирк з жердиною»… Я старався, хоч, в глибині душі відчував, що мої зусилля марні. Ну, дійсно, не може чорно-біла плівка передати тієї фантастичної гри фарб та відтінків, яка заворожила наш погляд і полонила душі! Дуже прикро, але Женя мав рацію…

Хоч стало вже помітно тепліше, але голі руки на фотоапараті швидко задубіли, та й фотоапарат, незвичний до такого морозу, став відмовляти. Мусив повертатися до «теплих стін» ховати апарат в рюкзак і відігріватися.

Повертаючись на лід, намагався не дивитися під ноги, безжалісно чавлячи грубезними, обмазаними клеєм «БФ», валянками казково дивний витвір природи.

Хлопці вже прокрутили собі нові лунки і запропонували мені свої бури на вибір, але ж моя впертість мене не залишила. Я відмовився і взявся своєю плішнею розкупорювати свою лунку. Хлопці запевняли, що там вже нічого не може бути, бо хвостів хекових на лишилося, лише якоюсь шкуркою гачок обмотали, отже, снасть і перед від'їздом можна з криги виколупати, а поки що, не втрачати час, чебачків та харіусів насмикати.

Та нє, так не піде, – відповідав я, – перевірю, краще, зараз. І снасть заберу і порибалю звідси ж. Нащо подвійну роботу робити? До того ж, вдень «розпечатувати» лунку набагато легше, бо хоч бачиш, що робиш.

– Ну, тягни, Фома, тягни, – посміювались хлопці, – а ми харіуса та чебачка, поки що, насмикаємо!

Скоро, «пробочка» що виявилась значно товщою за нічну, вже була в моїх руках. Потягнув – є!!! На цей раз боротьби майже не було і за кілька секунд ще один красень плескав хвостом по завбачливо підстеленій Мишком плівці.

– Ну от, тепер і у мене два! – підсумував я. – А ви на мене не зважайте, тягніть своїх чебачків! – «віддячив я їм за «Фому»…

– Треба це місце запам'ятати, чи якось помітити, бо тут, скоріш за все, яма де налими відлежуються, – задумливо запропонував Артеменко, і всі почали крутити головами,

відшукуючи помітні орієнтири.

Артеменко – таки мав рацію. Хлопці натягали по 3–4 кілограми чебака та харіуса, а я навіть жодного хвоста не побачив. То, мабуть, було беззаперечне володіння налимів, а тому інша риба обходила його стороною. Чесно кажучи, я, навіть, зрадів такому повороту рибацького щастя, дуже не люблю чистити рибу і, взагалі, – риболовля то не моє. Безрезультатно побовтавшись півгодини в налим'ячій лунці, я, всупереч пропозиціям все ж просвердлити для себе іншу лунку, віддав свого мотиля хлопцям і «змотав вудлища».

Трохи відігрівшись біля багаття, я сховав фотоапарат за пазуху від морозу і пішов на «фотоетюди».

Що й казати, «трофеї» фотополювання принесли мені набагато більше задоволення і втіхи, ніж здобич і весь процес риболовлі; – гілля дерев, прикрашене товстелезним шаром голчастої паморозі на тлі бездонного темно-синього неба, наче ті корали Червоного моря. Такі ж коралові бороди, вуса, брові і, навіть, вії моїх колег… Казковий карнавал-маскарад в царстві Нептуна, де бородаті русалки вдягнули на час маскараду прикрашені такими ж білосніжно-променистими коралами, пропалені в багатьох місцях тілогрійки…

А в полудень приїхав за нами КАМАЗ, але вже не те чудо на колесах, що привезло нас на Селенгу, а новенький, з зимовим, утепленим кунгом, так що, доїхали без пригод. Навіть нема що згадати…

Ерденет – Улан-Батор

Щоденник-ессе. Вибрані уривки

… Отже, день 124-ї настане через годину, а поки ще 27 січня 1984р. Сьогодні вперше стикнувся з тибетської медициною – голковколюванням.

Встромили в мене сьогодні півдюжини голок: – одну в тім'я, що було особливо страшно і неприємно, одну в шию, в «яблучко», дві в кисті рук між великим і вказівним пальцями, по дві зовні ліктьового згину. Біль не найгостріше комариного укусу, а коли вона вщухала, сестричка – монголка питала – осюсьсяєтє? Я відповідав – Бахкуй – ні, вона втикала, вгвинчуючи голку далі, просто в нерв і тоді, здригаючись, як від удару струмом, я сичав крізь зуби, соромлячись власної болю – больно! А сестричка, не звертаючи уваги на моє перекошене гримасою болю обличчя, вгвинчувала в мене голку ще далі… я кричав: байна!!! – (так, є) монголки здивовано відповідала «Сайн» – добре, і залишала мене на деякий час, а потім все повторювалося спочатку… Тільки через деякий час дізнався я про існування монгольського слова «болно», що перекладається як – можна… Наступна процедура полягала в зігріванні певних точок на грудях тліючої сигарою з дивною димом, який всупереч відомим мені законам термодинаміки, не підіймався вгору, а падав вниз, накопичуючись калюжками в западинках тіла, потім ретельно втирала цей дим пальцем в шкіру, і, хвилин за 20, відпустила мене. Мускулатура рук і плечового пояса довго була напружена, весь день відчувалася втома, сонливість і знемога у всіх кістках, клубок у горлі відчувався, як і раніше.

Сьогодні чергував по кухні, звільнився – збігав в сопки, тепер ще йога і спати. Про біг по сопках слід розповісти докладніше.

Почав я ці дивні нічні вправи не від хорошого життя. Погані думки, пов'язані з постійним відчуттям стороннього тіла в горлі змусили мене шукати вихід як традиційними, так і нетрадиційними шляхами. Традиційні – офіційно визнані, на які я витратив багато часу ще вдома, результатів не дали, а ось ті, що ми абсолютно помилково, з-за гордині своєї непомірної, називаємо нетрадиційними, хоча це ніщо інше, як саме багатовікова традиція народу, таки дали очікуваний ефект. Що саме допомогло – не знаю.

Це і вживання рисових зерен від одного до ста, збільшуючи кожен день їх кількість на одне зернятко, а після ста – зменшуючи на одне, довівши їх чисельність до нуля.

Це і вже злегка описане голковколювання, пов'язане з незабутніми відчуттями і переживаннями, особливо коли сидиш, як їжачок з голками всередину, не в змозі поворухнутися праворуч – ліворуч, а перед тобою, абсолютно не соромлячись тебе, не поспішаючи, роздягається, зовсім не потворна і не стара монгольська жінка, яка прийшла зі своїми проблемами на сеанс голковколювання…

Це і біг по сопках. Біг кожен день. Біг, в незалежності від часу доби, температури і ступеня втоми. Біг в чоботях, ватних стеганих штанях, парі светрів під ватяною дублянкою, в хутряній шапці і подвійних – ватних і брезентових рукавицях. Температура в ті пам'ятні зимові ночі падала за -30 ˚С… Біжиш в сторону заводу в повний морок, в безодню ночі, ледь-ледь розрізняючи дорогу перед собою. Біжиш, сам себе силоміць штовхаючи вперед, передчуваючи радість повернення. І зовсім не тому, що кінець праці, відпочинок, сон, а тому, що, коли біжиш назад, з вершин відкривається вид на нічний Ерденет. У нічному мороці місто мерехтить купою розжареного вугілля в згасаючому багатті. В міру наближення, вогні міста дивним чином поєднуються з зірками… Зірки над головою, зірки під ногами… біг перетворюється в політ… Політ між зірок наяву…

Але місто наближається невблаганно і набуває реальних рис… Політ закінчується…

Що це? Казка? Реальність? – Завтра подивлюся знову…

20 квітня… Скільки разів я починав писати щоденник, не цілком усвідомлюючи, навіщо це мені треба… Ні, це не бажання зафіксувати подію, як факт, який «мав місце», а пекуча потреба зберегти власні емоції, що виникли при цьому. І все ж, те ж питання – для чого? – Не можу дати на нього відповідь. Скажу тільки, що нездолання тяга до пера у мене виникає в ситуаціях неординарних. Особливо ця тяга проявилася у мене тут, в Монголії. Щоб якось вгамувати цю свою спрагу не безглуздим скрипінням пера «для кошика», а з деякою користю, я збивав оскому епістолярним жанром – писав у 26 адрес, – така була потреба поділитися нуртуючим навкруг мене дев'ятим валом екзотики. Однак листи мають той недолік, що доводиться постійно контролювати себе, намагаючись оцінити з боку, – а чи цікаво це, пережите і вистраждане мною, моєму адресатові… Таким чином, дуже багато залишається невисловленим, і частково вмирає всередині, а те, рафіноване, відредаговане під конкретного адресата, – (читай оскоплене), за дуже малим

винятком теж гине, нікого не схвилювавши, нікому не принісши ніякої користі.

А шкода, по – моєму.

Ось і сьогодні. Відправили велику групу товаришів додому. Поїхав і Вітя Засуха. Тепер я залишився один… Погано повертатися додому, або в те місце, звідки, хтось пішов надовго або назавжди… Мимоволі приходять на думку слова Висоцького:

Нам и места в землянке вхватало вполне
Нам и время текло для обоих
Все теперь одному… только кажется мне —
Это я не вернулся из боя…

Ні, не стали ми, в моєму розумінні, друзями, занадто багато відмінностей в характерах і світогляді, але все ж було досить багато спільного, щоб відчувати зараз порожнечу…

Буває, йдуть люди і нічого не змінюється, отже, займали вони місце лише в оперативній пам'яті, а в душі їм місця не було… А буває, прощаєшся з тим задоволенням, з яким змиваєш чистим і сильним струменем води багатоденний бруд з тіла…

Сьогодні я пережив складну гаму почуттів – і гіркоту, і порожнечу і байдужість, і задоволення…

…Але ось уже штовханина посадки закінчена, сумбурні прощання, рукостискання, обійми, поради, накази, метушливий обмін адресами, ніби цілого року для цього було недостатньо, гудок, що підводив риску під всім, що було, і ось рік життя стискається в крихітну крапку, що коливається в димному мареві на вістрі рейок, що зійшлися на обрії… Незабаром пропадає і вона.

Ось і все… У них попереду зустріч з друзями, родиною, Батьківщиною. А у мене попереду знову, хоча давно пора б звикнути, невідомість. Чи прийде, нарешті, та година, коли я зможу планувати своє життя? Поки ж я, як правило, беру участь в грі, навіть, правила якої мені до кінця не відомі. Напевно в цьому і полягає сенс, а можливо і принадність життя. Головне ж, що я прийняв в житті як аксіому, – бути чесним перед самим собою, не допускаючи і тіні подвійності. Тільки так можна залишитися самим собою серед життєвого бруду. Тільки так можна подолати стадний рефлекс. І тільки тоді гіпноз натовпу не зможе збити з зайнятих позицій. Адже практично кожен зустрічний абсолютно точно знає, як вчинив би в тому чи іншому випадку, будучи на твоєму місці. Ні, я не закликаю нехтувати порадами і вказівками оточуючих, до них варто прислухатися, просіюючи через критичне сито. Але прислуховуватись варто лише до думок людей, яких

поважаєш. Решту потрібно вміти просто зрозуміти і навчитися прогнозувати їх вчинки, щоб не потрапити в халепу, і ні в якому разі не ідеалізувати і не очорняти світ за власними уявленнями. Треба намагатися побачити світ таким, яким він є.

Паустовський пише, що для того, щоб вірно розбиратися в людях, треба любити їх… Так і в Біблії, але я дуже поганий християнин, я навіть не уявляю, як це можна робити щиро, не вступаючи з самим собою в протиріччя. Не знаю, як можна наказати собі любити, а тим більше всіх…

Керівник нашої групи, характеризуючи мене, поскаржився на мене моєму колезі – налагоджувальникові:

– Він не вміє з усіма ладити… На що мій товариш відповів: – Ви жалкуєте про те, що він геть позбавлений професійних якостей повії?…

Коли мені передали зміст цієї розмови, це, звичайно, дуже підлестило моєму самолюбству, але я подумав, що мені, ох, як багато ще треба працювати над собою, щоб, хоч якось, виправдати цей кредит довіри.

Потрібно намагатися до всіх ставитися без упереджень, а головне – доброзичливо, бо ніколи ще зло не породжувало добро, особливо щодо тих, що те зло творять. Правда надлишок добра часто сприймається, як слабкість що в більшості випадків, в свою чергу, породжує зло… Чи випливає з цього, що зла в світі більше, чи і в цьому має дотримуватися рівновага?

25 квітня.

Ще з ночі Ерденет потрапив в оточення військ генерала Тумана. Рано-вранці його передові частини нечутно спустилися з сопок і, як годиться наступаючому противнику, насамперед зайняли вокзал і аеропорт. Ерденет здався без бою на милість переможця, повітряний і залізничний транспорт був паралізований і нам, замість запланованого вильоту в Улан – Батор, на АН – 2 довелося задовольнятися звичним автомобільним транспортом.

Вже не ранній, але все ще ранок. Незвично м'яке, вологе повітря, мрячить теплий дощик, створюючи, як не дивно, якийсь домашній затишок…

Ми, четверо добровольців чекаємо рейс на Улан-Батор. Їхати не хочеться. Скрашуємо час бравадою і жартами. В сопки прийшло весняне синє диво – з бурої трави, з висохлою за зиму жорсткої трави проклюнулися мільярди квіток сну. Це пухнасте диво м'яким синім килимом вкрило сопки. Небо віддало сопках свою синяву і від щедрості своєї стало ще синіше. Небо немов вихлюпнуло свою блакить на землю…

Навіщо я їду? Ну, скільки можна самоствердуватися? –

Кидати себе туди, де вже чим-чим, а відпочинком і не пахне, але коли ми робимо те, що хочемо… Є невблаганне, жорстке, і кротке, як постріл, слово ТРЕБА…

А ось чому треба, навіщо треба, кому треба – це вже зовсім восьме питання.

Налагоджувальні роботи в Ерденеті були проведені на «відмінно» і закінчені на півтора місяці раніше встановленого терміну. Півтора місяці чесно заслуженого відпочинку, як компенсація за шість місяців монтажних і чотири з половиною місяці налагоджувальних робіт від 8 ранку до 22 вечора, майже без вихідних. Ми мали повне право на такий відпочинок, але в цьому випадку з «насидженого» місця мене зірвало не самоствердження, а сором за московських «братів по розуму», які нам, «периферійцам» надали периферію – (Ерденет), залишивши собі, природно, хоч і монгольський, але центр (Улан-Батор). Не для того, звичайно, щоб дивувати монголів звитяжною працею, а лише з-за невгамовного власного гонору… І от, результат:

– Термін контракту завершився, а робота… – і кіт не валявся…

Їду, гнаний здивувавшим мене самого, невідомо звідки взявшимся, почуттям патріотизму, величезним бажанням, хоч трохи, поліпшити негативне враження що було ними успішно створено… Усвідомлюю, що нічого особливо істотного в цю справу я не внесу, але стояти осторонь – мовчазно погодитися з існуючим станом, або того гірше – мати нахабство критикувати ледарів і алкашів, нічого конкретного між тим не роблячи…

Отже, здається, їдемо. Дали ЛАЗ, шофер похвалився, що задраїв люки теплосистеми з нагоди наближення літа і тому будемо їхати відмінно, як білі, хоча без опалення, але без пилу. Пил – бич монгольських доріг. З цим явищем я дуже добре знайомий. Поїздки на КАМАЗах по монгольському бездоріжжю запам'ятаються мені назавжди. Густі клуби пилу, який, всупереч відомим законам аеродинаміки втягуються в КАМАЗівський фургон з боку дверного отвору-лазу заднього борту і викидається, ґрунтовно відпрацьовані нашими легенями через віконце над кабіною… така тут дивна аеропилодинаміка…

Прощальні напучування проводжаючих, останні побажання, рукостискання, і ось залишилися позаду, що вже стали такими рідними, вулиці Ерденет.

Їдемо, нарешті-таки їдемо! Але, схоже, – рано радіти.

За 30–40 хвилин температура за бортом стала стрімко падати. Термометр підвішений на зовнішньому кронштейні дзеркала заднього огляду показував -15 ˚С. В салоні було не на багато тепліше…

Пішов сніг, з кожною хвилиною він ставав все густішим і густішим. При видимості в 70–80 метрів ми насилу, по сильній ожеледі подолали найнебезпечнішу ділянку шляху – перевал.

У монгольських водіїв традиція: – на всіх перевалах існує гурій – величезна купа, складена з каміння, автопокришок, спотворених шматків машин, яким не пощастило та іншого підручного сміття. У вершину гурія встромлено одну, або кілька жердин, до яких водії прив'язують білі та кольорові стрічки, ганчірочки, кидають монетки – дякують своїм богам за благополучну дорогу. Ми не зупинилися, щоб підтримати традицію і ледь не поплатилися життям…

Після перевалу дорога крутим серпантином пішла вниз, повалив суцільний сніг, видимість впала до 10 метрів, вітер досяг ураганної сили. Автобус кидало вітром по ожеледі як порожню коробку з-під черевиків. Я сидів на кріслі «другого пілота» поруч з водієм, яке зайняв спеціально для того, щоб подивитися, що таке Зуун-Хара, де я мав провести ще один рік, але вже з сім'єю і був свідком, як ми двічі, завдяки миттєвій реакції водія уникнули катастрофи, а точніше – вірної загибелі:

– Попереду, в сніговій круговерті позначилася темна смужка, – вибоїна – подумав я, а водій раптом щосили, крутнув кермо вліво і тільки тоді, коли колеса машини промчали за півметра від краю дороги, що переходила в крутий кам'янистий схил, я зрозумів що через кілька секунд нас цілком могло б не бути… Втім, навіть, при «задовільній» зупинці, тобто, якби автобус, скотившись вниз не перекинувся, все одно це закінчилося б трагічно. Ураган давно вже видув з машини останні залишки Ерденетської весни. Всі теплі речі, які прослужили нам вірою і правдою в люту монгольську зиму, роздані друзям, або упаковані для від'їзду додому, залишилися в Ерденеті, а ми їхали в піджачках та плащиках. Пустельна траса не залишала жодних надій на порятунок. Багаття? А де ж його розвести? На ураганному вітрі? Чи прямо в салоні?

У Києві я все допитувався у мого друга Гени, бувалого полярника, що пройшов на лижах не одну сотню кілометрів по Чукотській і Таймирській тундрі, що таке «біла імла»… Тепер це не потрібно було пояснювати, вона оточувала нас. Складалося враження польоту крізь білу імлу внікуди. Якимось дивом не зірвавшись ще раз в прірву, ми все ж добралися до Хутула – крихітного містечка в степу, єдиною пам'яткою якого є величезна скеляста сопка посередині широкої долини. Містечко складався з десятка п'ятиповерхових будинків «хрущовського» типу, побудованого з-за великого цементного заводу, сировину для якого видобували тут же.

Хутул був нашим порятунком. Автобус зупинився між будинками, що, незважаючи на безпосередню близькість, були майже не видимі за ураганом і не могли служити нам захистом. Ми почали виходити з автобуса в льодову снігову круговерть і, немов парашутисти-десантники, по одному пропадали в ній. Аліко Накаїдзе виходив переді мною, і тільки-но ступивши на землю, а точніше на ожеледь, став швидко віддалятися. З боку його розчепіреної фігури, в надутим вітрилом куртці, долинуло: – Володя, дай мені свій чємодан, мєня уносіт!.. Я поставив свою важку валізу з книгами приладами та інструментами на лід і штовхнув її ногою. Валіза наздогнала Аліко, що вже почав, було, зникати за хуртовиною, і своєю вагою зупинила його ковзання. Так зі своєю сумкою і моєю валізою, як з рятувальним кругом, він здолав кілька десятків метрів до будинку, де знаходився адміністратор містечка. Обмерзлі, абсолютно осліплі від снігу, ми всією групою набилися в крихітну кімнатку – приймальню, де розморена в теплі, напівсонна панянка, не поспішаючи проідентифікувала нас і, махнувши рукою кудись в сторону того крижаного кошмару, про який і думати страшно було, сказала:

– Йдіть до 17-го бараку…

Всього – то метрів 250 треба було пройти, але чого це коштувало!.. Нас жбурляло на землю, кидало з боку в бік, позбавляючи останніх жалюгідних крихт тепла. Буквально навмання дісталися ми до гуртожитку і ввалилися в барак № 17, дивуючись, що десь на землі ще залишився куточок, де тепло і де не валить з ніг крижаним ураганним вітром.

І ось ми вчотирьох сидимо за столом в кімнатці, що нагадує купе поїзда, за тонкою, в половину цегли стінкою реве, виє і гуркоче ураган, а ми відтаюємо і насолоджуючись теплом, благословляємо свою долю. На столі консерви «курча у власному соку» – монгольський раритет, хліб і пляшка спирту. Зовні мені навіть жарко, а всередині відчуваю крижану брилу, що ніяк не тане. Хлопці наливають мені півсклянки спирту, склянка одна. Три пари очей очікувально дивляться на мене…

…Ну?! – Хлопці, я не буду, я ніколи ще спирту не пив, я і горілку – то не особливо…

– Зрозуміло, – Палатов бере склянку, – показую… П'є трьома ковтками і, не вдихаючи, запиває ковтком води. – Зрозумів? Тепер ти. Я знову починаю бурмотіти про свою цнотливість, але тепер Аліко втрачає терпіння.

– Тепер показую я! П'є, запиває і похмуро обіцяє:

– Еслі ти опьять начньош кокетничат – зарежу! Нет, ти сам патом мне спасиба скажеш… – За що, Аліко? – За то, што мучится ат прастуди не будеш…

– Переконливо. П'ю, як вчили. Наставники задоволені, я, взагалі – теж, брила розтанула безслідно. Ураган нуртує щосили, по радіо передають запізніле штормове повідомлення на п'ять днів, а потім про те, що нашим автобусом в Хутул приїхав на два дні перукар, (приїжджає раз на місяць робити зарослим клієнтам «обрізання») і відразу ж про те, що «з технічних причин» напруга на селище протягом чотирьох днів подаватися не буде… Для таких випадків не зле б сконструювати машинки для стрижки з бензоприводом спеціально для обслуговування «радянських фахівців за кордоном». Там же, в Хутулі, я ще раз зіткнувся з явищем неймовірної пристосованості нашої людини до ситуації.

Ось і в цьому випадку: – приїхала людина за кордон, а йому не те, що не надали те, що за контрактом належить, а навіть душовою той барак, куди його з родиною поселили не обладнали. Будь-який спец, не з наших, до роботи не стане, поки всі пункти контракту не будуть виконані. А що робить наш? А він прилаштовує на висоті двох метрів, біля бачка, зварене з арматури півтораметрове кільце, чіпляє на нього поліетиленову плівку, зняту з обладнання, вставляє в бачок кип'ятильник і гумову трубочку з грузиком, а з зовнішнього боку бачка підвішує на дротику консервну баночку з дном, часто побитим цвяшком. Потім входить в унітаз, (у них, на щастя, були унітази старої конструкції з горизонтальним дном) заправляє плівку всередину, смокче трубочку, щоб тепла вода сифончиком лилася в баночку і мається!!! І плювати йому на тих, хто плює на нього…

Ось так – то і живемо ми обпльовані один одним, невідомо чому, дуже пишаючись цим.

Незважаючи на запевнення місцевої метеослужби, в тому, що ураган буде тривати п'ять днів, на ранок погода була чудова. Продута, виметена, втомлена земля лежала під синім небом. Сяяли сопки в білих папахах, шосе вороненим багнетом встромлялось в пасмо синіх гір на далекому небосхилі, і тільки биті, понівечені машини на узбіччі говорили про тлінність буття… Відмінна траса, синє небо, блакитні сопки – життя! А хтось нічого цього вже не побачить…

Останнє, що вони бачили в своєму житті – сліпуча снігова імла, та крижаний ураганний вітер, що співав похоронну пісню…

А ми, не цілком усвідомлюючи надане нам щастя ще трохи пожити під цим небом, мчимо далі. Перевал, долина, знову перевал, поворот.

– Чорна випалена земля і рваний метал УАЗика… Тут місяць тому загинули четверо наших хлопців, які виконували найважливіше державне завдання – доставку в посольство Улан – Батора результатів «одноголосного» голосуванням за якогось

кандидата в Іркутську. Ще одне нагадування про тлінність буття, але нам ніколи задуматися про це в нашій суєті, нам інше цікаво.

– Чи є аналог слова «одноголосно» в словниках європейських народів?..

Знову перевал і перед очима відкривається улоговина, щільно прикрита від поглядів згори, товстим іржаво-димним млином, пронизаним десятками чадних труб…

… Улан – Батор… Приїхали…

Політ Улан-Батор – Ерденет

1983–1984 рр.

З першого ж дня мого перебування в Ерденеті, ми з головою поринули в звичну монтажно – пуско – налагоджувальну круговерть. Очікуваної екзотики, зустріч з якою хвилювало нас весь час, майже не було.

Все навкруги було настільки буденним, що важко було повірити в те, що саме звідси колись, страшним, змітаючим усе на своєму шляху валом ринули на мою Батьківщину незліченні біди, наслідки, яких досі дають про себе знати. Ми напружено вдивлялись в степовий простір, в скелясті вершини сопок, в обличчя місцевих жителів, намагаючись помітити хоч би якийсь відблиск, хоч би ледь-ледь відчутний слід того страшного часу…

Але степ, обплутаний павутинням автомобільних трас покірно стелився під колеса слов'янських вантажівок, вершини сопок були проколені булавками антен, а вигляд і сам життєвий лад місцевих жителів не наводив на думку про їх кровну спорідненість з владними, жорстокими завойовниками «піднебесної».

Та все ж, незважаючи ні на що, щось було в самому повітрі. В мені кожен день міцнішала впевненість, що варто піднятися вище і переді мною, нарешті, відкриється справжня Монголія, в усій її, непорушеній цивілізацією, красі.

Дуже хотілося політати над Монголією на літаку, та не на сучасному «ТУ», а на чомусь повільному, такому, що летить низько, типу Фармана-Ньюпора, або повітряній кулі, щоб детальніше побачити все що мене тут вже рік оточує.

Не знаю, чи вдалося б мені самотужки реалізувати цю мою мрію, але на завершальному етапі, коли після усіх моїх зусиль питання нашого вильоту з Улан-Батора в Ерденет все ще залишалось відкритим, різко і наполегливо втрутився Віктор – мій соратник і один з найближчих «однополчан», вирішивши це питання по своїм спортивним каналам за декілька хвилин – як футбольного суддю його знала уся спортивна громадськість Монголії, і диспетчер, будучи безсумнівним уболівальником своєї команди, не наважився випробовувати долю…

І доля усміхнулася нам, надавши замість Фармана-Ньюпора обшарпаний «штурмовик» (десантний варіант АН – 2), названий

відчайдушними хлопцями з нашого будівельно-монтажного управління «штурмовиком», тому, що право польоту на ньому завойовувалося штурмом.

Цього разу з незрозумілих причин штурму не було. Пасажирами були тільки ми з Віктором. Пілот був вже в кабіні. За нами увійшов літній флегматичний бортмеханік – бурят. Недбало кинувши на підлогу два армійські карабіни, він зачинив двері і, злегка шокуючи нас, прикрутив ручку до скоби одвірка дротиком, мабуть для того, щоб двері під час польоту не хляпали… Потім влігся на лаву, усім своїм виглядом підкреслюючи буденність того, що відбувається, і міцно заснув.

Літак невдоволено забурчав, ніби протестуючи, чхнув кілька раз, потім щось швидко і схвильовано пробурмотівши, здригнувся усім корпусом, пару раз підстрибнув, розминаючи крила і раптом вся земна куля відірвалася від нас і стрімко зменшуючись полетіла кудись вниз. Під крилом блиснула, розчиняючись в туманній імлі Тола, за нею недоладно посипалися кубики людського мурашника – Улан-Батора.

…Улан – Батор… Всього місяць тому дорога до тебе трохи не коштувала мені життя, і ось ти знову сходиш у небуття і вже ледве мрієш на небокраї. Зараз нас розділяє широка кам'яниста долина з вузенькою річечкою Толой посередині.

Коли я вперше побачив цей струмочок не більше 30 метрів завширшки і капітальний міст через нього завдовжки близько двох кілометрів, я дуже здивувався, але старожили мені пояснили, що цей непоказний струмочок, в сезон дощів, в лічені хвилини перетворюється на море води, що, шаленіючи, зносить усе на своєму шляху, перевертаючи величезні камені, вириваючи з корінням могутні дерева, і тому ніхто не наважується кинути виклик стихії.

Місто тісниться на невеликому підвищенні, але на величезний порожній простір долини Толи не зазіхає.

Ось під крило ховається крихітна сопочка біля підніжжя могутнього гірського масиву, впізнати яку мені допомогло ледве помітне колечко на її вершині пронизане гвинтівочним багнетам. Це Зайсан – пам'ятник радянським воїнам, загиблим при звільненні Монголії від японців. Висота сопки метрів триста. Від підніжжя сопки з боку річки і міста вгору ведуть нескінченні сходи, а з протилежного, пологішого боку – серпантин автомобільної дороги до майданчика, що знаходиться нижче вершини метрів, на десять.

Мене вразив той факт, що, незважаючи на досить інтенсивний автобусний рух, автобусами користувалися практично, виключно, зарубіжні екскурсанти та радянські

фахівці…

Монголи ж, поодинці і сім'ями, від самого підніжжя і аж до самої вершини, незалежно від віку і стану здоров'я йшли пішки, виконуючи ритуал поклоніння і вдячності загиблим. А ми, діти і онуки тих, перед могилами яких, у благоговійному мовчанні проходять нескінченною чергою люди з абсолютно іншою історією, іншим менталітетом іншим життєвим ладом, здавалося б, просто зобов'язані шанувати пам'ять своїх співвітчизників хоч би «сходженням» на ті, що залишилися, до вершини, – 10 метрів… Постояти декілька хвилин у могил наших солдатів, але, на жаль, у більшості своїй – сидимо ми на парапеті нижнього майданчика біля автобусу, палимо цигарки, галасуємо і душа не болить і совість не мучить.

Як же можна настільки не шанувати своє минуле, не поважати самих себе?

«Штурмовик» наш, між тим, натужно ревучи, піднімався все вище і вище. Я з деякою тривогою поглядав то на дротик, яким були прикручені двері то на бортмеханіка, що мирно похропував.

Чомусь більшості з нас здається, що техніка такого роду повинна обслуговуватися людьми особливого складу, ну і, звичайно ж, обслуговування має бути на декілька порядків вище тих, якими користуємося ми у своєму сірому побуті. Нас не здивують усілякі хитромудрі пристрої, придумані для нашої безпеки і комфорту, ми поставимося до цього, як до належного, але іржаві дротики на техніці, якій ми вверяємо своє життя… Гасло – «А, і так зійде!» всюдисуще, як закон земного тяжіння. Він діє і в армії, і в авіації, і у флоті. Коли на рентгенівському знімку бачиш кістку, пригвинчену до сталевої шини шурупами для зрощення перелому, пригладжуючи здиблене жахом волосся думаєш – а не чи слюсар за покликанням доклав тут свою руку? Цілком імовірно що і та горезвісна «ядерна кнопка» прибита іржавим цвяшком в непотрібному місці, та й Бермудський трикутник придуманий клерками навігаційних служб лише для виправдання власного нехлюйства.

Але, мудруй, не мудруй, а двері все ж прикручені дротиком, і ми в повітрі.

Обшивка всередині літака місцями зірвана, і видно тросики, що невпинно рухаючись по роликах, приводять в потрібний стан кіль, елерони і інше, а головне, свідчать, що пілот не наслідує приклад свого бортмеханіка і шанси на м'яку посадку у нас ще є…

Хвилі сірувато – бурої пустелі під крилом, пустеля в повітрі. Під час роботи в Маріуполі (тодішньому Жданові) мені частенько доводилося користуватися напівлегальним рейсом, який виконував літак «Морава 200». Це був двомоторний, двокілевий

літак чеського виробництва, салон якого не перевищував розмірами салон автомобіля «Волга» і відрізнявся від нього лише баранкою, вибачте, – штурвалом, та незвичною коробкою швидкостей з двома важелями.

Я зазвичай займав місце поряд з пілотом і був в курсі усієї навігаційної кухні. За півтори години польоту нам зустрічалося два – три десятки всіляких літальних апаратів. Пілот раз у раз зв'язувався з черговим, літаком, або вертольотом, що перетинав наш курс і домовлявся, хто цього разу буде вище, а хто нижче. А зараз ось вже більше півгодини і внизу і вгорі – пустеля.

Не в силах більше стримувати свою досаду та розчарування, я повернувся до Віктора, який сидів на лавці біля протилежного борту трохи позаду мене і теж дивився вперед. Мій погляд ковзнув по ілюмінаторах правого борту і слова застрягли в горлі.

З протилежного боку пустельних, сопок була справжня тайга, а те, що я, дивлячись вперед, сприймав як миршаві кущики, було вершинами могутніх кедрів та модрин.

Тут, по вершинах сопок проходила невидима лінія фронту. Тут багато тисячоліть кипіла безкомпромісна, жорстока війна між північним вітром і лісом. Ліс накопичував основні свої сили в лощинах і ярах, звідки й висилав свої штурмові загони на завоювання життєвого простору до вершин сопок. Деінде лісу вдавалося захопити невеликі плацдарми по той бік гребеня і вступивши в нерівну сутичку з лютим супротивником, десант гинув, але не здавався. Навіть після загибелі своєї, дерева старалися своїми гілками, наче омертвілими руками зупинити вітер і захистити, прикрити своїми тілами тих, що йшли на зміну нову, молоду поросль «За павшим строем новий строй штыки смыкает». Такий закон життя, а життя обов'язково повинно перемогти.

Сопки, між тим, ставали все дрібніше і дрібніше, немов морські хвилі після бурі, що нещодавно вщухла. Ще трохи і настав повний штиль. В яку сторону не глянь всюди рівна, як стіл, сіро-бура рівнина. Ліс відступив. Ні дерева, ні кущика.

Не приведи Господь йти по такій рівнині, де навіть оку зачепитися нема за що. Вітер тут повновладний хазяїн і лише дрібні хвилі ковили злегка пожвавлюють цей пейзаж.

Але що це? Вже достатньо набридлий монотонний бурий колір степу раптом різко став вугільно-чорним, ніби хтось накрив степ величезним шматком чорної марлі. Пейзаж став абсолютно мертвим і навіть зловісним. Ми в усі очі дивилися вниз безуспішно намагаючись знайти хоч би один єдиний вцілілий острівець. Хвилин десять ми дивувалися масштабам степової пожежі, прикидаючи на око, що, коли і де могло б зупинити цю

вогняну біду, поки на горизонті, нарешті не позначився, окантований тоненькою червоною ниточкою хвилястий край цього велетенського чорного клаптя.

– Дивись, скільки згоріло, а горить-то слабенько і зовсім без диму. сказав Віктор. Дійсно, вогняна смужка, яка була вже, майже, під нами, нічим не нагадувала не раз бачений у фільмах смертоносний вогняний вал.

Літак наш раптом різко струснуло, підкинувши вгору. З нещільно закритих дверей потягло горілим. Я знову повернувся до Віктора поділитися враженнями і побачив в ілюмінаторах дивну картину. Я назвав би її хмаропадом навпаки.

Потужний потік розжареного повітря, що підкинув наш літак, піднімав круто вгору і хмари, після чого вони пливли далі, але вже вище метрів на 200.

– Нічого собі – «слабенько горить» – подумав я.

Далі, поки ще бурий степ змінився мальовничими скелястими розломами і ми задоволенням відмітили, що вогонь далі не пройде.

Я багато раз читав, що степова пожежа, що мчить із швидкістю кур'єрського експресу, несе вірну загибель не лише пішому, але, навіть, вершнику. Єдиний порятунок – це у свою чергу підпалити степ, щоб потім на вигорілій ділянці, впавши ниць і втиснувшись в ще гарячу землю, врятуватися від основного вогняного валу. Судячи з того, як шпурнуло наш літак і по «хмаропад» пожежа внизу була неабияка, але якими іграшковими і зовсім безпечними здаються подібні кошмари здаля…

Десь гримлять постріли, йде кривава бійня, десь повенями або землетрусами стерті з лиця землі сотні людських життів, а ми у своїх теплих багатоповерхових норах, попиваючи чайок з варенням, спокійно читаємо про це в газетах, які і повідомляють про це, схоже, тільки для того, щоб розвіяти нашу нудьгу. А коли біда вломлюватиметься в наш дім, ті, інші, що далеко, так само спокійно почитуватимуть про нас у своїх газетах, попиваючи чайок у своїх теплих норах, щоб розвіяти свою нудьгу…

А бортмеханік, в обов'язку, якого входило закручування і розкручування дротика, весь цей час спав сном праведника.

Нарешті на горизонті з'явилася рідна «ромашка» – відвали, що радіально розходяться – візитна картка, гірничо-збагачувального комбінату «Ерденет». Наш «штурмовик» круто провалюючись вниз, виконує невеликий віраж і через хвилину – торкання усіма трьома точками.

Невелика пробіжка, руління і ось вже рипнувши востаннє, завмерли тросики-коліщатка, пирхнувши пару раз, немов втомлений кінь, зупинився мотор. Розплющив свої вузькі очі

бортмеханік. Зараз буде розкручено дріт, і…

. – Вітаю тебе, мій Ерденет!

Повернення Зуун-Хараа

1984–1985 рр.

Тридцять діб відпустки промайнули непомітно. І ось, переді мною знову розстелився шлях в сім тисяч кілометрів і п'ять часових поясів.

В нашому купе з самої Москви – нас троє. Мій попутник з десятирічним сином їде до Улан-Батора, а звідти кудись далі в бікБаганура. Мені ж потрібно виходити десь післяДархана, в невідомій мені Зуун-Харі. Попутник мій, Іван Степанович, щупленький, лисуватий, агресивно обтяжений надуманими проблемами щодо своєї непоказності, всю дорогу безуспішно намагався навчити мене правильній вимові назви свого рідного міста Сиктивкара… (столиця Комі АРСР). Я і зараз переписую цю назву з атласу автомобільних доріг, оскільки у мене до нині немає впевненості в правильності написання: —Сик-тик,Сыв-тик, абоСик-втик…

Іван Степанович рішуче відмовлявся вірити, що я не здатний запам'ятати таку просту і красиву назву і став підозрювати мене в

шовінізмі. На всяк випадок, випереджаючи мої можливі підступні задуми, Іван Степанович попередив мене, що він є вірний син і патріот свого народу і кожному мерзотникові, який посміє назвати його «коміком», із задоволенням наб'є морду… Оцінивши фізичні дані Івана Степановича, я подумав, що хоча його агресивні сподівання щодо мене явно безперспективні, і задоволення під час з'ясування стосунків зі мною він отримає лише в тому випадку, якщо страждає мазохістськими нахилами, все ж не варто підривати у «вірного сина свого народу» віру в себе. Тому більшу частину світлого часу я проводив поза свого купе, побоюючись у розмові з Іваном Степановичем ненавмисно вжити такі небезпечні слова як «комедія», «комічно»… Таким чином, сам особливо того не прагнучи, я перезнайомився з усіма мешканцями нашого вагону і за п'ять днів шляху знав майже все про майже всіх. На відміну від першого разу, коли в нашому вагоні, висловлюючись армійським жаргоном, були одні «діди - старослужащії», на цей раз «дідом», до того ж єдиним, був я. Тепер вже я відповідав на сотнізверх наївнихпитань, давав численні інтерв'ю, словом, був єдиним джереломвірогіднийінформації. Взагалі-то і в перший раз я теж був центром уваги. Тоді все населення мого вагону розважалася, випробуючи на мені різноманітні засоби лікування ячменю, який я заробив завдяки своїй ненаситній цікавості. Відірвати мене від вікна було майже неможливо. Два дні я стояв, висунувши якомога далі голову з вікна, боячись пропустити щось цікаве, за що і був покараний. На нижній повіці лівого ока розквітнув бузковим кольором, небачених розмірів, ячмінь. Це було негайно помічено, знудженимивід вимушеного байдикування сусідами по вагону, і почалося… Кожен новий ескулап, лаючи свого попередника, рішуче скасовував його зілля, дивуючись, як можна довірятися всяким шарлатанам, і вимагав застосовувати єдино правильний і дієвий, його засіб…

Тепер жезнудженим «дідом» виявився я, але, як тільки по вагону пройшов слух, що у вагоні є людина, яка одного разу вже побував «там», моя самотність не просто зникла, а навіть, змінилася ритмом напруженої, хоча і не занадто обтяжливої роботи…

Сонце, між тим, сходило і заходило все раніше і раніше. Наближався Державний кордон. Попридеякий мій досвід, набутий в попередніх поїздках, це доситьзворушливаподія. Я підсвідомо готувався до неї всю дорогу, проте прощання з Батьківщиною, в останній момент було зім'яте міжнародним міжнародним скандалом у сусідньому купе. Четверо західних німців, побувавши в доброму десятку європейських країн, включаючи Францію,

Іспанію, Італію, Грецію, об'їздивши Кавказ і наші азійські республіки, після Ленінграда і Москви прямували через Монголію і Китай в Японію. Перед кордоном ці законослухняні громадяни, готуючись до митного огляду, виклали на столикудва або три шари, відзняту в цій чудовій подорожі кольорову фотоплівку. Наш митник, окинувши швидким поглядом весь цей скарб, козирнув і, побажавши щасливої дороги, пішов. Поїзд рушив і через кількасот метрів знову зупинився По даху вагона протупотіли чоботи, на цей раз, монгольських прикордонників, а в купе увійшов,сонцесяйнопосміхаючись всією своєюблискучою фізіономією, монгольський митник. Після звичайної, речитативом вимовленої фрази питання-відповіді:

– «Оружиєдрагоценностінаркотікієсть? – Нєт! «Все так же посміхаючись, мовчки підійшов до столика і, відкривши об'ємистий саквояж, став згрібати в нього усі, плівки, що лежали на столику. Німці, несміливо запротестували, тому, що приналежність плівок була акуратно розмежована аркушами паперу, але монгол все так же посміхаючись, клацнув замком саквояжа і пішов, залишивши німців в розгубленості. Потяг, простоявши близько двох годин, ось-ось мав продовжити свій шлях. Судячи по звуках, що лунали з сусіднього купе, тривога німців зростала від хвилини до хвилини. Залишалася єдина надія на справедливість Радянської влади, всю повноту і велич якої, в очах абсолютно збентежених німців, уособлювала наша провідниця. Вибравши з-поміж себе самого гідного, німці призначили його парламентером і відправили пояснювати весь жах ситуації «вагонфюрерші». Провідниця вислухала моторошну історію жахливою російською мовою і, з третього разу, нарешті, зрозумівши суть проблеми, змушена була піти в будинок монгольської митниці для надання посильної дипломатичної допомоги. Німці журавлиним клином потягнулися за нею. Навряд делегація встигла пояснити суть свого візиту, тому, що через кілька хвилин тепловоз прогудів відправлення. Провідниця вилетіла з дверей митниці, наче викинута катапультою, за нею ріденьким ланцюжком, раз у раз озираючись, все ще сподіваючись на диво, бігли німці. Дива не сталося, безцінні трофеї, повної пригод подорожі, були безнадійно втрачені. На німців буложальдивитися. Такий розпач, благання і лайка були, мабуть, тільки на Титаніку, в останні його хвилини…

Сонце стомлено сідало за бурі кошлаті спини стародавніх сопок, колеса знехотя відстукували перші десятки кілометрів монгольської території. Спокоєм і умиротворенням після тягот спекотного дня віяло у відкриті вікна, але я ніяк не міг налаштуватися на відповідний лад: – За тонкоюперегородкою, як і

раніше, то, злегка пригасаючи, то розгоряючись знову, вирував ураган пристрастей.

Потяг поволі занурювався у монгольську ніч, а я з бувалого «діда» перетворювався в зеленогосалабона. Ніхто, в тому числійнаша провідниця, не мали жодної уяви, коли ж буде та станція, від якої мені треба буде добиратися до розташованої високо в горах Зуун- Хари. Цю, як потім з'ясувалося географічну нісенітницю, повідав мені сановний клерк зЗагранпоставки, що ніколи далі Ярославля, у бік Монголії не їздив. Насправді ж Зуун-Хараа являла собою невеличке селище, розташоване посеред широкої долиниізалізничний шлях розтинав його на дві нерівні частини. Станція знаходилася майже в центрі селища, а в 20 хвилинах неспішної ходьби від станції знаходивсяспиртокрахмалопаточныйкомбінат, – мета мого відрядження.

Добре було б знати все це заздалегідь, але де ж взяти стільки соломки, щоб скрізь підстелити…

Прорізуючись крізь густий і в'язкий монгольський морок, потяг робив часті, короткотермінові, несподівані зупинки. Мої добровільні помічники, які обіцяли допомогу при десантуванні в потрібній точці планети, давно вже міцно спали. Спала і провідниця. Не спали тільки німці, але на їх допомогу і сприяння годі було розраховувати, тим більше що вони, всуперечсвоїй європейській добропорядності, з горя жорстоко напилися і бешкетували ще дужче. На кожній зупинці я вискакував в тамбур, напружено вдивляючись у морок, марно намагався визначити, хоча б назву станції. Мій стан вже наближалося до розпачу, коли на черговій безіменній зупинці у вагон увійшов єдиний за всю дорогу по монгольській землі, пасажир. Господь послав мені не просто монгола, не просто монгола, що добре володів російською мовою, а корінного жителя Зуун- Хари, до того ж відповідального робітника аймачного комітету партії.Айтхан– так звали мого нового супутника, заспокоїв мене, повідомивши, що до Зуун- Хари ще близько години шляху і можна ще трішки поспати. СамАйтханспати не збирався, а я при всьому моєму бажанні не зміг би заснути під п'яні імпортні крики, тому ми перетягли всі мої речі в тамбур, закурили й почали знайомитись.Айтханбув кремезний, широкоплечий, круглолиций і, як більшість монголів, усміхнений і доброзичливий. Він добре знавЕрденет, де я працював в минулому році, і ми швидко знайшли багато спільних знайомих. Зав'язався настільки жвава розмова, що коли нашабабуся-планета, крекчучи, доставила до дверей нашого вагона потрібну нам точку своєї поверхні, ми були навіть дещо засмучені тим, що така цікава бесіда мала бути перервана.

Зуун- Хара зустріла нас дрібним дощиком, тьмяними вогнями станції та повним безлюддям.Айтхандопоміг мені вивантажитися і відправився на пошуки когось з чергового персоналу станції. Потяг, байдуже похитуючи хвостовими вогнями, поволі розчинявся в ночі. Мені чомусь згадався питання мого сина Максима, коли йому було років 6–7.

– Батьку, а чому в задньому вагоні поїзда метро теж сидить дядько? Тоді я не замислюючись відповів йому:

– А це для того, синку, щоб корчити пики, показувати язика та дулі тим, хто спізнився…

Тепер я стояв на порожньому пероні, прикутий до своїх речей, складеними пірамідою, щоб дощ не намочив все, дивився вслід вогням що поволі розчинялись в ночі і мені здавалося, що я бачу того дядька…

В очікуванні порятунку, знічев'я, спробував я виконати знаменитий цирковий номер «куріння під душем». Марно, навіть це мені не вдалося…

Час від часуАйтханраптово виникав з найнесподіваніших місць, життєрадісно повідомляв про чергову невдачу і, повний оптимізму, знову зникав.

Дощ сіяв дрібним водяним пилом, атракціон з курінням все ніяк не вдавався, про обіцяну вЗагранпоставці, майже тріумфальну зустрічі згадувати не хотілося. Хотілося сісти на зворотний поїзд, хай навіть вщерть забитий ображеними п'яними німцями і їхати назад…

Час спливав занадто повільно, але врешті-решт, казна-звідки витягненаАйтханомзаспана чергова по станції, тихо бурмочучи в мою адресу різні монгольські дифірамби, відкрила зал очікувань, замкнений на замок розмірів, як той, ключі від якого безуспішно чекав Наполеон після взяття Москви. Впустивши мене разом з моїми речами вона встановила замок на колишнє місце і пішла додивлятись перерваний сон.

Темрява в залі, завдяки далеким вогням, була не абсолютна і це дозволило мені в загальних рисах оцінити моє пристановище. Кілька пристроїв, що стояли біля стіни, імітуючи місця для сидіння, були понівечені настільки, що геть втратили своє первісне функціональне призначення, зате стіни були багато прикрашені гаслами про безпрецедентний стрибок Монголії з феодалізму в соціалізм.

Плакати, розміщені в міцно збитих дерев'яних рамах, зображували бравого вершника, кінь якого в баскому стрибку з жовтої смуги, перелітав чорну, збираючись приземлитися на червону… Подумалося.

– «Куди ти скачеш, гордий кінь і де відкинеш ти копита?»…

Але напис під плакатами свідчила:

– «Капіталізмалгасч!» Цей всюдисущий напис в перші дні перебування в Монголії, ми трактували як «Капіталізм непереможний!», однак насправді це означало – «Минаючи капіталізм!»…

– Минаючи, так минаючи, стомлено пробурмотів я, розкурюючи, нарешті, суху сигарету, – зрештою, це ваша особиста справа, а от що робити мені? Як до ранку хоч трохи подрімати? Кочове життя налагоджувальникавимагало невибагливості у всьому, навчила мене не створювати собі проблем ні в їжі, ні уві сні, ні в чому іншому. Важко навіть перерахувати всі екзотичні місця, де мені доводилося влаштовуватися на нічліг; – І в стогу ночував, і під перевернутим човном, і в бульдозері на якомусь московському будівельному майданчику, і на парковій лавці біля пам'ятника Дюку в Одесі, і в душовій одеського Будинку колгоспника на намертво пригвинченої до підлоги іржавими анкерними болтами лавці під душем, що безупинно капав, навіть на дереві, пристебнувшись до стовбура солдатським ременем, навіть під снігом, упакований в кокон з поліхлорвінілової плівки…

– Схоже, настав час поповнити мою колекцію, подумав я, щосили напружуючи зір, намагаючись відшукати на підлозіпридатне для ночівлі місце. Китайська приказка, що говорить, – «не варто шукати в темній кімнаті чорну кішку, особливо, якщо її там немає» – була придумана спеціально для мого випадку. Становище моє ускладнювалося тим, що вся підлога була залита якоюсь липкою гидотою. Намагаючись визначити межі цієї гігантської липучки, я відправився блукати по залу, прислухаючись до звуку власних кроків, але липкий простір закінчувалося тільки біля стін. На всякий випадок я помацав і стіну, але замість стіни раптово наштовхнувся на притулену до стіни раму не менше двох метрів заввишки з натягненою на неї грубою тканиною. Рама стояла між вікнами, і тьмяне світло, що спадало крізь них, дещо освітлювало протилежну стіну, тут же панував повний морок.

Я чиркнув сірником і побачив перед собою вершника, що мчав просто на мене. На підлозі біліли шматки штукатурки, а посеред рами безсило бовтався на обвислій мотузці величезний цвях з сімейства тих, якими прибивають рейки до шпал…

– Що, дострибався? – докірливо запитав я вершника і погладив його коня по напруженій, витягнутій стрілою шиї.

Жоден з шедеврів світового живопису не викликав у мене більше захоплення. Ця картина підкорила мене своїми не так

сюжетом, як своїми розмірами, а головне, своєю абсолютно не липкою поверхнею. Недовгі мої сумніви закінчилися тим, що я поклав і коня і вершника на підлогу, а потім, влаштувавши собі на них ложе з двох валіз і рюкзака замість подушки, побажав їм обом спокійної ночі, та й вирішив заснути, в надії прокинутися раніше, ніж замок відкриється знову. Моїм планам, знову, не судилося справдитися; Коротка липнева ніч добігала кінця, небо за вікном вже починало сіріти, але перш, ніж прокинулася чергова, прокинулися станційні мухи… Їх було сотні, а швидше тисячі. Відмахуючись від них, я став схожим на пропелер. Який вже тут сон… Остаточно розпрощавшисьз надією хоч трохи подрімати, я зібрав свої речі і, побажавши вершнику доброго ранку, встановив його на колишнє місце. Залишок ночі я провів у рухах, яким дуже не вистачало музики Хачатуряна, «Танок з шаблями» з Гаяне…

Що не кажіть, а будь-яке явище має, як свою погану, так і свою хорошу сторону, треба тільки вміти знайти і порадіти їй. Мухи, зрештою, підняли і чергову, яка, позіхаючи і чухаючись, випустила мене, нарешті, з камери тортур на волю.

Мухи, цілком задоволені виступом заїжджого гастролера, не стали мене переслідувати, а залишилися в залі для того, напевне, щоб обміркувати побачене. Річ у тім, що місцеві жителі реагують на мух куди спокійніше, зганяючи їх лише тоді, коли з-за них вже не видно дороги…

Я вийшов з дверей залу очікування, немовзішлюзу космічного корабля на поверхню невідомої планети. Увійшов я в цей космічний корабель темної ночі, в сиру, сльотаву погоду, потім був нескінченно довгий, виснажливий політ і ось, нарешті, м'яка посадка. Стулки шлюзу відкрилися, в очі вдарило яскраве світло. А що за повітря за бортом? Чи можна їм дихати?

– Повітря виявився цілком придатним. Ранкова прохолода була напоєна пряним ароматом степу що пробуджувався, змішаним з запахом шпал, відпрацьованого дизпалива і ще чимось незнайомим, а тому хвилюючим.

Легкий свіжий вітерець підбадьорив мене. Безсонної, наповненої хвилюваннями та негативними емоціями ночі – як не бувало. Небо сяялопервісною блакиттю. Чисто вимитий нічним дощем асфальт платформ приємно контрастував з липким підлогою залу очікування. За станційними будівлями виднілися чотириповерхові будинки невеликого селища, а далі, на самому обрії в жовтувато-блакитному серпанку вставало хвилясте пасмо сопок. Кудись туди, згідно з відомостями, отриманими в Москві, і мені потрібно якимось чином дістатися.

Як я вже згадував,союзхарчзакордонпоставковскийклерк, я

вже не знаю з яких міркувань, не лише не повідомив в Зуун-Хару про моє прибуття, але й переконав мене, нібиспиртокрахмалопаточныйкомбінат а, власне, сама Зуун-Хараа, знаходиться в 80 кілометрах від однойменної залізничної станції… Тому, провівши в безуспішному очікуванні представників заводу до 9 години і, усвідомивши всю безперспективність цього заняття, я став турбувати станційних службовців, що, нарешті з'явилися, намагаючись на убогому російсько-монгольському суржику пояснити свої проблеми. Монголи уважно і доброзичливо вислуховували мене, обдаровуючи дружніми посмішками з сотнями співчутливих відтінків і… йшли у своїх справах, на прощання, тицьнувши пальцем кудись у протилежну від сопок, що синіли десь на обрії, сторону…

А сонце, між тим, піднімалося все вище і вище, знищуючи разом з ранковою свіжістю і останні резерви моїх сил.

Коли я в п'ятий, а може п'ятнадцятий раз звернувся все до тієї ж пані у форменому кашкеті, що діловито снувала по перону, вона подивилася на мене, як дитину, що капризно відмовляється від материнських грудей, і поманила пальчиком за собою. Я перетнув вже добре знайомий мені зал тортур, підморгнув коню і вершнику, які,наперекірбезсонній ночі і спеці, що напливала мали вигляд, значно бадьоріший за мій, і увійшов за черговою в крихітне службове приміщення з заґратованими брудними вікнами, наскрізь просочене ароматом згірклого баранячого жиру. Біля вікна стояв стіл з залишками сніданку. Стіл вживався, мабуть, і для ведення ділових паперів, тому, що на ньому було видно намертво приліплені до його поверхні обривки якихось таблиць. На столі стояв старовинний телефон, (чи не по ньому, колись, балтійський матрос кричав:

– «Баришня,баришня, дайтє Смольний»)…

Монголка, знову обдаривавши мене сонячною посмішкою, широким жестом вказала на телефон – телефонуйте! Я здивовано розвів руками. Кому? Куди? – Знову каскад доброзичливо-поблажливих посмішок, недовга розмова телефоном і простягнута мені трубка…

– Алло… – На тій стороні глухуватий чоловічий голос:

–Байна? (так) Я розгублено, зовсім не сподіваючись бути зрозумілим, під схвальне кивання монголки, виклав в трубку своє коротке досьє і побажання. Голос у трубці після невеликої паузи відповів:

–Сайн(добре), і короткі гудки… Нічого не зрозумівши, стомлено дякую монголці, випадково переплутавши «баярла» – спасибі за «баяртай» – до побачення, чим викликаю бурхливий,

радісний сміх.

Виходжу, знову чалапаючи по липкій підлозі на перон, влаштовуюся в тіні, подалі від сонця, що вже починає лютувати всерйоз і флегматично підраховую:

– Якщо мій дзвінок все ж таки досяг мети, то: 30 хвилин на пошук машини, 80 км по сопках при швидкості 30–40 км/год… Значить, при самому сприятливому розкладі мені доведеться засмагати на цьому пероні ніяк не менше…-

– Алло, привіт! Це ви до нас наспирткомбінат? На мене з поблажливою цікавістю дивиться круглолиций, вилицюватий представник мого блідолицього, круглоокого племені. Блакитна, теніска в смужку, сірі штани… Я вкладаю в рукостискання всю радість з приводу несподівано щасливого закінчення подорожі в нікуди.

– Леонід КіндратовичТорбышевский, керівник групи радянських спеціалістів за кордоном, – представляється він.

– А я і є той самий фахівець, керівник якого ви.є – Незграбно каламбурю, представляючись, і я. Леонід Кіндратович оцінююче дивиться на мене, а потім, немов схаменувшись, командує.

– Ну, гаразд, пішли, бо час біГить, і з цікавістю спостерігає, як я нав'ючую на себе важкий рюкзак і беру обидві валізи..

– Далеко?

– Та тут, – відповідає він, широким спортивним кроком прямуючи за будівлю вокзалу. Ледве встигаючи за своїм новим начальником, виходжу на невеликий майданчик позаду вокзалу. Там стоїть дуже добре знайомий мені поЕрденетутранспортний засіб —ГАЗик-спиртовозз дезорієнтуючим написом на цистерні «УС» – вода. Водій – літній монгол з обвітреним обличчям кольору старої бронзи, сидів в традиційній позі – навшпиньках, прихилившись до переднього колеса своєї машини, неквапливо посмоктуючи трубку з крихітним цибухом і тонким довжелезним мундштуком. При нашій появі, він схопився і, нашвидку вибивши люльку об колесо, кинувся допомагати мені зняти рюкзак і встановити весь мій багаж на «броню» – крихітні полички обабіч цистерни, майже рівні ширині моїх валіз.

– Поїхали! Я з сумнівом подивився на свій рюкзак, що підозріло перевішувався через низькі, поручні, що огороджували полички.

– А прив'язати?

– Та куди він дінеться! Безтурботно махає рукою Леонід Кіндратович, забираючись в кабінку.

– Ну, мало куди, розгублено тягну я, прикидаючи, чи не можна використовувати лямки рюкзака, як мотузку.

– Алло, кінчайте, часбеГіт, не віднімайте його йорундою, –

роздратовано виголошує ЛеонідКіндратович, патетично потрясаючи простягнутою з кабіни, перевернутою вгору долонею, рукою.

Ця фраза позбавила мене дару мовиі, кинувши прощальний погляд на рюкзак, я піднявся на сходинку, приречено прикидаючи, як буду обходитимуся без частини ретельно підібраного «джентльменського комплекту» цілий рік.

На сидінні залишалося місце для комфортного розміщення не більше двох пачок махорки, але це не збентежило мене, оскільки, немислима для європейця тіснява в кабіні, – явище для Монголії абсолютно нормальне, проте начальник мій, помітно ущільнений моїми габаритами, мав думку діаметрально протилежну моїй. Мотор заревів і я крізь шум почув бубоніння ЛеонідаКіндратовича, що ДАІ в Монголії немає і, що цілком можна було б і на сходинці, на вітерці… Тихо починаю закипати:
– нещодавно в Улан-Баторісекретар Державного Комітету Економічного Сприяння близько години пояснював мені необхідність моєї присутності при монтажно-налагоджувальних роботах в Дзуун-Харі, та переконував взагалі відмовитися від відпустки. Зійшлися ми на тому, що братський монгольський народ все ж увійде в моє становище, потерпить і дозволить мені трохи відпочити та побачити сім'ю. А я зі свого боку занадто не випробовуватиму його великодушне терпіння, відмовлюся від заслуженої 45-денної відпустки і поїду додому тільки на 30 діб, після чого, монголи, що згоряли від нетерпіння побачити мене, мало не на руках донесуть мене, рідного, до місця роботи.

А що ж вийшло в результаті? Я свою обіцянку виконав, але де ж обіцяна «зелена вулиця»? Де народний тріумф з приводу мого прибуття?

Після довгих бесід, які проводив зі мною радник Посла з економічних питань про інтернаціональний обов'язок, про патріотизм, про високе звання радянського інженера, паперові поневіряння в столиці, забудькуватість московських клерків, невдалі попутники, тепер мені ще пропонується «з вітерцем» 80 км на сходинціспиртовоза.?!

– Ну ні, це вже занадто, я сюди не напрошувався. А ти ще развякнешь,начальничку, і я вже не зможу стриматися, поясню тобі дохідливо, що почому, і хто є хто…

Я вже серйозно починаю розмірковувати на тему:

– А хто кому, власне, більше потрібний, я – їм, чи оця вся радість – мені?

Спиртовоз, між тим, переїхавши залізничні колії і, трохипопетлявшипо вулицях селища, зупинився.

– Все, прибули, вилазьте…

– Як прибули? Куди?

– Алло, як куди? Ось готель, де поки що житимете, а онде, метрів за 300, завод, куди будете працювати…

Ось тобі й 80 км. Ще годин дев'ять тому я міг би бути тут без всякихкіндратовичівз їхводоспиртовозами…

Ну що ж, за всяке знання треба платити. Знову нав'ючуюся і, попрощавшись з водієм, піднімаюся за начальником на другий поверх. Клацає замок і я, нарешті, скидаю з себе обридлий вантаж вже остаточно.

Нарешті вдома!!!

…Моє чергове тимчасове житло, (скільки їх вже було, хто полічить, скільки ще буде?), являло собою двокімнатну квартиру, що використовувалась як готель або гуртожиток. У маленькій кімнаті стояли два солдатські ліжка, у великій – чотири.

– Тут двоє москвичів живуть – налагоджувальники,КИПівці, а тут – проектанти, теж з Москви, і теж двоє А це ліжко тепер твоє, (переходить на «ти» начальник), вказуючи на одне з вільних ліжок.

– А тепер, давай поговоримо – і, вказуючи на стілець навпроти, всідається за стіл.

– Алло, так, значить,скОрпульозновислухай мене, і все запам’ятайз першого разу, щоб не казав потім, що не знав… Я поясню тобі, як, значить, тобі треба буде тут так себе вести, щоб задовольнити монголів в сенсі їх вимог…

Моє терпіння вичерпується.

– О, Господи! Воно, навіть, слова до купи скласти нездатне, а береться повчати! Відчуваю, як мимоволі стискаються кулаки.

– Слухай, – перебиваю я, теж переходячи на «ти» – давай перенесімо цю розмову годин на п'ять – шість. Я п'ять діб трясся в поїзді, а останню ніч взагалі не спав…

– Алло, кінчай, це тобі тут не Союз, як декому, а тому слухай мене тут,скОрпулезно, як я кажу’ і запам’ятовуй…

– Слухай, знову перебиваю я його і, карбуючи кожне слово, продовжую, повільно піднімаючись, впершись побілілими кулаками у стіл:

– В Монголію я повернувся з відпустки, а до того вЕрденетібув профоргомгрупи, брав участь впуско-налагоджувальнихроботах на чотирьох об'єктах. Маю подяки від Радника з економічних питань та монгольського об’єднаногоміністерства харчової та легкої промисловості. Самому Цеденбалу був представлений під час урочистогоприйомуз приводу успішного дострокового пуску харчокомбінату. Вступні бесіди з новачками проводити доводилося неодноразово, так що я не думаю, що почую від тебе

щось новеньке…

– Алло, – дещо розгублено вимовив він, піднімаючись слідом за мною з-за столу, де так було зручно і надовго, як в президії, розташувався.

– Ну, якщо справасостоїть саме так, то треба було мені відразу доповісти… Ну, тоді добре, відпочивайте… – і повільно пішов до дверей.

– Ага, вже «відпочивайТЕ» з млявим задоволенням відзначив я, але тут же друга думка різко витіснила першу:

– А попереду ж цілий ріксам-на-сам з цимАллокончаем, та ще й сім'я приїде…

Двері зачинились і я звалився горілиць, не роздягаючись, на вказане ліжко. Ось впав на долівку один туфель, ось – другий, приємне погойдування… але в цей момент з вулиці долинуло:

– Алло! Мужик!Киповець! Останнім усвідомленим зусиллям я склав дулю і провалився в глибокий міцний сон без сновидінь.

Прокинувся я вже далеко за полудень бадьорим і відпочилим. Втому як рукою зняло. Спав, мабуть, згідно з визначенням, «як убитий», бо з подивом відзначив, що рука моя все ще згорнута в дулю…

В повітрі носився аромат чогось дуже-дуже смачного. Крізь прочинені двері чулися чоловічі голоси. Двоє обговорювали когось третього, навперебій дивуючись його непрофесіоналізму та безграмотності.

– Алло, кінчай! – Сказав один, – що ти мені все це розповідаєш? Іди й розкажи в Консульстві про наші біди.

– Ходімо разом, – запропонував другий.

– А чи не краще послати його самого, ще далі, ніж в Консульство – озвався перший.

– Не краще, але безпечніше, – погодився другий, і вони замовкли.

Я встав, і ще нетвердою ходою підійшов до дверей на кухню, увійшов до неї і побачив двох чоловіків 40–45 років. Один стояв біля плити, помішуючи якесь загадкове вариво, другий сидів на стільці біля стіни в позіроденівськогомислителя, опершись ліктями на широко розставлені коліна.

– Добрий ранок… зараз у Москві – видав яерденетськийафоризм.

– Добрий, добрий, – майже хором відгукнулися вони.

– Київ, Володимир, представився я, простягаючи руку.

– Ти глянь, розгинається, – зрадів один, відповідаючи міцним рукостисканням.

– Юра Кудін, Москва.

– Дійсно, хто б міг подумати, – підтримав другий, втупившись

на мою праву руку.

– Мабуть, це рудиментарна пам'ять молочного дитинства, хоча, може бути, він так висловлює своє ставлення до наших реалій.

– Юра з Москви, але на відміну від деяких, – Барсів, – представився другий, розкладаючись, як складаний ножик у весь свій двометровий зріст.

– Дуже, дуже приємно, – сказав я, звертаючи кожне «дуже» до кожного зЮр, – тільки я не зрозумів, про що це ви?

– Та про ту комбінацію з трьох пальців, яку ти чотири години тримав на грудях. Знаєш, немовлята сплять, неодмінно стиснувши пальці в кулачки. Ось ми подумали, чи не звідти це у тебе. Чи це ти так мімічно висловлюєш своє ставлення взагалі до всього навколо сущого?

– Ні, хлопці, – злегка зніяковів я, – це я так висловив своє ставлення поки тільки до вашогоАллокончая.

– До кого? здивувався довгий Юра.

– Ух ти! – захоплено вигукнув Кудін. – Він і тебе вже встиг дістати? – тільки врахуй,Аллокончай, як ти його охрестив, вже не тільки наш, він вже і твій, на цілий рік, чи скільки там тобі за вироком?…

– Усвідомлюю цей факт з жалем, зітхнув я і повідав новимбратам-співкамерникамсвою непросту дорожню історію.

– Що й говорити, скоро тільки казка мовиться, та кошенята народжуються, – підсумували мої колеги.

Знайомство з іншими членами групи відбулося через годину на «стадіоні», – так називалася стандартний за розмірами, відносно рівний майданчик, вкритий різнокаліберним щебенем, один вигляд якого, навіваючи тривожні думки про наслідки падіння, відбивав усяку охоту до демонстрації своїх спортивних досягнень. На майданчику, між тим, йшов футбольний матч. Гравці, враховуючи особливість покриття поля, особливої спритності не виявляли. Найбільшою активністю відзначався гравець у, вже знайомій мені смугастій тенісці. Він невтомно бігав по полю в різних напрямках, намагаючись керувати грою обох команд одночасно.

– Алло,кончайтєтоптатися в одномумєстє!..

– Алло,уйдіс мого переда!.. – лунало з різних кутів поля.

На імпровізованих трибунах флегматично сиділо з десяток глядачів. Моя поява внесла в їх ряди помітне пожвавлення, вони потроху почали залишати свої місця і, в недовгому часі, навколо мене утворився щільний гурт з моїх майбутніх колег та їх дружин. Побачивши дивну поведінку вболівальників, команди заграли ще більш сумбурно, незабаром гра зім'ялась, а потім, до

великого незадоволення керівника і зовсім припинилася. Гравці приєдналися до мого оточення. Всі навперебій стали представлятися мені, а я їм. Посипалися запитання типу «Ну, як там? Які новини?» Я крутився дзиґою, відповідав, як умів.

Потроху пристрасті вляглися, і я сам зміг задати кілька питань. Виявилося, що медична допомога тут може бути надана фельдшером з радянськогобудбату, дислокованого «там вдалі, зарєкой». Школи тут три, але класи перевантажені, і навчання, за невеликим винятком, проводиться хоч і російською, але монгольськими викладачами. Роботи для дружин немає. Навіть начальство влаштувати своїх ненаглядних не може. Зате риболовля тут фантастична. Неймовірно рибна річкаХарапротікає всього в двох кілометрах від селища, а в оточуючихЗуун-Харускелях, за чутками, ємумійо…

Одним словом, з одержаної мною інформації потроху складалася доволі невесела перспектива ще одного року без сім'ї, та ще й під керівництвом людини, при якому будь-які успіхи можливі не завдяки його керівництву, а тільки всупереч.

Сонечко сіло. Такий довгий день скінчився. З боку далеких гір війнуло крижаним подихом. Давав про себе знати різко континентальний клімат – абсолютно незрозумілий до недавнього часу термін знову перетворювався з сувору реальність;

– Знову шкіра на руках буде нагадувати наждачний папір, знову потріскані та скривавлені губи. Стержнів для кулькових ручок у продажу немає, а привезти з собою запас – безглуздо – поки одним пишеш, паста в інших перетворюється в щось, що нагадуєбитуум…Влітку денна температура звичайно за +30 ˚С, вночі +5 ˚С. Зимові морози за -40 ˚С…

Знову ще рік без сім'ї… І це все повинно компенсуватися щастям кожен день чути:

– «Алло, кінчай! Слухай мене тутскОрпульозно!«…Правда, випрана тілогрійка висихає всього за кілька годин, та й риби тут, кажуть, більше ніж води… Ну, що ж, цим, мабуть, і доведеться втішатися.

За кілька днів в Київ полетіла телеграма:

Отже, сонечко сіло і мої колеги в майках і футболках, щулячись від крижаного вітру, стали розходитися. Пішли додому і ми.

Наш готель, як і завод, як і все містечко, було, у свій час, збудовано китайськими будівниками. У всьому, (в плануванні всього містечка, будівель і приміщень, в особливостях сан і електротехнічного обладнання) відчувався чужий уклад життя, чужі традиції. Я так до кінця відрядження і не зміг звикнути до того, що за китайськими правилами включення напруги

здійснюється натисненням вимикача вниз, а вимикання відповідно – вгору. Велику кімнату, площею близько 30м2, при необхідності можна було розділити важкою портьєрою на дві. На кухні мийка була виконана у вигляді бетонного куба, і вміщувала близько 200 літрів води, в якій можна було не тільки мити всякі фрукти – овочі, але і самому прийняти ванну.

В туалеті ж, при погляді на конструкцію унітазу, закрадалася крамольна думка про діаметрально протилежну нашій будову тіла китайця, тому що, вже вибачте за пікантні подробиці, глибока частина в унітазі була ззаду, а мілка – спереду…Щоб уникнути відповідно-неминучого фонтану бризок (в техніці це явище називається кумулятивним ефектом), доводилося влаштовуватися в обнімку з бачком, що саме по собі було вкрай незвично, а тому незручно і навіть якось принизливо. Бажаючі увійти у смак нашого життя за кордоном, можуть випробувати на собі це, як одну з «родзинок» нашого життя у себе вдома в туалеті…

Я не буду приводити тут весь перелік, але смію запевнити, що ми були оточені сотнями звичних речей, зроблених, або встановлених трохи не так, що часто ставило нас в глухий кут, при спробі використовувати цю річ за призначенням.

В готелі мене вже чекали два інженера – проектанта, відряджені на кілька тижнів з Москви в Зуун-Хару, для здійснення авторського нагляду за веденням монтажних робіт з реконструкції заводу. Усією своєю поведінкою і зовнішністю вони демонстрували справедливість закону про «єдність і боротьбу протилежностей.»

Володя, – поважних літ, був сивий, дебелий трохи вайлуватий і справляв би враження літньої людини, обтяженої букетом вікових болячок, якби не несподівано блакитні очі з пустотливими іскорками, що проблискували з-під сивих кудлатих брів.

Другий – худорлявий, чорнявий, цигансько-грузинської зовнішності, рухливий, як ртуть, фігурою нагадував Валерія Леонтьєва, а зачіскою —Анжеллу -Девіс. Носив він дещо рідкісне для циган та грузинім'я-побатькові, а особливо прізвище – Борис ДавидовичБроиловський…– був повною протилежністю Володимира. Попри ці відмінності, а може, саме завдяки їм, Володимир і Борис являли собою дружний і неймовірно веселий колектив. Вони постійно жартували одне над одним, плели розвеселі інтриги та розіграші, та це був не показний фонтан дотепності, а звичайний стиль спілкування.

Кудін, обдарований неабиякими кулінарними здібностями, вигнав нас з кухні «щоб під ногами не крутились» і взявся

готувати черговий шедевр. А я, користуючись одноденним правом гостя, байдикував, поринувши у дружню бесіду з другим Юрою, Володею і Борисом.

– Як там буде далі – подивимося, але з колегами явно пощастило, – вирішив я.

– Прошу до столу,вскипіло! – Запросив, з'явившись на порозі кімнати. Кудін.

Вечеря пройшла в тій же атмосфері доброзичливих жартувань, що перериваються ностальгічними зітханнями при дегустації молдавського вина, яке я виставив на стіл «для знайомства». Автобіографічна тема, вичерпавши себе, поступилася місцем виробничій і Борис несподівано запропонував мені ознайомитися з документацією по реконструкції заводу, порекомендувавши себе в якості лоцмана. Я, природно, з вдячністю погодився. Ми швидко прибрали зі столу, Кудін заходився мити посуд.Барсов, раптом згадавши, що йому абсолютно необхідно терміново перевірити роботу якогось регулятора в цеху, попрямував до дверей і, пом'явшись біля неї, сказав Кудіну: – Ти, той, ну… зачини двері на ключ, там роботи багато, може я там і на ніч залишуся…

– Бережи себе, Юрчику, – по-батьківськи напучував його Кудін, – не перероблюй, ти ще багатьом «регуляторам» можеш стати в нагоді.

– Робота у нас така, обов'язок виконувати інтернаціональний, та ще й за «того хлопця» требанорму-другувідробити…. – Пам'ятаєш, як нам в Консульстві пояснювали…

– Ой, дивись, дізнається «той хлопець», обірве тобі ці, як їх… вуха…

– Не обірве, йому за п'янкою ніколи, а як і обірве, в слаломі призи братиму, бо заносити на поворотах не буде, – сказавБарсов, зачиняючи за собою двері. Кудін, ще трохипогримівпосудом, і став влаштовуватися на нічліг. Ліг у своє, майже дитяче для його габаритів ліжечко і Володя.

Ми з Борею витягли стіл на центр кімнати під лампочку, розклали на ньому документацію і Боря став розповідати мені про особливості технології та застосованих засобів автоматизації. Наше неголосне бормотіння приспало Володю і він вже почав був злегка похропувати, як нам зустрілося проектне рішення, з яким я, якналагоджувальник, був категорично не згоден. Боря, як батько цього рішення, природно, грудьми став на захист свого дитяти. Розгорілася суперечка, в запалі якої темпераментний Боря голосно ляснувши долонею по столу, закричав:

– А я впевнений, що…

Володя завозився на своїй дитячому ліжечку і голосом

Левітана заявив:

– Боря, ти мене будиш! Ні секунди не роздумуючи і не міняючи тон, а лише напівобернувшись в бік Володі, Боря виголосив роздратовано і впевнено.

– Ні, не буду! Ти старий і товстий! І взагалі, я тебе вже не люблю!..

Сміх захльостував мене хвиля за хвилею… Більше розбирати документацію серйозно я не зміг. Ми зіграли відбій, і я так і заснув з усмішкою на устах, як вдень з дулею на грудях..

… Добре те, що добре закінчується. Поки що все не так вже погано, а що буде завтра?

* * *

А назавтра була неділя. Я зібрався йти на завод, знайомитись зі своїм господарством, але весь наш згуртований колектив дружно відчитав мене за спробупоштрейкбрехерствувати.

– Який завод, коли неділя призначена для відпочинку! Для сопок з грибами, для риболовлі, для горілки, нарешті!

Я вибрав риболовлю, Володя – теж.

Легкий сніданок, короткі збори і ось ми вже занурюємося в прохолодну блакить раннього ранку. Йдемо по звичайній курній вулиці звичайного російського села. Обабіч дороги звичайні зруби хат з дерев'яною різьбою. Ніякої екзотики, але моє око прискіпливо шукає відмінностіі, звичайно ж, знаходить їх: На більшості воріт планками набита монгольська символіка, що зображає переплетені ромби, кільця або особливу фігуру, яка складається з взаємно пересічних прямих, що означає щастя, успіх, нескінченність. У дворах багатьох будинків стоїть юрта, і тоді земля у таких дворах геть позбавлена будь-якої рослинності,і витоптана до стану асфальту. Тут не потрібна особлива допитливість, – побіжного погляду достатньо для того, що б визначити, що тут мешкає монгольська сім'я. Якщо ж, у дворі грядки та квітники, а ще й берізка або горобина – значить тут проживає особлива спільнота, з дивною назвою – «Мєстнорусскіє»…

Мєстнорусскіє– не національність. Мєстнорусскімможе бути і бурят і калмик і татарин. Головне полягає в тому, що всі ці люди є частково нащадками російських громадян, що у дореволюційний час обслуговували транссибірську магістраль, а частково – нащадками бійців загонів баронаУнгерна і Семенова, витіснених за межі новоствореної РРФСР Спочатку ці загони являли собою кілька укріплених військових таборів, але з плином

часу готовність № 1 змінилася мирним життям. Стали з'являтися змішанімонголо – бурятско – калмыкско-російськіродини, що і призвело в результаті до появи цілих селищ з так званим «мєстнорусскім» населенням. У сім'ях суворо дотримується уклад і дух російської сім'ї, члени якої, незалежно від національності, досконало володіють як російською, так і монгольською мовою. Люди ці мають подвійне громадянство, вони неодмінно беруть участь у виборчих кампаніях, як на території свого аймака, так і в Іркутському виборчому округзі. Юнаки можуть проходити військову службу, як у монгольській, так і в радянській армії, а можуть, користуючись правом вибору, не вибирати нічого… Таких, однак, дуже мало. В основному майже всі ці юні «росіяни», хоча зовні більше схожі на бурятів, мріють про виїзд на свою «історичну батьківщину» і охоче йдуть служити в Радянську Армію в надії осісти в Союзі назавжди. За молодими виїжджають і люди похилого віку, а осиротілі будинки займають монголи. Займати то займають, але в будинках монголи живуть тільки влітку, а взимку і в міжсезонні кочовий уклад життя невблаганно переселяє їх у юрти. Це не просто звичка чи данина традиції, умови життя в юрті набагато простіші та економічніші.

Монгол ніколи не погодиться спалити таку гору дров за зиму, яка потрібна для обігріву будинку. А в юрті не потрібно утеплювати вікна і двері, конопатити щілини між колодами та виконувати масу іншої, абсолютно не потрібної, для утримання юрти, роботи. Що не кажіть, а в умовах степового кочового життя в сезон весняно-осінніх пилових бур, під час лютих зимових холодів, під час літньої спеки це геніальний винахід людини багато тисяч років вірою і правдою служить їй. Що ж таке повинно було трапитися, що могло б змусити монгола відмовитися від юрти, як від пережитку минулого? Тому і стоять юрти у сучасних міських кварталахЕрденета і Улан-Батора,Хутула і Дархана, Зуун—Хари і Баганура.. Тому сиротливо дивляться на вулицю запорошеними очима-вікнами з перекошеними рамами, звилізлимміж голими ребрами-колодами клоччям, покинуті колишніми господарями дерев'яні будинки.

Витоптані квітники, засохли вишні та яблуні. Нікому з нових господарів просто, якось, в голову не прийшло, що за всім цим потрібно доглядати, поливати, розпушувати землю…

Монголи – кочова скотарська нація. Обробіток землі чужий для них. У монголів навіть носки національне взуття – гутулзагорнуті вгору, на зразок кінчиків лиж, для того, щоб зістрибуючи з коня, вершник ненароком не пошкодив рослинний покрив землі, що стало б найтяжчим злочином.

Благополуччя монгольської сім'ї, як і всього народу

безпосередньо залежало і залежить від стану пасовищ. Ґрунт в Монголії убогий, всього 2–3 сантиметри чогось, що віддалено нагадує чорнозем, а глибше – пісок, щебінь, каміння… Достатньо автомобілю один раз проїхати по степовому різнотрав'ю і він залишить за собою багатокілометрову, багато років незаживаючурану.

Для того, щоб залучити монгольських робітників для робіт вБаганурськомувугільному кар'єрі,Ерденетськомумідьмолибденовомуруднику та інших будівництвах, знадобився спеціальний дозвіл верховного Лами Монголії і його запевнення, що порушення покрову землі в даних місцях не є її осквернênням, і не є тяжким смертним гріхом…

Так, дуже важко було переконати корінних жителів піти на грубе порушення закону предків… Мої неодноразові польоти над Монголією зміцнили мене в думці, що монгол настільки органічно пов'язаний з природою, що його існування ні чим і ніяк природі не загрожує. Звичайні для будь-якої країни сліди діяльності людини: – дороги, прямокутники полів та інше в Монголії геть відсутні. Зрідка під крилом літака промайнедва-триґудзики-юртипришиті до безкрайнього зеленувато – бурого клаптя невідомої матерії, побачиш розсипані навколо них пригорщі світлих і темних зерняток – стада та отари. От і всі ознаки, що видають присутність людини.

Вулиця, між тим, вивівши нас за околицю, перетворилася в віяло стежин, що розбігаютьсяувсебічв буйне різнотрав'я. Перед нами лежала широка, рівна, як футбольне поле долина, обрамлена на горизонті далекими сопками. Ліворуч, за околицею селища височіла величезна самотня сопка, чимось нагадуючи велетенських розмірів постамент пам'ятника Богдану Хмельницькому. Над сопкою, в глибокому, синьому, ранковому небі ширяв величезний орел.

Річка Хара з вершини сопки Хирхинциг

Ми йшли стежкою до далекого ланцюжка прибережних зелених кущів, що розсікали рівнину навпіл.

Ніщо не нагадувало 20-го сторіччя. Розбуджуючи уяву, біліли то тут то там надіті на вбиті в землю кілки, кінські черепи. Такий же краєвид відкривався подорожньому і сто і двісті і тисячу років тому…

Я, раптом, гостро відчув себе воїном далекої Київської Русі, що потрапив в полон і був вивезений за тисячі верст від рідної домівки та сім'ї, але, якимось дивом звільнився, і ось тепер насолоджувався своїмпримарно-тендітнимвідчуттям свободи, яку на всьому моєму великотрудному шляху в будь-який момент у мене можуть забрати і вже назавжди…Захотілося ковзнути вужем у це різнотрав'я – аж надто помітний я на цій рівнині…

…Неначе відповідаючи моїм думкам, вдалині почувся потрійний перестук копит коня, що наближався. Погляд, напівсвідомо, сполоханим птахом ковзнув навкруги в пошуках укриття і не знайшовши нічого підходящого, став нишпорити по землі, намагаючись знати те, чим можна було б хоч якось спробувати відстояти свою свободу…

Ми озирнулися. До нас швидко наближався, привітно

помахуючи рукою, вершник.

– А, цеУланху, – пізнав Володя, – що це йому не спиться?– і, піймавши мій запитливий погляд, пояснив:

–Уланху - начальник електроцеху нашого заводу.

Уланхухудорлявий, привітний хлопець, років 25, круто осадив коня і, нагнувшись, привітався за руку з кожним із нас. Його європейська одяг, а особливо велюровий капелюх, який став в Монголії мало не національним чоловічим головним убором, різко контрастував з прикрашеною монгольською символікою збруєю і сформованим у моєму уявленні стереотипом монгольського вершника. Дуже хорошою російською мовою, перепрошуючи,Уланхусказав, що нашдарга(начальник), не знайшовши нас вранці у готелі, послав його знайти «новенького» і привести для бесіди…

Передчуття мене не підвело… Ось вона ефемерність свободи! З якими труднощами вона дістається і як легко втрачається! Ще хвилину тому ти вдихав аромат степу, до болю в очах вдивлявся в ширяючого у височині орла, насолоджувався п'янким запахом вільного степу, а чіпка рука неволі вже стискалася на твоєму горлі…

Першим знайшовся Володя:

–Уланху, а ти міг би нас і не знайти?…

– Да! Да! – Гаряче підтримав я. – Типасматрі,дарагой, – промовив я чомусь з грузинським акцентом, – пасматрі, какойбалшойпростор! Вєдьми жмоглібитьі там, і там, і там, – казав я, тикаючи пальцем в різних напрямках.

Уланху співчутливо посміхнувся.

– Куди б ви не пішли, скрізь ви були б видно однаково добре…

– Як воша на гребінці – уточнив Володя.

– Як, що? – зацікавившсяУланху.

– Та ні, це я так, до слова, ти краще підкажи вихід, – ухилився від відповіді Володя.Уланхутрохи подумав, а потім, зсунувши кінцем арапника капелюх з потилиці на лоб і хитрувато блиснувши очима, сказав:

– Гаразд, скажу, – не знайшов, але ви скажете, що пішли спочатку наХирхинциг, – він вказав арапником на сопку, що височіла вже позаду нас, – а я шукав вас тут і він ткнув арапником в землю.

– Спасибі, – від душі, потис я рукуУланху, щедродарувавшогомені ледь не втрачену свободу.

– Поквитаємось! Весело крикнув він, здиблюючи коня й розвертаючи його у зворотну сторону. Перестук копит зникає вдалині, і знову первозданна тиша огортає нас. Ми довго йдемо

мовчки. Першим порушую тишу я:

– Отже, маємо першу змову проти існуючої влади…

– Та яка там перша, – махає рукою Володя. – Ця людина своєю поведінкою провокує таку поведінку підлеглих. – Нє, ну правда, – він демонстративно клацає по склу свого наручного годинника, – 8 годин ранку, вихідний, а він… – і Володя знову скрушно махає рукою.

– Давай краще ділом займемося. Володя витягнув з кишені порожню сірникову коробку, і ми починаємо ловити коників – улюблену наживку для харіусів.

Ось, нарешті, і мета нашого походу. Граючи білими гребінцями, дзюркочучи прохолодними хвилями, в густому зеленому обрамленні перед нами лежалаХара. Мене вразила незвична прозорість її вод. Якби не жвавість струменів, на глибині до метра можна було б розглянути кожен камінчик, кожну рибку. Вибравши крихітний затон, де вода мчала не так стрімко, ми закинули свої вудлища. А ось і перший харіус. За ним другий, третій… На мій погляд, риболовля більш ніж успішна, але Володя невдоволено хмуриться:

– Щось сьогодні клює погано…

– Як це погано? – дивуюся я, а це що, якщо не кльов?

– Зараз на кожну рибку доводиться до десяти закидів, і витрачається від 5 до 7 хвилин, – наводить статистичні дані Володя, – а зазвичай заброс – рибка. Я недовірливо хмикаю і вивуджую чергового красеня. Однак кльов, і справді, починає помітно погіршуватися. Риба клює все рідше і рідше, а у всій природі наростає якесь тривожне очікування.

Кльов майже припинився, і у мене з'явився час уважніше оглянути цей новий світ, в якому мені судилося провести всі чотири пори року.

Далеко, ледь не на обрії, надзвичайно чітко вимальовувалось наше селище. Воно було, наче розділене на дві частини; старе, що складалось зі сірих дерев'яних приватних будинків з частими зеленимивкраплинамиплодових дерев в «мєстнорусскіх» садибах і біло-жовтий, – заводський, що складався з чотириповерхових будинків, прилягав до корпусів заводу. Здавалося, що білий буксир з височенною трубою тягне за собою по сіро-зеленому морю сіру баржу. За селищем, хизуючись крутими схилами та камінними шапками на вершинах, вставало пасмо сопок. Вони широким зубчастим кільцем оточували всю долину і трохи розступалися лише на сході, поступаючись натискуХари.

– Але що це? Там вдалині, над сопками, у всю ширину видимого горизонту виникла тонка чорна смужка. Слід реактивного літака? Але чому чорний? Що за невідома аномалія

природи? Дивна хмара швидко наближалося, накочуючись на нас уздовжХари, помітно збільшуючись в розмірах. Ми з Володею в усі очі дивилися на це дивовижне явище, не відчуваючи а ні тіні занепокоєння тому, що за смугою, діаметр якої ми визначили як 400–500 метрів, знову просвічувало білясте небо.

Ну, пропливе, Бог знає, як створена хмара над нашими головами, і знову почнеться «справжній» кльов. От тоді й перевірю показання Володі про «справжній» кльов… А кльов, між тим, зовсім припинилося, вітер повністю вщух, замовкли коник і тількиХаравсе намагалася нам щось розповісти, про щось попередити.

Настала мертва тиша, але з боку хмари, що вже значно наблизився до нас, став доноситися глухий безперервний гуркіт, який ми спочатку прийняли за гул невидимого літака. Але літака не було, а гул дужчав і наростав. Дихнув в обличчя вологий вітерець і, раптом, ми, одночасно, з жахом побачили, що «білясте небо», що залишалося позаду хмари не що інше, як суцільна стіна води…

Страшна пекельна імла, пронизана сотнями блискавок, вже починала обвальновалитися на наші голови. Свіжо і різко запахло озоном. За зловісно потемнілоюХароюпростягалася така ж широка рівнина без найменшого натяку на укриття, як і та, що лежала за нашими спинами. Лише дуже далеко, мало не на самому горизонті темніли будовигосхоза. ФорсуватиХарувбрід, щоб бігти догосхозу, було безглуздо, тому ми, не розбираючи складних вудок, а лише обернувши кілька разів волосінь навколо вудилищ, вискочили на невисокий бережок і побігли крізь рідкий прибережний чагарник в напрямку до нашого селища.

Посеред квітучої рівнини, по якій ми зовсім недавно йшли, насолоджуючись теплом і незвичайно сильним запахом квітів, на крихітному, не більше півметра, заввишки горбочку, стояв невідомо ким, невідомо для чого побудований сарайчик розміром 2 Х 4 метри. Стіни його були складені з горизонтально вкладених жердин завтовшки з руку, з щілинами між ними в 1 – 2пальці.

Будова ця була зорієнтована своєї поздовжньою віссю по ходу кошмару, що невблаганно насувався Цей сарайчик був для нас, як уламок щогли в бурхливому океані і ми, не змовляючись, побігли до нього. Ледве ми встигли забігти за дальній торець сарайчика, як стихія всією своєю неприборканою силою обрушилася на нас.

Струмені води не падали згори, вони мчали паралельно землі. Вони влітали в щілини між жердинами, пронизували весь сарайчик наскрізь і били з щілин, як з брандспойта, нам у спини. Здавалося, ми стоїмо біля дірявим греблі. Глянувши вгору, я побачив суцільний потік води, що зривався з даху. Було відчуття,

що, звісившись з корми швидкісного катера, дивишся вниз… Видимість впала до півтораметра. Не знаю, навіть, як правильніше сказати – стемніло, або стало світло, як вдень… Ці обидва взаємовиключних стану були присутні одночасно… Буревій приніс серед білого дня повну ніч, в ніч, пронизану безперервними розрядами сотень сліпучих блискавок. Гуркіт сотень громів злилися в один страхітливої сили гуркіт, в якому вже не розрізнялися окремі удари.

Мені пригадався випадок, коли суха гроза застала мене і двох моїх друзів в Криму, на вершині Карагача. Тоді було всього кілька ударів блискавки, але дивно було бачити, як встало дибки, опушене тонким блакитним ореолом, волосся на головах моїх друзів. Це нас, спочатку, потішило, але потім, зрозумівши, що ми являємо собою ні що інше, як один з полюсів «небесної електричної машини», подібні тій, яку нам колись демонстрували на шкільних уроках фізики, і що ось-ось між нами та небесами може проскочити «іскорка»… Ми мало не по-пластунськи сповзли з вершини і заспокоїлися лише тоді, коли зникло сяйво і наші «їжачки» перетворилися в звичайні зачіски.

Тепер наше становище було чимось подібне, але зовсім безвихідне, тому, що навіть «сповзти» нам було нікуди. Сарайчик наш являв собою єдину у своєму роді мішень для небесної стихії, а вийти з-за нашого укриття в суцільний потік води, що мчав зі швидкістю кур'єрського експреса – не найкращий варіант порятунку… Залишалося тільки чекати, молитися і вірити в диво.

Ми стояли, притулившись спинами до стіни сарайчика, знаходячись наче у водяному мішку. Водяні струмені, обтікаючи нас ліворуч, праворуч і зверху змикалися в трьох – чотирьох метрах перед нами. Шалені потоки води оточували нас з трьох сторін.

В такому стані ми простояли більше півгодини і вже почали, було звикати до свого становища, як раптом Володя штовхнув мене ліктем і прокричав щось, вказуючи в сяючий морок. Нічого не розчувши, я поглянув в тому напрямі і з жахом побачив, як, перевертаючиполеглувід урагану траву в протилежну сторону, на нас широким фронтом, повільно, але впевнено линув білопінний потік води.

Кільце зімкнулось. Тепер вода була з чотирьох сторін…

Як я вже казав, сарайчик наш стояв на крихітному горбочку, і потік, а це булаХара, що миттєво вийшла з берегів, та зараз обтікала наш острівець, борючись із зустрічним ураганним вітром і зливою, з кожною хвилиною все ближче і ближче підступаючи до наших ніг.

Вода, на диво, була тепла. Коли вона сховала наш острівець і

дійшла до щиколоток, я подумав, що, якщо все ж нам доведеться плисти, то загибель від переохолодження нам не загрожує… Як не дивно, ця думка мене не те, щоб заспокоїла, але посилила надію на благополучний результат.

А, між тим, безперервне мерехтливе магнієве світло розрядів стало потроху розпадатися на хоч і дуже часті, але все ж окремі спалахи. Безперервний рев урагану теж почав дробитися на окремі удари. Горизонтальні струмені води стали помітно змінювати кут падіння, і вода перестала шмагати в наші спини з щілин між жердинами. Весь цей кошмар, переступивши через нас, став явно віддалятися у бік верхів'ївХари. Ось вже вітер стих настільки, що струмені зливи стали падати під кутом в 45*. Така злива на Україні вважався б лихом, але все пізнається в порівнянні…

– Все, дощ скінчився, сказав я Володі й вийшов з-за нашого укриття. Видимість з півтора метра збільшилася до 100–150, але рівень води продовжував неухильно підніматися.

– Пішли, а краще побігли, а то, боюся, доведеться плисти – підтримав Володя, і високо піднявши руки з вудками та уловом, першим увійшов у каламутний, киплячий бульками під ударами дощових струменів, потік.

Водою було залито весь видимий простір, але вода не мчала, як на гірських річках, а широко і привільно розлившись по рівнині, несла кущі та цілі дерева, вирвані з корінням. Ми йшли то по коліно, то,судомнозмахуючи руками з вудками та здобиччю, занурювалися по пояс.

Ми йшли, ухиляючись від незліченних «плавзасобів», з тривогою вдивляючись у бік урагану, що віддалявся, але звідки ось-ось міг прийти, до пори стримуваний ураганним вітром, вал води, не гірше, ніж на картині Айвазовського.

Бігти ми, природно, не могли, але щосили намагалися йти як можна швидше. Ми здавалися самі собі двома торпедними катерами, що повертаються з завдання, по щасливій випадковості, живими та неушкодженими.

Це нам так здавалося, але якщо б ми потрапили на очі сторонньому спостерігачеві, – змучені, мокрі, брудні, що прямували навмання в сторону можливого житла, навряд чи у нього виникли подібні думки…

За суцільною пеленою дощу нічого не було видно. Єдиним орієнтиром для нас був вітер, але впевненості в тому, що він не змінює свого напрямку, у нас не було, тому ми невимовно зраділи, коли під ногамизачавкалагрязюка і, майже відразу ж, позначилися туманні контури селища.

До нашого великого здивування, ми входили в ту ж вуличку,

з якої, всього чотири години тому, вийшли в залиту сонцем рівнину, що лежала в ранковій дрімоті.

А зараз брудні, рвані хмари неслися незліченним обозом, слідом за передовими частинами небесної армії. Злива, на яку ми давно вже перестали зважати, не припинялася. Ми йшли з жадібною цікавістю відзначаючи сліди недавнього урагану.

Постраждали тільки будинки – зірвані дахи, бите скло, але жодної перевернутої, або хоча б пошкодженої юрти… Досвід степового кочового життя сотень поколінь відшліфував це винахід до абсолюту. На вулицях і дворах було безлюдно. На гілках вцілілих дерев біліла розвішана, унесена казна-звідки білизна. Навколо, як і раніше, шипіла падаюча вода, але важкий гуркіт урагану доносився вже здалеку.

Ми, дивом вирвалися з непроглядного пекла, а тепер гордо крокували безлюдним селищем, відчуваючи себе переможцями. Так з вудками та пластиковими пакетами зі здобиччю в скоцюрблених пальцях, брудні, промоклі, замерзлі, але просто переповнені якоюсь веселою, енергією, що била через край, залишаючи за собою цілі озера води, увійшли ми в наш готель, шокуючи своїм виглядом всерйоз стурбованих колег.

Наша розповідь була переповнена якимись надмір бравурними веселощами. Нам вже просто не вірилося, що всього за годину-півторатому наш попіл міг почати стрімкий біг до Селенги, а потім в ній, без пред'явлення віз і паспортів, через прикордонні застави – додому, – в Байкал…

Але ми живі! Ми просякнуті запахом дощу і грози, запахом мокрих трав дикого степу і свідомість володіння безцінним даром життя, тільки що мало не віднятого, п'янить нас.

За вікном, як і раніше, все ллє і ллє дощ. З ванни доноситьсявесела крапельз розвішеного на мотузках одягу, а ми, переодягнені в сухе, сидимо біля вікна, п'ємо гарячий чай, дбайливо приготованийКудіным, дивимося на нескінченний дощ і мовчимо…

Мені пригадується квітневий буран, який наздогнав нас по дорозі зЕрденетав Улан-Батор і я намагаюся, порівнюючи, визначити, коли ситуація була страшніша.

– Про що задумався? – повертає мене в дійсність Володя. – Адже все скінчилося благополучно…

– Тому й задумався, що, слава Богу, ще не все закінчилося, – відповідаю я. Володя дивиться на мене довгим розуміючим поглядом, зітхає і каже.

– Так, поки ще не все, ще покрутимося…

А я думаю, що, власне, все наше життя складається з випадкових його продовжень. Які тільки випробування не

обрушуються на цю тоненьку ниточку, яка утримує нас білому світі і зветься життям…

Зовсім нещодавно випробування жорстоким сніжним бураном, сьогодні – хрещення вогнем і водою… Згідно приказці – залишаються ще мідні труби…

Але мені не хочеться філософствувати. Чай допитий. Дощ і не думає вщухати. Світло нашого вікна вихоплює довгі блискучі, вже вертикальні, струмені, що виникають з темряви неба і зникають в мороці землі. Ще не дуже пізно, але ми розм'якли в теплі і підняті по тривозі захисні сили організму починають загальну демобілізацію. Навалюється втома.

– А що, якщо зіграти відбій? – Висловлює загальну думку Володя.

– Одноголосно! Підводжу риску я, і ми, побажавши одне одному на добраніч, розходимося по своїх кімнатах.

Дощ дрімотно барабанить у вікна, я думаю, що ще приємніше було б слухати нічний дощ, коли він барабанить по даху намету за умови, звичайно, що лежиш у сухому спальному мішку… і вже, поринаючи в сон, раптом згадую про нашого спасителя – сарайчика, як про живе створення. Він для нас зробив все, що зміг, а ми кинули його в найкритичніший, для нього момент, навіть не подякувавши запорятунок…

І з цим дивним почуттям невиконаного обов'язку засинаю.

Дороги
Ерденет, Зуун-Хараа, Улан-Батор

Спогади 1984–1985 рр.

Дороги, дороги. скільки тисяч кілометрів намотано вас на колеса моєї долі. Скільки ще залишилося? Ось і зараз потяг Ерденет – Улан-Батор мчить мене з такого нещодавно рідного Ерденета «додому» у Дзун-Хару. Повертаюсь з відрядження, яке, сам собі і створив. Треба було підібрати і замовити необхідні прилади та інші комплектуючі для пуску компресорної станції, а також домовитися з керівництвом ГОКа (гірничо – збагачувального комбінату) про прийом і розміщення для відпочинку нашої екскурсійної групи, гідом, якої я міг і хотів би бути сам, оскільки в моїй новій групі всі новачки і ніхто краще мене Ерденет знати не міг Ерденет мій, Ерденет… усе має свій початок і свій кінець. Закінчується і мій контракт. Отже вони в Ерденет, на екскурсію, а я в Київ, – додому.

Їздив я для того, щоб попрощатися з тобою, мій Ерденет. Ніколи більше я тебе не побачу і ні гостем, ні гідом по твоїх вулицях та сопках більше ніколи не пройдусь, але до кінця життя моє серце буде радісно здригатися при звуках твого імені. Багато всякого пов'язано з тобою, мій Ерденет, але погане, або зникає з

пам'яті, або якось непомітно переходить у розряд комічного несуттєвого, оскільки було переборено. А хороше, котрого було теж достатньо багато, врізується в пам'ять назавжди, як головне з усього, що було.

Цього разу Ерденет постав перед нами в курному мареві полудня. Справедливо Ерденет назвали монгольською Швейцарією – відразу за перевалом нас зустріли альпійські квіти в зеленій траві. До того, вся дорога, а ми виїхали з Дзун-Хари о четвертій годині ранку, проходила по бурому від торішньої трави ландшафту.

Цього разу не було у мене сліз розчулення. У очі лізли смітники та інші сліди життєдіяльності нахабного і неохайного «царя природи». Коли жив у всьому цьому, якось не відчував його, як рибка не відчуває, що вода мокра… Тепер же розлука з тим місцем, де було важко, але де вистояв, переборов, зробила в пам'яті очищення від усього наносного, синтезувала ідеалізований стереотип, що ось тепер не співпав із реальністю. Сумно усвідомлювати, що людина до усього звикає, втрачає чистоту, свіжість перших почуттів що їй властиво за суєтою буднів забувати про зорі, про блакитне небо, про квіти… Боляче, прикро, і кращі ліки від цього – дорога.

Як заздрили ерденетські, як нині заздрять дзун-харинські колеги моїй здатності так часто міняти координати, проте заздрість заздрістю але дуже небагато з них змогли б після двох-трьох таких поїздок знову проситися в дорогу. Я можу. І можу тільки тому, що незважаючи на усі труднощі і навіть чималий ризик, мені це дуже подобається. Коли бракує новизни відчуттів, життя для мене стає безглуздим. Я з жахом дивлюся на тих, хто волею долі був закинутий за тисячі кілометрів від рідної домівки і за рік вивчив лише дорогу від дому до місця роботи, та від дому до магазину і пошти. А були у нас і такі, що навіть на річку Хару, що протікала в трьох кілометрах від нашого селища за весь час так і не зібралися:

– «А чого я там не бачив?»… Хочеться запитати, – а що ти, власне, бачив? Такі люди і в житті дуже нецікаві та й забралися вони в таку далечінь, тому тільки, що просто хотіли заробити. Вони завжди бурчать, усім заздрять, і є варіантом равлика, закинутого за тисячі кілометрів від рідного болота. Равлик і на реактивному лайнері залишиться равликом…

Своє завдання я виконав успішніше, ніж сам очікував. Дуже допомогли монгольські колеги, які пам'ятали мене доброю пам'яттю. Допоміг в організації екскурсії навіть анекдот придуманий мною і ненавмисно пущений «в люди».

Я писав про свої враження рідним і друзям на 26 адрес, а

знаючи, що друзі будуть перечитувати мої листи один одному, намагався якось різноманітити їх, щоб не було, наче, під копірку. Втім, надовго мене не вистачило і я вдався до хитрощів:

– «Ти хочеш знати, яка вона Монголія? – Уяви собі Карпатські гори густо заселені вірменами – це й буде Монголія»…

Справді, серед радянських спеціалістів вірменином був, якщо не кожен третій, то четвертий – точно! У розмові із заступником директора ГОКа я торкнувся теми «вірменського засилля», а він розповів мені мій анекдот, а я йому признався в авторстві. Крім того, заступник директора виявився моїм «земляком» – з Жданова, де я в 1973 році налагоджував автоматику місцевого пивзаводу і питання про екскурсію і розташування групи було вирішене одним розчерком пера в одну хвилину…

За вікном пропливає Монголія, така і одноманітна і різноманітна одночасно. Сильний боковий вітер створює з підвітряного боку потягу розрідження і перед моїм вікном нуртує справжня заметіль з вирваної торішньої трави. Трава тут, відмираючи, перестає триматися за ґрунт, і вітер зриває її, як вона росла, – кущиками. Часом трави так багато що за трав'яною заметіллю абсолютно зникає пейзаж. За вікном суцільний жовто-бура круговерть. Іноді промайнуть, підносячись вгору, навіть великі кущі, вирвані з корінням.

Вітер надсадно виє, намагаючись перекинути несподівану перешкоду, але хоч це йому і не під силу, часом здається, що потяг йде тільки по одній рейці… Зараз за вікном суцільна стіна, що клубочиться бурою ведмежою тушою. Не видно навіть придорожніх телеграфних стовпів. Але ось потяг змінив напрям і тепер йде з попутним вітром, можна хоч вітрило ставити. Заметіль негайно припинилась. Відкрився Орхон. Свинцева поверхня його піниться білими гребінцями. Незабаром йому набридло бігти наввипередки з потягом, і він стрімко пірнув під залізничне полотно. Вода дуже каламутна після весняного паводку і сезону пилових бур. Пилові бурі не лише в повітрі але і у воді. Птахи не можуть подолати швидкість вітру і, напружено тріпочучи крилами, висять над прибережними деревами.

Береги Орхона – лісисті сопки з мальовничими скельними виходами, повільно спливають за небокрай… Їдемо по злегка згорбленій рівнині, вкритій бурою торішньою травою. Місцями пропливають ясно-зелені плями молодої трави – це ті місця де восени або ранньою весною хазяйнувало полум'я пожежі.

Тільки що проїхали горілу ділянку біля самої колії. Горіла земля ледве чорніє крізь яскраву зелень молодої трави, а все згарище схоже на клумбу посеред жовто-бурого безладдя. Білі, блакитні, жовті квіти, як символ перемоги життя над тліном…

Зовсім як у Грибоєдова:

– «пожар способствовал ей много к украшенью»… Чому нам з шкільних років приводили цей вислів, щоб підкреслити тупість і обмеженість Скалозуба? Адже там, де вогняна біда не торкнулася природи, там сонне запустіння. Віджиле не дає жити молодому… У чому тут мудрість природи? Невже варварська жорстокість знищення необхідна для якнайшвидшого приходу «квітучого майбутнього» яке, втім, чекає та ж доля?…

Між тим вітер вщух, а хмари набубнявілись дощем, і ось ринула злива, може вперше за цю весну. Високлий степ миттєво вбирає вологу і за годину після дощу вже ніщо не нагадуватиме про зливу.

Пам'ятаю, в Ерденеті нас спочатку вражало те що, регулярно, за дуже рідкісним винятком, о п'ятій годин ранку неначе відкривався небесний кран – на землю в повному безвітрі прямовисно падали тонни води. Вулиці міста перетворювалися на білопінні потоки, і було абсолютно ясно, що на роботу ми добратися не зможемо. У шість годин ранку кран несподівано перекривався і в сім, коли ми виходили з будинку в сухий, вже спекотливий ранок, в траві щосили тріщали коники і пилюка носилася в повітрі… (Тут я просто зобов'язаний зробити невеличкий відступ: —

Коли ці рядки читав мій старовинний друг, біолог за покликанням, великий знавець природи, на обличчі його з'явилася поблажливо-іронічна посмішка:

– Коники, кажеш? А тобі відомо, що тріщать, не коники, як ти висловлюєшся, а кобилки? Я уявив собі монгольських кобилок у польоті і тут вже настала моя черга іронічно посміхатися: – Якби монгольські кобили, не дай Бог, ще і літали б… Дуже сумнівно, що ці рядки були б мною написані).

Тріпочучи червоно-жовтими крилами коники високо підстрибували і тут же переходили в горизонтальний політ, а оскільки вага їх сягала 2 грамів, а змінювати напрям польоту вони не могли, попадання їх у відкриті частини тіла були дуже відчутні, навіть синці з'являлися. Отже добре що це були все ж коники, а не монгольські кобили…

Потяг робить часті і тривалі зупинки. Кожного разу пильно вдивляюсь крізь пелену дощу, намагаючись з'ясувати причину зупинки, і ніяк не можу розібратися. Треноване око мого супутника – головного механіка спиртокрахмалопаточного комбінату – Дани безпомилково розрізняє десь між сопками сірі ґудзики юрт, а два стовпи з натягнутим на висоті двох метри мотузком між ними означають «стоянку таксі» – конов'язь. Туди приїжджають монголи із запасними кіньми для пасажирів потягу,

що виходять на цій «станції». Все дуже просто.

Я тепер часто їжджу у відрядження. Їжджу, майже як барон Мюнхаузен на гарматному ядрі, – на моторизованій бочці зі спиртом на якій хитрющі монголи пишуть «УС»– тобто… вода. Цю хитрість знають навіть діти, але усі роблять вигляд, що думають, що це і дійсно «УС».

Того разу ми виїхали з Дзун – Хари в Ерденет на двох бочках. У нашій машині нас було троє – шофер, головний механік комбінату і я, а в другій сім або вісім пасажирів, словом – не перелічити. Не кабіна, а консервна банка, де замість бичків в томатному соусі монголи у власному соку…

До речі, здатність безмежно набиватися в обмежений об'єм у монголів просто феноменальна. У звичайний «газик» де, за нашими мірками, може бути тільки один пасажир, окрім шофера розміщується ще 5–6 чоловік… Четверо, або й п'ятеро на мотоциклі «Ява» без коляски – теж цілком нормально…

Мені якось вдалося добути «бичиг» – (дозвіл) на зимову риболовлю і довелося їхати в такій «консервній банці». Я і ще один з наших, будівельник з Дархана, мали о 3 годині ночі чекати машину в центрі містечка, біля магазину. Шофер переконливо просив не спізнюватися, оскільки дорога далека, а чим раніше приїдемо, тим багатше буде улов… Чи треба говорити, що машина прийшла за нами тільки о шостій ранку…

Цікаво інше: в кабіні двомісного «газону» з будкою, вже сиділо окрім шофера ще троє пасажирів. Дверцята відкрилися, і монголи привітно замахали руками, запрошуючи нас приєднатися до них… Оскільки це, навіть теоретично, неможливо було собі уявити, ми гранично ввічливо і доброзичливо відмовилися і, пославшись на те, що ми тепло вдягнені і на свіжому повітрі нам буде краще, полізли в кузов.

Рушили. На ранково-сірому екрані, утвореному між тентом і заднім бортом, застрибали, змішуючись із зірками, вогні Дзун-Хари. Монгольська зимова ніч – це мінімум -35*С, а вдень, якщо – 20*С, – то це тепло. Ми провели в такій «теплині» весь день, а коли прийшов час повертатися, монголи намірилися було знову зайняти колишні місця. Тут я вже обурився: – поїздка все ж була організована для нас двох, а не для родичів і друзів шофера, і везли нас все ж на риболовлю, а не щоб провітрити в кузові. Та до того ж і поїздка виявилася невдалою – привезли нас на «слойонку» – це коли між водою і поверхнею, окрім основного метрового льоду ще три, чотири шари по чотири-п'ять сантиметрів з водою між ними. Такий «наполеон» пробити плішнею неможливо. Лід стає як гума, вода ллється під валянки, а їх промочити – втратити ноги…

Зазвичай риболовля завжди була успішною

Так що, ви знову в теплі, а нам знову в кузов?!!! Не вийде, а ну вилазь! Монголи так швидко і покірно підкорились, що ми навіть здивувались, але причина такої дивної покірності стала зрозумілою за декілька секунд після того, як ми вдвох, відносно комфортно розмістилися на одному сидінні. Через нас переліз один монгол і всівся верхи на важіль коробки швидкостей, надійно заблокувавши його переміщення, другий всівся мені на коліна, третій – на коліна будівельника… Все це вони виконали швидко, зосереджено і так професійно, що ми прийшли до тями, коли машина вже рушила. Так, це правда, що монголи мілкуваті за статурою, та і вагою до шістдесяти, але спробуйте потримати такий вантаж на власних колінах на протязі 5–6 годин в машині, що мчить по монгольському бездоріжжю…

На сидінні біля шофера нас сиділо троє і на колінах у нас ще двоє. Тому, який сидів між мною і шофером, як я вже казав, важіль коробки швидкостей знаходився якраз між ніг… Цікаво було спостерігати за виразом його очей у момент перемикання швидкостей…

Про монгольські дороги я вже писав, але описати все, що я бачив, неможливо. Дороги, як річки, річки, як дороги. Доріг, в нашому розумінні, крім кількох, вщент розбитих бетонок, практично не існувало. Якби вода дніпровських заток могла зберігати на своїй поверхні сліди моторних човнів на протязі, скажімо, місяця, – вийшло б щось аналогічне карті доріг в монгольському степу.

Монгольські водії – то, взагалі, окрема тема. Розкажу про невеличку, але знакову подію:

– Під час однієї з поїздок до Улан-Батора щось трапилось з двигуном нашої машини. Водій зупинив машину, відкрив капот, щось там посмикав, та й мовчки пішов дорогою кудись назад… Я розгублено дивився йому вслід, не знаючи що робити, бо не раз чув від друзів, що в разі поломки водії здатні кинути машину і йти пішки до найближчого селища. Мій водій поволі віддалявся неспішним кроком, інколи нахиляючись, ніби щось шукаючи. Ось він щось підняв, уважно роздивився і, так же повільно, (а куди поспішати?) – рушив до машини. Обличчя світилося вдоволеною посмішкою. В руці, переможно піднятій вгору він тримав іржаву гайку М8… Поки водій, голими руками, припасовував знайдену запчастину на місце загубленої, я пішов по дорозі, щоб трохи розім'яти ноги. Не ступивши і десяти кроків, я побачив на дорозі гайковий ключ 12х14, підняв його і відніс водієві. Водій подякував, надійно затягнув знайдену гайку, а потім відніс ключ на узбіччя, і поклав його на камінь, щоб той, кому він буде потрібен, довго не шукав…

Скільки їжджу не втомлююся дивуватися здатності монгольських водіїв орієнтуватися в цьому павутині доріг у будь-який час доби. Через кожні 200–400 метрів дорога віялом розходиться в різні боки, але шоферів ніколи не обтяжують тяжкі роздуми наших билинних витязів… може тому і не обтяжують, що камені на роздоріжжях геть усі без написів… Хоча ні, не всі, але про це пізніше.

Як тільки в межах погляду з'являється юрта, і за єдиної умови, що там вже не стоїть раніше прибула машина, водії неодмінно, у будь-який час доби, під'їжджають і зупиняються коло неї. Шофер і його пасажири йдуть в юрту, де їх незмінно приймають, як довго очікуваних родичів. У відповідь на наше «Сайн байцгана уу?» – здравствуйте! Звучить не звичне – «Сайн, сайн байцгана уу?», а «Тавтай морилно уу!» – якщо дослівно: – нехай буде благословенний, той, що приїхав на коні!

Найбільш почесним гостям пропонуються низенькі табурети інші розсаджуються на підлозі, підвернувши під себе одну ногу, як при стрільбі з коліна, або склавши обоє по-турецьки. Починається неспішна бесіда між гостями і хазяями – чоловіками. Жінки тим часом, привітно посміхаючись мовчки розносять піали з чаєм і подають їх з легким поклоном, підтримуючи кистю лівої руки лікоть правої. Чим багатіша юрта, тим жирніше має бути чай. Зелений плитковий чай заварюється в піввідерних заварниках особливої форми, які, будучи сімейною реліквією, передаються з покоління в покоління і являють собою предмет особливої гордості сім'ї. Потім в чай додають молоко, солять і заправляють баранячим жиром. Мені, як європейцеві, враховуючи наші збочені звички, неодмінно пропонують ще й цукор або цукерки. Я завжди відмовляюся від солодощів, викликаючи своєю відмовою здивування і, навіть, повагу хазяїв, стаючи в якійсь мірі більше «своїм», ніж раніше. Іноді за ритуальним чаюванням йде серйозніше пригощання: – це варені баранячі ребра, або бози. Бози – трохи нагадують наші вареники на пару але абсолютно від них відрізняються як смаковими якостями, так і особливостями приготування.

Ритуал чаювання нікому порушувати не дано. Якщо поспішаєш – проїжджай собі, але вже, коли завернув на вогник, усім своїм видом показуй, що немає у тебе більш важливої справи, ніж відвідування цієї сім'ї. Попивши чай, обговоривши поточні новини, гості дякують хазяям і йдуть. Вже вмістившись на сидінні, не квапся заводити мотор. Поділися з проводжаючими своїми міркуваннями з приводу стану пасовищ, та з приводу інших життєвих проблем. Особливим шиком вважається, вже завівши двигун, заглушити його і ще поговорити про погоду або

ще про щось дуже важливе. Тільки після цього гості, з напуттям:

– Сайн яваараай! – Щасливої дороги! можуть їхати далі.

Юрта кругла і, здавалося б, немає великої різниці, куди пройти, де сісти, але там є і чоловіча половина і жіноча і місце для більш поважного гостя і для того, кого в цій родині більше бачити не бажають… Якщо гостя занесе на жіночу половину, або, якщо він влаштується на місце хазяїна, то до нього звернуться здивовані погляди присутніх: – що він хоче цим сказати??? Доводиться в усі очі дивитися на хазяїна, і неухильно виконувати усі його вказівки, щоб не допустити помилки.

Зі мною завжди фотоапарат, але монголи насторожено дивляться на зачохлений апарат. Я спочатку, на знак вдячності пропонував сфотографуватися на пам'ять і дивувався дружній і переляканій відмові, тим більш незрозумілій для мене, що на вулиці від охочих сфотографуватися – відбою немає. Потім мені пояснили, що окрім ніяковості є важливіша причина: – наявність в юрті предметів, що передаються з покоління в покоління з кожним витком нарощуючи свою магічну силу, які можуть відразу усе втратити під поглядом іновірця, а тим більше його фотоапарата… У ламаїстський храм вхід вільний усім бажаючим, там бог сильний, йому не можна зашкодити а сімейне божество вразливе і, виплекане багатьма поколіннями, миттєво в'яне під нескромним поглядом чужого.

Попри те що за межами міст, доріг, як таких, немає, в степах Монголії даішники все ж водяться. Під час цієї нашої поїздки стався анекдотичний випадок: – наш водій на під'їзді до якогось крихітного юрточного селища, скерував нашу машину повз камінь, розміром з три собачі будки, не по праву, а по ліву його сторону. Ледве ми наблизилися до каменя настільки, що в нашому намірі не залишалось жодних сумнівів, як із-за каменю, як бісик з табакерки, вискочив монгол і відчайдушно замахав руками, вимагаючи, щоб ми зупинилися. Тільки-но водій загальмував, монгол тут же, круто повернувшись, помчав, плутаючись в довгих полах свого дела, до каменя і, за секунду, повагом вийшов звідти вже з міліцейською фуражкою на голові, зупинився, сповнений власною гідністю, і пальчиком поманив до себе нашого переляканого водія. Виявляється на камені був приліплений листочок із зошита в клітинку, на якому був намальований кульковою ручкою якийсь заборонний знак. Це «грубе порушення правил вуличного (степового бездорожнього) руху» обійшлося нашому водієві в 20 тугриків – (пляшка горілки – 45тг, хоча консервна банка горбуші 1,5 тг) Даішник він і в Монголії даішник…

Розповідати про монгольські дороги і не сказати ні слова про

монгольські машини – означає викинути з пісні, яку мені довелося співати два роки поспіль, цілий куплет. Повинен відразу пояснити, що монгольських, в сенсі виробництва, машин в природі тоді не існувало. Але існувало безліч машин, виготовлених як на заводах Союзу, так і інших країн, які експлуатувались монгольськими водіями. Машини ці (я тут веду мову тільки про вантажні машини), зовні від звичайних практично нічим не відрізняються, крім коров'ячих шкур на капоті в зимовий період, але усередині…. Передусім з кабіни видаляється все те, що може згодитися в господарстві. Насамперед знімається сидіння і спинка. З них в юрті обладнується місце хазяїна і місце для почесного гостя. А в машину, замість сидіння, як правило, вкладаються туго скручені валиком два – три зимові халати – дела на випадок непередбаченої ночівлі в степу. Потім знімається абсолютно уся обшивка кабіни. Знімається практично все, що безпосередньо не бере участь в процесі руху. На те місце, де була спинка навішується ящик, що за формою і розмірам нагадує ті, що використовуються на наших балконах в якості квітникових. У цьому ящику, нижня грань якого знаходиться якраз на рівні третього шийного хребця, зберігається вода, їжа, все те що потрібно передати родичам і знайомим, а також, майже завжди, німецький карабін, чомусь неодмінно зразка 1939 року… Пам'ятаю, як я був шокований, коли він вперше звалився мені на голову…

Кабіна з оголеними в найнесподіваніших місцях ребрами жорсткості і карабіном готовим у будь-який момент впасти на голову, при швидкості руху 50–60 км/год., перетворювалася на камеру тортур. Взимку ще рятував теплий одяг, що приймав на себе і пом'якшував сотні жорстких ударів. А влітку… Ні, зараз мені самому не віриться, що я не лише витримував дорогу в 350–450 км, виконуючи при цьому роль тенісної кульки, що потрапила в каменедробарку, але і виконував відрядне завдання, відвідував друзів, розносив листи і посилки, а бувало, що від'їжджав назад в день приїзду прямо з монгольського театру…

Щаслива думка відвідати монгольський оперний театр довгий час не давала мені спокою, тому, що одного разу почувши «могол ардин дуу» – монгольську народну пісню у виконанні черегов – солдат-будбатівців, що працювали на будівництвах Ерденета, я назавжди полюбив її. Втомлені, голодні, відірвані від звичних занять, від дому, від рідних, збившись щільніше, щоб хоч трохи зігрітися, зовсім ще діти, сховавшись від холодного вітру в ящику з-під устаткування, вони співали. Скільки глибини, скільки почуття було в тій пісні.

Був кінець робочого дня. Автобус вирушав від прохідної заводу у бік містечка через декілька хвилин, але я повернув в протилежну сторону і, як заворожений, пішов на звуки пісні. Мені чомусь здалося, що співають українською, а побачити далеко від Батьківщини відразу цілу групу земляків, та ще й співаючих рідні народні пісні – неймовірне щастя. Я зрозумів свою помилку лише тоді, коли опинився у безпосередній близькості від тих, що співали. Попри те, що співали монгольською, мотив був явно український. Щось дуже схоже на «українську баркаролу», що зазвичай звучить у виконанні тріо бандуристок сестер Байко. При моїй появі солдати, перервавши пісню, перелякано схопилися. Я, як міг, постарався заспокоїти їх, роздав сигарети і попросив заспівати ще. Але чи то вони не зрозуміли мене, чи то при чужому вже так не співалося, чи то просто співати з цигаркою в зубах складно, але пісні тоді я більше не почув.

Зате тепер, під час частих відряджень в Улан – Батор, вже сідаючи в автомобіль, я вимагав: – Ардин дуу, кріхте! І ми співали. Співали по черзі, всю дорогу. я свої рідні українські «ардин дуу», водій – свої. Не знаю, чи подобався моїм водіям мій вокал, чи вони терпіли мої знущання усе 450 км, але монгольські народні пісні я завжди слухав з величезним задоволенням у будь-якому виконанні.

А театр… О, театр остаточно зміцнив мене в думці, що мистецтво національно за формою і інтернаціонально по суті. Це відома цитата, але я не беру її в лапки тому, що дійшов такого висновку самостійно і вважаю цю думку майже своєю. Незважаючи на те що я не зрозумів жодного слова в усій опері, суть того, що відбувається пояснювати не було потреби.

Сюжет, завдяки щирій і невимушеній грі артистів був гранично ясний. Я поринув у барвистий, невідомий мені світ і, як не дивно, не відчув себе там чужим, навпаки, я обурювався і радів переживаючи хитросплетіння сюжету нарівні з місцевими цінителями цього жанру. Здавалося, так званий, мовний бар'єр зовсім був відсутній. Абсолютно неважливо було, що говорять або співають артисти, важливо було, як вони це роблять. Я абсолютно розчинився у кольорі, пісні, музиці і тільки антракт вивів мене з цього дивного стану.

А в антракті мене чекало ще одне потрясіння. Здавалось, не я прийшов подивитися театр, а люди прийшли в театр подивитися на мене. Я ніяк не міг зрозуміти, звідки така запобігливість, така неймовірна ввічливість, я не міг йти в натовпі, в тисняві, яка як і, напевне, у будь-якому театрі виникає біля виходу із залу або в черзі у буфет. У яку б толокотнечу не я прямував, навколо мене негайно виникав невеликий, але абсолютно порожній простір. Це

не було схоже на зону відчуження, обличчя навколишніх людей цвіли посмішками, вони неголосно перемовлялися, обдаровували мене довгими здивовано-підбадьорюючими поглядами.

Оточений такою несподіваною увагою я почував себе настільки незручно, що більшу частину другого акту не міг зосередитися і увійти до колишнього стану. У чому ж справа? Що так могло притягнути до мене загальну увагу? Можливо 450 км. дороги залишили на мені певний відбиток? Пил? Бруд? Запах? Пошкодження одягу, непомітне для мене, але відверто явні для оточуючих? Але скільки б я не обмацував і не обнюхував себе, нічого підозрілого виявити не вдалося. В повному збентеженні я вже був ладен, користуючись темрявою, непомітно вислизнути з театру, але раптом осяяло:

– Та я ж в цьому храмі монгольської національної культури єдиний з мого великого освіченого і могутнього племені блідолицих та круглооких!. Іншим моїм співвітчизникам, судячи з усього, тут не дуже цікаво. «А чого я там не бачив?»… Мабуть тому моя поява, а особливо моя реакція на те, що відбувалось, викликали таку сенсацію…

Думка виявилася хоч і не дуже приємною, але рятівною і це дозволило мені додивитися оперу до кінця, потім довго стоячи аплодувати артистам і, чинно, благородно, разом з усіма, вже, майже, зовсім своїм, покинути гостинне приміщення театру.

На мій подив водій вже чекав на мене в обумовленому місці, сидячи навпочіпки біля підніжки машини, мирно посмоктуючи свою мікроскопічну люльку з довжелезним мундштуком. Він знав про мій намір відвідати театр, але до моїх захоплених відгуків віднісся недовірливо. Не підозрюючи, що доводиться складати іспит на лояльність, я детально розповів лібрето, як сам його зрозумів. У моїй розповіді були деякі неточності, але іспит був складений. Водій мій, як виявилося, був ще й народним співаком і знав не лише лібрето. Спочатку заспівав декілька арій він, потім за справу взявся я обрушивши на бідну голову водія увесь відомий мені репертуар українських народних пісень. Ну, словом, співали ми всю дорогу, – весь вечір, всю ніч, увесь ранок і розсталися невдоволені тим, що дорога виявилася занадто короткою…

Поки я вдавався до спогадів, за вагонним вікном стемніло. Цей термін «стемніло» нічого не скаже тому, хто не бачив монгольської ночі. Це не просто темрява. Це первозданний морок. Так темно, напевно, було лише тоді, коли світла взагалі ще не було. Пам'ятаю, як ця темрява огорнула нас, тільки-но ми перетнули кордон. Ми їхали в останньому, вісімнадцятому вагоні. Єдиною нашою розвагою впродовж п'яти діб було проведення часу

з цигаркою біля «телевізора» – віконця в дверях заднього тамбура. На стандартне жартівливе питання

– «Ну, що там сьогодні показують» стандартна жартівлива відповідь

– «Та знову Юрій Сенкевич, кіноподорожі»… А якщо справа відбувається увечері або вночі, додається ще

– «А чому чорно – білий»? Відповідь

– «та щось зіпсувався – послали за майстром, обіцяв вранці прийти». Так от, поки їхали, навіть крізь сибірську тайгу вночі, «телевізор» все одно «показував»… То вогник, то заграва – небо все одно ніколи абсолютно чорним не було…

І ось яскраво освітлена арка митного поста в Наушках спливає, поступово розчиняючись в мороці ночі і, нарешті, ховається за поворотом. Тепер все світло всесвіту зосередилось в декількох вогниках сигарет. Морок багатогодинний і абсолютний…

Ось і зараз, як тоді. Рух припинився, просто хтось погойдує вагон, та ритмічно стукає молотком по колесам. Переді мною на протилежній стінці, під трафарет намальований червоний чобіт, перекреслений косим синім хрестом. Чобіт зображений з «гармошкою», як прийнято носити по монгольській моді. Цей символ, на думку залізничної адміністрації, повинен попереджати тих, у кого з грамотою стосунки не налагоджені, що в чоботях лежати на сидінні заборонено. На сидінні під символом лежить монгол в чоботях. За столиком праворуч від мене сидить інший монгол, його брудні чоботи стоять на протилежному сидінні, над ними та ж символіка… Закон є закон, а життя є життя…

All rights reserved. This book or any portion thereof may not be reproduced or used in any manner whatsoever without the express written permission of the publisher except for the use of brief quotations in a book review.

Всі права захищені. Ця книга або будь-яка її частина не може бути відтворена або використана якимось іншим чином без письмового дозволу видавця, за винятком використання цитат із книг або іншого способу, передбаченого законодавством.

Strelbytskyy Multimedia Publishing

Saksaganskogo str., 58, office 8
Kiev, Ukraine, 01033

tel. +38044 331-06-20
e-mail: ds@strelbooks.com

«Мультимедійне видавництво Стрельбицького»

вул. Саксаганського, 58, оф. 8
Київ, Україна, 01033

тел. +38044 331-06-20
e-mail: ds@strelbooks.com

Електронна книга видана
«Мультимедійним видавництвом Стрельбицького»

З нашими виданнями електронних книг ви можете ознайомитися на сайтах:

www.andronum.com **www.strelbooks.com**

Бажаємо приємного читання!
Свої зауваження та пропозиції спрямовуйте на e-mail: dmytro.strelb@gmail.com

Ця книга охороняється авторським правом
Copyright © 2018
«Мультимедійне видавництво Стрельбицького»